

Redactioneel

Veel te winnen

Deze S&D verschijnt op een moment dat de Nederlandse sociaal-democratie weer eens zware tijden doormaakt. Het regeringsbeleid van bezuinigingen en hervormen maakte al niet populair. En passant liep de multiculturele samenleving weer even danig uit de hand met het opstappen van twee al te Turkse leden van de PvdA Tweede Kamerfractie. En de klappen van 'de decentralisatie van de zorg' moeten nog komen. Straks zitten er mensen (eventjes) zonder hulp aan huis of zonder verpleging, en wie is daar dan schuldig aan? Of nog erger, straks overlijdt er iemand en is er op de een of andere manier een verband te leggen met de reorganisatie van de verzorgingsstaat. Je hoeft niet doorgeleerd te hebben voor spindoctor om te snappen dat sociaal-democraten daarvoor de zwarte piet toegespeeld zullen krijgen.

Maar het is nog net wat te vroeg om dan maar het licht uit te doen, zo blijkt uit de stukken in dit nummer. In het onderwijs is nog veel te winnen met een klassiek verheffingsverhaal, stelt Marijke Linthorst. Met meer aandacht voor vakonderwijs en minder verlangen om ieder kind tot de rand met theoretische kennis te vullen kan er nog flink geëmancipeerd worden. In de zorg snakt men naar een links verhaal, laat Evelien Tonkens zien. Het is een en al marktwerking wat de klok slaat in ziekenhuizen en verpleeghuizen en psychiatrische instellingen. Op de arbeidsmarkt is nog veel te winnen met verstandige ideeën over een nieuw bestel, laat Paul van der Heijden zien. Door geforceerd vast te houden aan vaste contracten worden de zzp'ers en andere flexwerkers buitengesloten.

En, het laatste maar zeker niet het minste, er is ook een mooi verhaal van aanstormend talent, uit de Nijmeegse denktank 'Diplomademocratie'. Mickey Steijaert & Tjerk Eken maken in een paar pagina's voortrazende dialoog een sociologische analyse waar menig hoogleraar jaloers op zou zijn. Zolang er jeugd is...

De slinkende oppositie

Door **Ruud Koole**

Redacteur S&D en hoogleraar politieke wetenschappen

Er wordt al gesproken van een akkoorden-democratie. Rutte I had een gedoogakkoord en Rutte II komt, bij ontstentenis van een meerderheid in de Eerste Kamer, tot regeren door middel van verschillende akkoorden met steeds een deel van de oppositie. Rutte II wist op deze manier belangrijke hervormingen door het parlement te loodsen. De akkoorden-democratie maakt regeren aldus mogelijk. Bovendien heeft het parlement – en dan niet alleen de regeringsfracties – meer te vertellen dan vroeger, toen de oppositie in het parlement door dichtgespijkerde regeerakkoorden ‘nog geen deuk in een pakje boter kon slaan’. Alleen maar democratische winst dus?

Nee, dat is te vroeg gejuicht. Want wat men ook van de periode vóór 2010 mag zeggen, er was destijds nog een duidelijk verschil tussen regering en oppositie. De laatste regeerde niet mee. Bij volgende verkiezingen konden kiezers die het oneens waren met het regeringsbeleid, hun stem op een oppositiepartij uitbrengen om het machtsevenwicht – en daarmee het beleid – meer in de richting van de oppositie te sturen. In coalitieland Nederland is de ruimte voor een volledige wisseling van de wacht altijd erg klein geweest, maar politieke onvrede kon zich altijd vertalen in een stem op het alternatief van de oppositiepartijen.

Democratie kan niet zonder een echte oppositie. Politicologen hebben eerder gewezen op het mogelijke gevaar van een gebrek aan oppositie en een teveel aan consensus. Kirchheimer sprak al in 1957 over ‘the waning of opposition’. In Nederland hekelde Daalder in 1963 een teveel aan depolitisering. Dahl en

Shapiro onderstreepten in de jaren zestig het belang van een ‘government-opposition’-dynamiek. En Ed van Thijn bepleitte geheel volgens die lijn in 1967 een ‘vitale machtenscheiding’ tussen coalitie en oppositie. Kiezers moeten in een democratie immers iets te kiezen hebben.

Daarna heeft Den Uyl in 1970 gewezen op de ‘smalle marge’ van de democratische politiek. De Europese eenwording heeft vervolgens de beleidsruimte voor nationale politici nog eens verkleind. Mair wees er in 2009 daarom op dat het voor gevestigde partijen steeds moeilijker wordt om verantwoordelijk (‘responsible’) politiek handelen te combineren met de volksvertegenwoordigende (‘representative’) functie. Hoe smaller de marge, des te kleiner de ruimte voor een gezonde machtswisseling tussen gevestigde partijen. De laatste leggen zich toe op responsible handelen, dat steeds meer op elkaar lijkt, en laten de representatie van verschillende opvattingen voor een belangrijk deel over aan populistische partijen en andere uitdagers.

En nu zijn daar de akkoorden met een deel van de oppositie nog eens bijgekomen. De grenzen tussen oppositie en coalitie zijn verder vervaagd. Wat betekent dit voor de werking van democratie? Kan door verkiezingen nog wel een wisseling van de wacht tussen responsible partijen worden bereikt? Heeft de ontevreden kiezer nog andere opties dan thuis te blijven of op een populistische partij te stemmen?

Als de door Loek Hermans (VVD) gewenste staatscommissie ‘parlementair stelsel’ binnenkort wordt aangesteld, zouden de effecten van het vervagend onderscheid tussen regering en oppositie voor het functioneren van de parlementaire democratie een belangrijke plaats moeten innemen. De democratie is het waard.

Vwo is niet de ultieme verheffing

Afkomst bepaalt niet meer naar welke school je gaat. En toch redden veelbelovende kinderen uit arme gezinnen het vaak niet op het gymnasium, terwijl hun klasgenoten met hoogopgeleide ouders altijd nog het Luzac hebben. Scholen zouden leerlingen die thuis geen hulp krijgen, veel meer tegemoet kunnen komen.

MARIJKE LINTHORST

Eerste Kamerlid voor de PvdA en redacteur S&D

Sociaal-democraten bemoeien zich traditioneel vanuit het verheffingsideaal met het onderwijs: kinderen moeten zich ongeacht hun sociale afkomst kunnen ontplooiën. Gelukkig is er op dit vlak enorm veel bereikt. Precies vijftig jaar geleden ging ik naar de middelbare school. In die tijd was het voortgezet onderwijs er niet alleen om leerlingen kennis bij te brengen, maar ook om hen voor te bereiden op de plaats die zij in de maatschappij zouden innemen.

En dat was niet alleen klasse- maar ook seksebepaald. Arbeiderszonen bezochten de lts, hun dochters de huishoudschool, de kinderen van de witte boorden gingen naar de (m)ulo of de hbs en voor de kinderen van de elite was er het gymnasium. Daarnaast bestond er nog de middelbare meisjesschool (mms) – wellicht hét symbool voor het klasse- en seksekarakter van het toenmalig voortgezet onderwijs. Naar de mms gingen meisjes uit de midden- en hogere klasse. Zij werden niet voorbereid op een werkend bestaan, maar op een rol als ‘vrouw van’. Of je kon koken maakte niet zoveel uit, als je maar een goede gastvrouw was. En dus werden de meis-

jes vreemde talen en literatuur bijgebracht.

Op de lagere school werd er al een selectie gemaakt. Op die van mij waren twee zesde klassen (nu groep 8): één voor de kinderen die ‘door gingen leren’ en één voor de kinderen die dat niet zouden doen. Zat je in de verkeerde zesde klas dan kwam je er niet meer tussen. Het besluit waar je geplaatst werd, was niet gebaseerd op je capaciteiten, maar op verwachtingen op basis van je afkomst. Je mocht nog zo slim zijn, als je vader in de fabriek stond, kon je het gymnasium wel vergeten. Het is nog maar vijftig jaar geleden, maar het is echt verleden tijd.

Je milieu bepaalt niet langer naar welk schooltype je gaat, maar is daarmee ook het achterliggende doel – ieder kind moet in staat gesteld worden het beste uit zichzelf te halen – bereikt? Als je het mij vraagt niet. Er zijn twee redenen waarom deze missie (nog) niet geslaagd is:

- ▶ De doelstelling is onuitgesproken verworpen tot iets anders.
- ▶ We hebben onvoldoende oog gehad voor de benodigde randvoorwaarden.

Verkeerde doelstelling

Oorspronkelijk betekende verheffing dat iedereen – van arm tot rijk – in staat gesteld moest worden zijn of haar talenten optimaal te ontplooiën. Idealiter zou dit betekenen dat een intelligente bakkerszoon naar het gymnasium kon, terwijl een kind van een advocaat met ambachtelijke talenten een goede vakopleiding zou volgen. Ergens tijdens de rit is dit verheffingsideaal ongemerkt getransformeerd tot het idee dat iedereen een zo hoog mogelijke theoretische vorm van onderwijs moet krijgen. Dat is in mijn ogen op twee manieren funest geweest voor het voortgezet onderwijs.

Allereerst heeft het geleid tot degradatie van het beroepsonderwijs. Wie voor een vakopleiding kiest, heeft iets uit te leggen. Het is een negatieve keuze geworden. Je gaat niet naar het vmbo omdat je iets goed kunt, maar omdat je ‘niet goed genoeg’ bent voor havo of vwo. Daarmee is de maatschappelijke waardering voor het beroepsonderwijs gedaald. Een goed voorbeeld van deze volgens mij verkeerde denkrichting is de opheffing van het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo) in 1998. Goed beroepsonderwijs, het woord zegt het al, bereidt leerlingen voor op een beroep. En ook in die sector is het van belang dat leerlingen de kans krijgen om hun talenten te ontdekken en eventueel verkeerde keuzes te corrigeren.

Met het opgaan van vbo en mavo in het vmbo werden die mogelijkheden juist beperkt. Het vmbo was geen volwaardige beroepsopleiding meer (het diploma telt ook niet als startkwalificatie), maar zou de toegangspoort moeten vormen tot het middelbaar beroepsonderwijs. Voor veel kinderen ligt het beste wat zij uit zichzelf kunnen halen alleen niet op het niveau van het middelbaar beroepsonderwijs. Leerlingen die dat willen en kunnen moeten natuurlijk gestimuleerd worden, maar het is fnuikend om het veel theoretischere mbo als voor iedereen geldende norm te stellen. Daarmee worden talenten niet gestimuleerd, maar gesmoord.

Ten tweede heeft deze denkwijze geleid tot een andere inrichting van het voortgezet onderwijs. Aangezien iedereen zo hoog mogelijk theoretisch onderwijs moet volgen, dient het onderwijs in principe ook voor iedere leerling haalbaar te zijn. Het is volgens deze denkwijze te wijten aan de leerkracht of de organisatie van het onderwijs als een leerling het niveau niet aankan of ongeïnteresseerd is.

Vernieuwingen richten zich daarom vooral op de rol van de leerkracht: deze moet geen kennis meer overdragen, maar zich opstellen als coach, terwijl de leerling de regisseur moet zijn van zijn eigen leerproces. Ik denk dat we de kinderen overschatten. We veronderstellen een zelfstandigheid waarvan het maar de vraag is of kinderen in die leeftijd daarover beschikken. Ze zijn handig met computers, goedgebekt en lijken daarmee veel volwas-

Kinderen worden structureel overschat

ner dan wij op die leeftijd waren. Maar schijn bedriegt. De hersenen van een puber zijn nog lang niet volgroeid. Leerlingen in het voortgezet onderwijs hebben af en toe behoefte om bij de hand genomen te worden.

En juist op dat gebied schiet het onderwijssysteem tekort. Van alle ‘onderwijshervormingen’ die de afgelopen decennia voorbij zijn gekomen, was het studiehuis het ergst, omdat deze vernieuwing vooral voor de groep waar wij voor staan desastreuus uitpakt. Kinderen die van huis uit de nodige bagage meekrijgen, kunnen zich misschien nog staande houden op een school waar veel zelfstandigheid en discipline wordt verwacht. Ouders die tijdens het studiehuis kinderen op havo of vwo hadden zitten, zullen zich vast het beeld kunnen herinneren: zij schreven op het laatste moment het werkstuk van hun

zoon of dochter. Leerlingen van laagopgeleide ouders kunnen deze steun niet verwachten en lopen vast.

Randvoorwaarden

Om hogere vormen van onderwijs toegankelijk te maken voor leerlingen uit zwakkere sociaaleconomische milieus zijn naast feitelijke gegevens als schoolprestaties ook psychologische of, als je het zo wilt noemen, culturele factoren van belang. Tot ver in de jaren zestig zat bij veel van deze gezinnen de gedachte ingebakken dat hoger onderwijs niets voor 'ons soort mensen' zou zijn. En ook schoolhoofden waren soms oprecht bezorgd dat leerlingen, al waren ze nog zo slim, zich op een gymnasium niet thuis zouden voelen. Een dergelijk maatschappelijk verwachtingspatroon verander je niet van de ene op de andere dag. Niet bij het schoolhoofd dat moet adviseren, en evenmin bij de leerlingen en hun ouders zelf. Inmiddels is er mede door de invoering van objectieve toetsen, naast het advies van de leerkracht, ook op het terrein van het verwachtingspatroon veel ten goede veranderd.

Om kinderen uit sociaaleconomisch zwakkere milieus beter toe te rusten voor hogere vormen van onderwijs heeft de PvdA, met name in de persoon van Van Kemenade, de invoering van de middenschool bepleit. Een school waar alle leerlingen tot hun vijftiende hetzelfde onderwijs zouden krijgen. Op die manier werd het keuzemoment uitgesteld, waardoor kinderen hun mogelijkheden beter konden verkennen. Bovendien zou de heterogene samenstelling van de klassen ertoe moeten leiden dat zwakkere leerlingen zich aan getalenteerde klasgenoten gingen optrekken en 'laatbloeiers' op tijd ontdekt zouden worden. De middenschool is er, op een enkele uitzondering na, nooit van gekomen. Na de mislukte experimenten met de basisvorming – waarbij alle leerlingen eenzelfde minimum aan algemene ontwikkeling zouden meekrijgen – is het bovendien een illusie om te ver-

wachten dat deze ooit nog gerealiseerd zal worden. Wat kunnen we binnen het bestaande stelsel doen om te komen tot een 'gelijker speelveld'?

De belangrijkste factor voor een succesvolle schoolloopbaan is nog steeds het ouderlijk milieu. Kinderen van hoogopgeleide ouders hebben al aan het begin van de basisschool een voorsprong op kinderen uit sociaaleconomisch zwakkere gezinnen. Daar is ook weinig aan te doen: je kunt ouders moeilijk verbieden (of dwingen) hun kinderen voor te lezen of ze mee te nemen op uitstapjes. Basisscholen doen hun uiterste best om de kloof te verkleinen, maar ze zullen er nooit helemaal in slagen het gat te dichten. Slimme kinderen die van huis uit niet zoveel bagage meekrijgen, zullen op het voortgezet onderwijs hoe dan ook harder moeten werken om hetzelfde resultaat te bereiken als hun meer bevoorrechte klasgenoten. Het is niet anders.

Hoewel we hen daarbij prima zouden kunnen ondersteunen, hebben we het precies op dat punt laten afweten. Terwijl de schoolpopulatie steeds diverser geworden is, richt men zich op havo en vwo nog steeds op kinderen van hoogopgeleide ouders. Het studiehuis is als onderwijsconcept weliswaar verdwenen, maar de achterliggende gedachte is nog sterk aanwezig in het onderwijs. Er wordt van leerlingen een veel grotere zelfstandigheid verwacht dan zij feitelijk aankunnen. Voor de hoogopgeleide middenklasse is dat niet zo'n probleem. Ouders schieten te hulp, er zijn bijlessen en als uiterste redmiddel biedt het Luzac uitkomst. Kinderen die geen ondersteunend netwerk thuis hebben zijn echter de klos. Het is minder zichtbaar dan in het studiehuis en daarmee minder opvallend, maar deze kinderen slagen er ook in de huidige tijd vaak niet in om het beste uit zichzelf naar boven te halen. Dat het een deel van de leerlingen wel lukt, is geen reden om de rest te laten zitten. Wij moeten juist pal staan voor de kinderen die een extra zetje nodig hebben.

De politiek kan het verschil in de thuissituatie niet wegnemen. Maar het is wel mogelijk

een ontbrekend ondersteunend thuisfront op school te compenseren. Niet de leerling van hoogopgeleide ouders, maar het op zichzelf aangewezen kind zou de norm moeten zijn. Deze nieuwe aanpak vraagt kleinschaligheid, persoonlijke aandacht, meer ondersteuning en meer tijd voor de leerling om zaken onder de knie te krijgen. Dat staat haaks op de manier waarop het onderwijs nu is ingericht.

Aanbevelingen

Wij moeten als sociaal-democraten dus terug naar onze oorspronkelijke doelstelling. Hoe laat je ieder kind ongeacht afkomst zijn of haar talenten optimaal ontplooiën?

- ▶ Erken dat het niet realistisch is dat iedereen een vwo-opleiding kan volgen, hoeveel ondersteuning hij of zij ook krijgt. De samenleving is divers en dus zal ook het onderwijs dat moeten zijn. Daar ligt echter wel meteen een nieuwe uitdaging. Diversiteit mag niet ontaarden in hoogwaardig onderwijs voor degene die het kan betalen, en inadequaat onderwijs voor de rest. We weten dat kleinschalig en intensief onderwijs resultaat oplevert. We weten ook dat het duur is. Als het te hoog gegrepen is om dit overal in te voeren, zullen we op zijn minst moeten nadenken over de selectiemethoden voor dit kleinschalige en intensieve onderwijs.
- ▶ Investeer fors in beroepsonderwijs. Goed praktijkonderwijs met de modernste machines is duur. Maar we moeten ons realiseren dat 60% van onze leerlingen naar het

vmbo gaat. Goed opgeleide vakmensen leveren de samenleving bovendien veel op, terwijl voortijdige schooluitval met alle gevolgen van dien de samenleving handenvol geld kost.

- ▶ Erken dat veel jongeren soms de behoefte hebben bij de hand genomen te worden en investeer dus in begeleiding. Als het goed is kennen scholen voor voortgezet onderwijs het cognitieve niveau van hun instromende leerlingen. Dat beeld zou gecomplementeerd moeten worden: welke bijkomende ondersteuning heeft deze leerling nodig om de opleiding met succes te voltooien?
- ▶ Formuleer een andere definitie van rendement. Op dit moment bestaat het rendement van een school uit het aantal leerlingen dat zonder vertraging slaagt voor het eindexamen. De zogenaamde doorstroom en uitstroom. Daar worden scholen op beoordeeld en afgerekend. Het leidt er soms toe dat een leerling naar een lager schooltype wordt verwezen, terwijl hij met wat extra tijd en begeleiding het hogere schooltype misschien wel had kunnen halen. Dat is gunstig voor het rendement. Een definitie van rendement zou recht moeten doen aan de inspanningen van een school om leerlingen te stimuleren en te begeleiden om hun talenten optimaal te ontplooiën. Een optie zou kunnen zijn dat scholen beloond worden voor het aantal leerlingen dat een eindexamen behaalt op of boven het advies van de basisschool. Het lijkt me de moeite waard om die gedachte uit te werken.

Hulpverleners in de 21ste eeuw

Na het vroegtijdig ter aarde bestellen van de klassieke verzorgingsstaat is het de vraag wat er met de hulpverleners moet gebeuren. Is er in de participatiesamenleving plaats voor de creatief therapeut of de buurthuiswerker? Of lossen we het in de toekomst allemaal onderling op en verandert de taakomschrijving van de hulpverlener drastisch?

- ▶ **Marcel Spierts**, *De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal-culturele professionals*, Van Gennep, Amsterdam 2014
- ▶ **Nico de Boer & Jos van der Lans**, *Decentraal. De stad als sociaal laboratorium*, Atlas/Contact, Amsterdam 2014
- ▶ **René Clarijs**, *Het is goed, dus het kan beter. Een betoog in tien stappen over een succesvolle decentralisatie van de jeugdzorg*, SWP, Amsterdam 2014

MARGO TRAPPENBURG

Bijzonder hoogleraar sociaal-politieke aspecten van de verzorgingsstaat aan de Universiteit van Amsterdam

Wijlen de verzorgingsstaat (1957-2014) was niet alleen een inkomensherverdelingsmachine ten faveure van kwetsbare en minder draagkrachtige burgers. De verzorgingsstaat verschaftte ook werk aan talloze professionals. In de zorg aan ziekenverzorgenden, verpleegkundigen, muziektherapeuten, creatief therapeuten, sociaal verpleegkundigen en activiteitenbegeleiders in verpleeg- en verzorgingshuizen, in instellingen voor geestelijke gezondheidszorg, in instellingen voor mensen met een verstandelijke beperking. In de buurt, het dorp of de stad aan opbouwwerkers, straathoekwerkers, jongerenwerkers, begeleiders in de daklozenopvang, buurthuiswerkers en maatschappelijk werkers.

Na het gebruikelijke proviso – niet iedereen wordt ontslagen, ook in de participatiemaatschappij blijft er plaats voor betaalde zorg- en hulpverleners – dringt zich de vraag op wat er met al deze mensen moet gebeuren als deze sector in 2015 wordt gedecentraliseerd, geprofessionaliseerd en genormaliseerd. De drie hier besproken boeken bieden aanzetten tot antwoorden en zijn alleen al om die reden verplichte kost voor iedereen die geïnteresseerd is in de contouren van de participatiemaatschappij.

Mislukte professionalisering

Het proefschrift van Spierts – voormalig docent en onderzoeker aan de Haagse Hogeschool

Margo Trappenburg

school en langjarig publicist over de sociaal-culturele hulpverlening – schetst de ontwikkeling van deze beroepen vanaf de Tweede Wereldoorlog tot nu. Wie wil kan er een verhaal over mislukte verwetenschappelijking in lezen. Het lukt niet om systematisch onderzoek te doen naar methodieken als ‘ervaringsleren’, ‘outreaching werken’ of de ‘presentie-benadering’ (vgl. p. 90 e.v.; p. 285 e.v.). Of een verhaal over mislukte professionalisering: sociale hulpverleners hebben in tegenstelling tot artsen en advocaten geen zeggenschap weten te verwerven over hun beroep. Het is niet altijd evident dat sociale professionals beter zijn in hulpverlening dan buurmannen, familieleden of vrijwilligers.

Lies Schilder, directeur van de Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijk Werk, legde in een lezing mooi uit waarom soms zelfs het omgekeerde geldt. Waar hulpverleners zich moeten houden aan ethische codes en juridische grenzen, gelden deze restricties niet voor familieleden. Een echtpaar met financiële problemen vertelde aan Schilder hoe ze uiteindelijk door de vader van de vrouw waren geholpen. Die nam simpelweg de bankpasjes in en hoe ze ook soebatten, ze kregen ze niet meer terug. Dat soort – mogelijk reuze effectieve – maatregelen mag een hulpverlener alleen nemen als er een juridische grondslag voor is.

Activeren, empoweren en activeren

Maar de door Spierts beschreven geschiedenis laat zich ook positiever duiden. Het verwijt dat hulpverleners mensen ‘aangeleerd hulpeloos’ maken, is bijvoorbeeld nergens op gebaseerd. De ethische codes en methodieken van de verschillende beroepsgroepen lijken allemaal gericht te zijn geweest op emancipatie, activering en zelfredzaamheid van de cliënt of het ‘cliëntsysteem’ waarmee de wijk of de buurt kon worden bedoeld (pp. 121, 125, 129). Ze doen aan ‘arrangeren, ensceneren en verbinden’ (pp. 265-268) en vrijwilligers krijgen een rol als ‘para-professionals’ (p. 134).

Het dieptepunt van de geschiedenis van de sociaal-culturele beroepen ligt in de jaren zeventig. Cliënten werden destijds niet echt in de watten gelegd. Het probleem lag er eerder in dat men zich verloor in obsessief nadenken over de eigen bestaansgrond en de bijbeho-

Soms is hulp van de buurman beter dan zorg van de thuiszorgmedewerker

rende hulpverleningsfilosofie in relatie tot het kapitalistische systeem (pp. 131-132). Vanaf de jaren tachtig is het echter weer ‘activeren en nog eens activeren’ wat de klok slaat (p. 154). Positief is ook dat hulpverleners enerzijds constructief meedenken over nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen en overheidsbeleid. Zo wordt er massaal ingezet op samenwerking tussen verschillende beroepsgroepen om het versnipperde karakter van de hulpverlening te doorbreken. Maar er anderzijds voor passen met alle winden mee te waaien. Ze zijn immers geen ambtenaren.

‘Sharing is caring’

In *Decentraal* verwachten De Boer en Van der Lans – denkers op het terrein van welzijnswerk – vooral veel heil van een grote mate van deprofessionalisering. Zij onderschrijven de probleemanalyse waarin de verzorgingsstaat te duur en te bureaucratisch wordt bevonden en waarin mondige burgers vooral de regie willen voeren over hun eigen leven. In deze analyse willen bejaarden tot hun laatste snik ‘lekker thuis blijven wonen’ (met voorbijgaan aan de belangen van hun volwassen kinderen), organiseren buurtbewoners hun eigen leeszaal en wemelt het overal van de ‘stadslaboratoria’.

Margo Trappenburg

Her en der vinden we nog wel enkele professionals — bijvoorbeeld in de wijkteams die kwetsbare mensen te hulp schieten — maar dat kunnen ook autodidactisch geschoolde hulpverleners zijn: caissières, kroegbazen, politiemensen of onderwijzers. Zij stellen zich bovendien bescheiden op om de talloze burgerinitiatieven die overal opbloeien niet voor de voeten te lopen.

Erg leuk aan *Decentraal* is dat er ook een poging gedaan wordt de participatiesamenleving te voorzien van een economische logica. Er zal een uitgewerkte ruileconomie op gang komen. Jij doet de buurtleeszaal en ik doe de boodschappen voor jouw bejaarde moeder; jij krijgt aardappelen uit mijn volkstuin en in ruil daarvoor hou je nu en dan een oogje op mijn verstandelijk beperkte kind; niemand in de buurt kan zich een auto veroorloven maar samen kopen en onderhouden we er één.

De Boer en Van der Lans vinden eveneens dat de lokale overheid nadrukkelijk in moet spelen op dit soort initiatieven. Als werkgevers conform de Participatiewet werknemers met een beperking in dienst moeten nemen, dan zou de gemeente die bedrijven kunnen helpen door hun de opdrachten te gunnen en deze niet uit te zetten bij de goedkopere concurrentie in binnen- of buitenland.

Murw gebeukt door reorganisaties

Spierds beschrijft in zijn boek ook hoe de wereld van het sociale werk de laatste vijftien jaar geteisterd werd door de ene na de andere beleidswijziging. In verhevigde mate geldt dit voor de jeugdzorg, zo kunnen we lezen in *Het is goed, dus het kan beter* van bestuurskundige René Clarijs. Die ontwikkeling heeft allerlei oorzaken. De Nederlandse jeugdzorg richt zich specifiek op de kleine groep kinderen met wie het niet goed gaat: kinderen van zwakbegeefde ouders, uit multi-probleemgezinnen, criminele kinderen, kinderen met ernstige gedragsproblemen.

Deze oriëntatie op probleemkinderen maakt dat de sector weinig succesvol oogt. De eis om bij deze groepen bewezen effectieve vormen van hulp in te zetten, heeft het er niet beter op gemaakt, aangezien bewijzen in dit type sociale context moeilijk te leveren zijn. Er bestaat dus een permanent potentieel ongenoegen over de sector, en als gevolg daarvan wordt er eens in de zoveel jaar een commissie ingesteld die voorstelt de boel te reorganiseren.

Blijf niet hameren op zelfredzaamheid als duidelijk is dat mensen het niet op eigen kracht redden

De reorganisatie maakt de sector wel ingewikkelder, maar lost het probleem niet op. Hulpverleners en hun organisaties hebben ten slotte te maken met een reeks aan controlerende organen, waaraan zij verantwoording moeten afleggen. Deze instanties concentreren zich uitsluitend op de missers en de onvoldoende prestaties, wat weer leidt tot chagrijn in de sector en tot nog meer pogingen om het anders en beter te gaan doen.

Clarijs concludeert dat de sector murw gebeukt is en gebaat is bij kleine suggesties ter verbetering. Hij stelt voor om de jeugdzorg voor een deel te integreren in de naschoolse activiteiten van de grote groep kinderen met wie het goed gaat. Door bijvoorbeeld rond te lopen bij de naschoolse opvang, de muziekschool of voetbalvereniging, kunnen hulpverleners preventief ingrijpen. Bovendien kunnen hulpbehoevende ouders direct terecht bij hulpverleners en hoeven ze niet meer de stap te zetten naar een gespecialiseerde, maar onpersoonlijke instantie als Bureau Jeugdzorg.

Margo Trappenburg

Wat nu?

Volgen we De Boer en Van der Lans, dan moeten velen zich gaan omscholen. Zij die dat niet willen kunnen op bescheiden wijze – tegen een geïmproviseerde vergoeding – mee gaan denken over sociale vernieuwing in stadslaboratoria.

Luisteren we naar Clarijs, dan kunnen hulpverleners zich aanmelden bij reguliere organisaties en bedrijven. Ik extrapoleer nu even uit zijn – verstandig klinkende – jeugdzorgadvies, want deze aanpak lijkt op meerdere terreinen bruikbaar. Bedrijven die werknemers met ernstige arbeidsbeperkingen in dienst nemen kunnen daar vast advies en hulp bij gebruiken. Hetzelfde geldt voor organisa-

ties die zitten met overspannen medewerkers die hun baan niet langer kunnen combineren met de steeds zwaarder wordende mantelzorgverplichtingen.

En volgen we Spierts, dan bouwen hulpverleners voort op hun oude principes: activeren, empoweren, verbinden. Waarbij ze dan hopelijk niet alleen maar meedenken met de overheid. Dus niet blijven hameren op zelfredzaamheid, eigen kracht en informele hulp, terwijl duidelijk is dat mensen het op eigen kracht niet redden en dat het informele sociale netwerk ontoereikend is. Dan kan hun opstandige jaren-zeventigverleden wellicht inspiratie bieden en zouden zij kunnen gaan protesteren in het belang van hun cliënt.

LINKSE TOEKOMST VOOR DE ZORG

Zo op het oog gaat het wel goed met de zorg: geen eindeloze wachtlijsten meer, betaalbare zorgpremies en teruglopende kosten. Een rechts waanidee vindt **EVELIEN TONKENS** het. Die premies zijn bijvoorbeeld alleen maar zo laag doordat essentiële zorg als fysiotherapie uit het basispakket is gehaald. En ook die wachtlijsten voor onrendabele behandelingen komen gewoon terug als we doorgaan met de ongecontroleerde concurrentie tussen de in financieel zwaar weer verkerende ziekenhuizen. De macht van de verzekeraars, minister en NZa is dus te groot; die van patiënten en zorginstellingen te klein. Hoe kijken wij als premiebetaler daar eigenlijk tegenaan? **RENTSJE DE GRUYTER** vroeg het en kwam er onder meer achter dat we, zolang de premies niet stijgen, alles wel best vinden en zelfs de voorheen vrije artsenkeuze zonder morren aan de verzekeraars laten.

Tijd voor een links antwoord op marktwerking in de zorg

Marktwerking in de zorg een succes, nou nee. We hebben het de afgelopen tien jaar amper over de patiënt gehad, die door de 'kostenbesparingen' steeds meer zorg uit eigen zak moet ophoesten. Ook is er nauwelijks aandacht voor de dreigende halvering van het aantal ziekenhuizen.

EVELIEN TONKENS

Redacteur S&D, hoogleraar aan de Universiteit voor Humanistiek en toezichhouder in de zorg

De politieke zorgagenda wordt al geruime tijd gedomineerd door rechts. Dit geldt bijvoorbeeld voor de langdurige zorg, waarbij participatie een fraai woord voor het wegsnijden van betaald werk is. Maar de discussie over het zorgstelsel en de ziekenhuizen wordt zo mogelijk nog meer gedomineerd door de marktadepaten.

Rechts wilde marktwerking, heeft deze gekregen en wordt in de ontwikkeling daarvan geen strobreed in de weg gelegd. Zorginstellingen worden afgerekend op productie, moeten zowel concurreren als winst maken en moeten als de PvdA niet snel tot inkeer komt binnenkort ook nog eens winst uitkeren. De rechtse zorgagenda wordt zorgvuldig afgewerkt. Geen enkele stap hierin stuit op serieuze tegenstand, ook niet als het om punten gaat die bij de behandeling van de wetgeving in 2006 voor links nog cruciaal waren zoals winstuitkering, minder keuzevrijheid van zorgverleners voor arme mensen en een fors eigen risico.

Het stelsel wordt ook in de media voornamelijk beoordeeld op het rechtse criterium

van beheersing van de collectieve kosten. Deze focus is rechts, aangezien nooit meegewogen wordt in hoeverre collectieve kostenbeheersing tot individuele kostenstijging leidt. Als we van alles uit het verzekerde pakket gooien, is rechts trots op kostenbeheersing. Links zou daartegen in moeten brengen dat dit leidt tot tweedeling in de zorg, omdat zorgbehoevende mensen deze onverzekerde ingrepen voortaan zelf moeten bekostigen.

Kosten zorg sinds marktwerking alleen maar gestegen

De dominantie van de rechtse agenda wordt perfect geïllustreerd door het artikel van Rentsje de Gruyter. De Gruyter volgt deze agenda en beoordeelt het succes van het zorgstelsel op basis van twee criteria: kostenbeheersing en het machtssevenwicht tussen met name overheid, instellingen en verzekeraars. De toegankelijkheid en kwaliteit van en het werken in de zorg blijven onbesproken.

Evelien Tonkens *Tijd voor een links antwoord op marktwerking in de zorg*

De geïnterviewden denken verschillend over de vraag of marktwerking heeft geleid tot kostenbeheersing. Zelf trekt De Gruyter geen conclusies. Het CBS kan hier uitsluitsel geven. Uit hun cijfers blijkt dat de zorgkosten in brede zin gestegen zijn van € 52,5 miljard in 2001 – het moment waarop elementen van marktwerking gaandeweg werden geïntroduceerd – tot € 92,3 miljard in 2012.¹ Met name na de wettelijke overgang naar een stelsel gebaseerd op ‘gereguleerde marktwerking’ in 2006 stegen de kosten sterk.²

Sinds 2012 lijken de collectieve kosten te stabiliseren, maar dit heeft vermoedelijk minder met marktwerking te maken dan met budgetbeperkingen en pakketmaatregelen als ingrepen in het basispakket en de AWBZ.³ Zo is er flink bezuinigd op de thuiszorg en hebben patiënten bijvoorbeeld geen recht meer op dagbesteding en fysiotherapie.

Dit mag tot rechtse tevredenheid stemmen, maar links moet hier kritisch tegenover staan. Hoewel de kosten vanuit het collectief bezien beheerst worden, kunnen ze op individueel niveau enorm stijgen. De kosten van dergelijke hulp zijn immers voor de eigen portemonnee. Veel mensen kunnen dit niet betalen en zullen daarom van hulp afzien. Het drukt met andere woorden de kosten van verzekeraars en premiebetalers, niet die van patiënten. Daarbij maakten verzekeraars forse winsten: bijna € 1,2 miljard in 2012, en € 1,4 miljard in 2013.⁴

Kortom: marktwerking leidt niet tot kostenbeheersing, maar slechts tot kostenverschuiving. Voor zover er collectieve kostenbeperking is, is dit dankzij individuele kostenstijging en door ingrijpen van de minister.

Ongelijk speelveld: verzekeraars hebben alle touwtjes in handen

Is er dan een machtsevenwicht ontstaan tussen verzekeraars, zorginstellingen, professionals en patiënten? Een echt evenwicht is er niet, concludeert De Gruyter, maar het is ‘nog

steeds mogelijk (...) de “balance of power” in eigen voordeel te verschuiven’. Dit blijkt echter niet te gelden voor kleine zorgaanbieders, die zomaar uit het basispakket gehaald zijn en daartegen niet veel protesteerden. Toen de psychotherapeuten, psychiaters en psycholo-

Sinds de introductie van marktwerking stegen de zorgkosten met € 39,8 mrd

gen de euvelen moed hadden zich publiekelijk uit te spreken tegen het besluit om mensen die na een scheiding, het overlijden van een dierbare of seksueel misbruik, ernstige psychische problemen kregen niet meer te verzekeren, was de enige reactie van de verzekeraars: strengere controles.

Grote aanbieders hebben meer macht en zijn met verzekeraars in een wedloop verwikkeld over wie het snelst het grootst en machtigst kan worden. De Gruyter suggereert dat zorginstellingen deze wedstrijd momenteel winnen, en een fusiestop daarom goed zou kunnen zijn.

Niets wijst echter op een machtsevenwicht tussen zorginstellingen en verzekeraars. Verzekeraars kunnen geheel eenzijdig normen afkondigen. Zo leggen zij met steun van de minister budgetbeperkingen op waarover instellingen niets te zeggen hebben. Tegenover een verzekeraar met vier miljoen verzerden en een navenant budget kan een ziekenhuis eenvoudigweg geen tegenmacht bieden.

Professionals en patiënten kunnen al helemaal niets tegen de verzekeraars inbrengen. Patiënten zijn sowieso de grote afwezigen in veel verhalen over de zegeningen van marktwerking, zo ook in het verhaal van De Gruyter. Zij heeft het uitsluitend over consumenten en

Evelien Tonkens *Tijd voor een links antwoord op marktwerking in de zorg*

daarmee doelt zij op alle verzekerden: gezonde mensen, die ik hierna de premiebetalers zal noemen, én de patiënten, die beroep moeten doen op zorg die door kostenbesparingen plotseling buiten het basispakket valt.

De terminologie van consumenten verhult een verschil in belangen; in een sociaal systeem overbrugt solidariteit deze belangen, maar in een context van marktwerking wordt dit een belangenconflict. De premiebetaler wil een kleiner pakket als dit een lagere premie impliceert, de patiënt heeft zorg nodig en dus een ruimer pakket.

Ook de Nederlandse Zorgautoriteit (NZA) signaleert dit verschil niet, aangezien zij stelt dat de inkoopmacht van de verzekeraars nuttig is 'zolang de gevolgen ten goede komen aan de consument'. Bedoelt de NZa hier de premiebetaler of de patiënt? Vermoedelijk de eerste; maar door het onderscheid niet te maken raken de mensen die zorg nodig hebben buiten beeld. Het lijkt erop dat het hele stelsel voor de premiebetaler is ingericht, waarbij de patiënt op zijn best een stoorzender is in een anders zo soepel lopend systeem.

Ziekenhuizen slachtoffer van grillige en regressieve maatregelen

Het ontbrekende machtsevenwicht geeft dus ruim baan aan grillig, onvoorspelbaar en bemoeizuchtig beleid van verzekeraars, de regering en de NZa. Maatregelen die soms na jaren met terugwerkende kracht worden toegepast. De afgelopen jaren hebben ziekenhuizen met meerdere administratieve financiële systemen moeten werken: het oude (pre-markt-) systeem van de functionele bekostiging (FB's), het nieuwe systeem van de inmiddels alweer meerdere keren aangepaste diagnose-behandelcombinaties (DBC's) en recentelijker nog de DOT's.

Dat deze DOT's konden worden ingevoerd zonder hoon en spot van cabaretiers en cartoonisten is op zich al een wonder. De afkorting staat namelijk voor 'DBC's Op weg naar

Transparantie'. De term geeft dus impliciet aan dat de DBC ondoorzichtig en onbegrijpelijk is. Gevolg is dat ziekenhuizen een dubbele of soms zelfs driedubbele administratie hebben moeten voeren. Het verrekensystematiek van de FB naar DOT/DBC, de 'grouper', was onbetrouwbaar en maakte fouten, die op rekening van de zorginstellingen kwamen.

Minister Schippers deinsde er intussen niet voor terug om met terugwerkende kracht grote bedragen van de ziekenhuizen te verlangen. In haar brief van 15 februari 2012 over hun jaarrekeningen meldt ze 'dat er in 2014 volledig zicht zal zijn op alle gedeclareerde DBC's van 2012' (p. 3). Op dat moment zal er een 'definitieve vaststelling van de transitiebedragen' komen. In gewoon Nederlands ontvangen de ziekenhuizen in 2014 hun definitieve eindafrekening over 2012 en weten ze dan pas of ze extra geld moeten betalen of juist terugkrijgen.

In 2014 heeft de NZa bovendien met terugwerkende kracht preciezer definities omtrent de DBC's en de DOT's vastgesteld. De regelgeving was op dit punt namelijk nogal vaag. Zorgaanbieders, verzekeraars en de NZa interpreteerden haar ieder op hun eigen manier. Bij de definitie Dagverpleging leidde dit bijvoorbeeld tot grote onduidelijkheid. In de nieuwe richtlijnen werd daarom besloten dat een groot deel van de dagverplegingen voortaan als het goedkopere poliklinisch consult zou worden beschouwd. Ziekenhuizen moesten deze nieuwe richtlijnen met terugwerkende kracht toepassen. Hetgeen in de praktijk betekende dat de hele administratie van de afgelopen jaren moest worden nagelopen. De inkomstenderving plus de kosten van deze arbeidsintensieve klus kwamen voor rekening van de zorginstelling zelf.

Ook de minister heeft zich de afgelopen jaren schuldig gemaakt aan onvoorspelbare budget- en groeibeperkingen. Het hoofdlijnenakkoord beperkte de groei van ziekenhuiszorg tussen 2012 en 2014 tot 2,5%.⁵ Feitelijk een bezuiniging, aangezien slechts de inflatie ge-

Evelien Tonkens *Tijd voor een links antwoord op marktwerking in de zorg*

dekt wordt en de ziekenhuizen vanwege de vergrijzing en de solvabiliteitseis van 25% een substantiële kostengroei hebben. Een lagere productiegroei betekent minder inkomsten en dus grotere problemen om bijvoorbeeld leningen voor kapitaallasten terug te betalen, die doorgaans immers op hogere groeipercentages beraamd waren.

Het beleid van verzekeraars is eveneens grillig en onzeker. Vaak horen ziekenhuizen pas in de loop van het jaar hoeveel van welke

Ziekenhuizen moeten soms een driedubbele administratie voeren

behandelingen ze van de verzekeraars mogen verrichten. In 2012 was dat voor veel zorginstellingen bijvoorbeeld pas in november. Verzekeraars hebben geen haast met het afsluiten van dergelijke contracten. Ziekenhuizen wel, want zij moeten elke maand salarissen uitbetalen en de operatiekamers, medische apparatuur en laboratoria draaiende houden om de kosten daarvan te kunnen dekken. Daardoor is sprake van een ongelijk speelveld.

Overheid en verzekeraars leggen ziekenhuizen ook andere administratieve verplichtingen op, die duur, arbeidsintensief en ook nog eens grotendeels zorgextern zijn. Zo moeten de zorginstellingen rapporteren over de mate waarin en de wijze waarop ze voldoen aan 1700 kwaliteitsindicatoren. Daarnaast vormt de uitleg over rekeningen aan patiënten een nieuwe en aanzienlijke administratieve belasting. In het kader van transparantie en fraudebestrijding krijgen patiënten immers sinds kort rekeningen te zien voor behandelingen. Met de verhoging van het eigen risico leidt dit tot veel vragen bij ziekenhuizen (en overigens ook bij verzekeraars). Dus moe-

ten er weer extra administratieve medewerkers worden aangenomen om deze vragers en klagers te helpen.

Daarbij zijn de financiële risico's van ziekenhuizen sterk toegenomen, doordat ze de 'kapitaallasten' sinds kort zelf moeten betalen. Waar de overheid tot een aantal jaar terug de gebouwen zelf bekostigde, moeten de kosten nu geheel uit behandelingen gefinancierd worden. Bij een gewoon bedrijf bepaalt de vraag uit de markt hoeveel je kunt produceren en kun je dus investeringen doen op basis van vraagprognoses. In de zorg is dat onmogelijk doordat niet de vraag maar de minister en de verzekeraars de toegestane productie bepalen.

Met zoveel onzekerheid en turbulentie kunnen accountants eigenlijk niet met goed fatsoen verklaren dat alles onder controle is. Ze hebben dit in het voorjaar van 2014 ook ingezien en hebben massaal geweigerd accountantsverklaringen af te geven. Het probleem ligt bij overheid en verzekeraars, maar accountants leggen hiermee de verantwoordelijkheid bij de ziekenhuizen.

In plaats van de overheid ter verantwoording te roepen dat men door de wirwar van regeltjes geen deugdelijk werk meer kan afleveren, worden ziekenhuizen daarmee met nog een probleem opgezadeld. Zonder accountantsverklaring is de kans namelijk groot dat banken meer rente over de leningen gaan vragen, waardoor die ineens duurder worden. Kortom: grillig en ondoorzichtig beleid van overheid en verzekeraars leidt slechts tot slapeloze nachten en forse kostenstijgingen bij zorginstellingen. Hier ontbreekt een machtige partij die de minister en verzekeraars tot de orde kan roepen.

Van machtsevenwicht door marktwerking is dus totaal geen sprake. Verzekeraars zijn oppermachtig, terwijl de NZa en de minister ook nog een behoorlijke vinger in de pap hebben. Alle drie gebruiken de premiebetaler als mascotte — 'wat wij doen is goed voor de mensen, want lekker goedkoop' — om de zorgverle-

Evelien Tonkens *Tijd voor een links antwoord op marktwerking in de zorg*

ners, zorginstellingen en patiënten voor het blok te zetten en de mond te snoeren. De premiebetalers ('consument') als woordvoerder van de gezonde mensen ontnemt patiënten de legitimiteit en ruimte om hun stem te verheffen.

De toekomst zonder links alternatief

Rechts voert dus ongehinderd de eigen agenda uit. De toekomstvisie is duidelijk: meer markt en wantrouwen jegens zorgverleners en patiënten, en ruim baan voor de verzekeraars en aandeelhouders. Links heeft vooralsnog echter geen verhaal. Dat zo'n alternatief er moet komen, is duidelijk. Niet alleen vanwege de rechtse dominantie van marktwerking, maar ook omdat er de komende jaren in de curatieve zorg grote veranderingen op stapel staan. We staan aan de vooravond van majeure veranderingen in het ziekenhuislandschap. Te vrezen valt een herhaling van eind vorige eeuw, toen de politiek hierop te laat, te populistisch, te ad hoc en te grillig reageerde. Om dat te voorkomen is het zaak juist nu, in relatieve rust, de ontwikkeling van de ziekenhuiszorg te overdenken en een strategie te bepalen.

Ziekenhuizen zullen zich onder druk van een curieuze cocktail van marktwerking en kwaliteitsbeleid meer gaan specialiseren. Zowel (wetenschappelijke) beroepsverenigingen van artsen zelf als overheid en verzekeraars sturen aan op specialisatie en concentratie van ziekenhuiszorg. De belangrijkste reden hiervoor is kwaliteitsverbetering. De risico's op complicaties en medische fouten zijn groter wanneer een ziekenhuis met gecompliceerde behandelingen weinig – recente – ervaring heeft. Omgekeerd verminderen de risico's wanneer men er routine in opbouwt. Daarom wordt bij steeds meer gecompliceerde behandelingen de voorwaarde van een minimum aantal behandelingen per jaar gesteld. Dit quotum gaat bovendien jaarlijks omhoog en zal naar verwachting blijven stijgen.

Vanuit kwaliteitsoogpunt bekeken is dit een goede ontwikkeling, die zal bijdragen aan het tegengaan van medische missers en onnodige sterfte. Deze ontwikkeling drijft ziekenhuizen echter wel in elkaars armen. Om aan deze eisen te kunnen blijven voldoen moeten veel ziekenhuizen namelijk groter worden, en dat kan alleen via fusies en overnames. Deze tendens wordt nog eens aangevuurd door de dure medische technologie. Apparatuur zoals PET-MRI-scans zijn alleen rendabel als deze veel gebruikt worden. Kleine ziekenhuizen trekken hiervoor vaak te weinig patiënten. In combinatie met de komst van een veel nieuwe medisch-technologische apparatuur – die grotendeels al ontwikkeld is en alleen nog wacht op goedkeuring – zal de noodzaak tot concentratie alleen maar groter worden.

Schaalvergroting lijkt dus onvermijdelijk. Terwijl tot voor kort een adherentiegebied van 200.000 à 300.000 patiënten als een goede basis voor een ziekenhuis gold, schuift deze norm momenteel op naar 500.000 à 600.000. In de medische wereld wordt dan ook verwacht dat de komende jaren minstens de helft van de ziekenhuizen zal verdwijnen door fusie, overname of faillissement. Zonder marktwerking had men over dit alles onderling afspraken kunnen maken, maar in het huidige stelsel moet het via concurrentie uitgevochten worden.

Drie scenario's voor noodzakelijke specialisatie

Het adviesbureau Boston Consulting Group (BCG) heeft becijferd dat uit kwaliteitsoogpunt 15% van de behandelingen op slechts een derde van de huidige ziekenhuislocaties geconcentreerd moet worden. Dit betekent dat deze behandelingen in de overige ziekenhuizen zullen verdwijnen. Tegelijkertijd moeten de specialismen, om die overige 85% behandelingen te blijven verrichten, wel volwaardig blijven bestaan. Dit wordt 'een moeilijke puzzel', aldus BCG. Want 'wanneer

Evelien Tonkens *Tijd voor een links antwoord op marktwerking in de zorg*

een ziekenhuis bijvoorbeeld op diabetes wil focussen, zijn niet alleen internisten en diabetesverpleegkundigen nodig. Ook is er, maar in mindere mate, orthopedische en vaatchirurgische zorg nodig' (p.27-8). De vraag is dus welke plek je deze 'tweede orde specialisten' wilt geven, of die plek bij verschillende ingrepen hetzelfde is en of de specialisten in kwestie zo'n rol op het tweede plan überhaupt willen spelen.

BCG schetst drie mogelijke scenario's voor die noodzakelijke specialisatie. Ten eerste via overheidssturing, waarbij de overheid op landelijk niveau het ziekenhuislandschap opnieuw intekent. BCG acht deze beleidslijn niet erg waarschijnlijk, omdat zulke keuzes bij artsen geen draagvlak zullen hebben. De auteurs achten het echter wel 'wenselijk dat de overheid deze rol blijft vervullen en wellicht zelfs uitbreidt' met garanties voor kwaliteit en het vaststellen van locaties voor topklinische en academische zorg.

Daarnaast is er de mogelijkheid dat ieder ziekenhuis zijn eigen keuzes maakt. 'Na verloop van tijd zal, gedreven door competitie, een nieuw zorglandschap ontstaan' (p.25). Dit is min of meer het scenario van dit moment. Maar dat heeft 'enkele grote nadelen': ziekenhuizen in dezelfde regio zullen deels dezelfde keuzes maken, waardoor overcapaciteit ontstaat. Hierdoor kunnen zij onmogelijk de gewenste verdriedubbeling van het volume van die behandelingen bereiken. Een ander gevaar is dat geen enkel ziekenhuis in één regio een bepaalde behandeling selecteert en die zorg daar dus ontbreekt.

Het derde scenario is regionale afstemming, waarbij ziekenhuizen en maatschappen binnen een bepaalde regio met elkaar in gesprek gaan en afspraken maken over verdeling en samenwerking. Deze visie geniet de voorkeur van de auteurs, aangezien dit hun het meeste werk oplevert. Het is echter moeilijk voorstelbaar hoe de elkaar op leven en dood beconcurrerende ziekenhuizen en maatschappen in een goed gesprek van concurrentie

afzien, vredig de essentiële taken verdelen en vervolgens gaan samenwerken. Hier ontbreekt overheidssturing.

Dit scenario heeft volgens BCG wel een aantal voorwaarden, namelijk dat de zorg voldoende bereikbaar blijft, dat de concurrentie per behandeling niet wegvalt en dat het zorgaanbod binnen elke regio en elk ziekenhuis consistent is (p.26-7). Dit soort voorwaarden kan alleen de overheid regelen.

De politiek zal zich hier hoe dan ook over moeten uitspreken. Gebeurt dit niet, dan gaan we door met het tweede scenario: een harde concurrentiestrijd, waarin ten aanzien van sommige behandelingen overcapaciteit ontstaat en dure, door iedereen aangeschafte technologie nauwelijks gebruikt wordt. Tegelijkertijd zullen sommige behandelingen te weinig worden aangeboden, waar we vanwege het gebrek aan zicht op de onafhankelijk opererende ziekenhuizen bovendien te laat achter zullen komen, met als gevolg wachtlijsten. Daarnaast gaat in deze concurrentiestrijd minstens de helft van de ziekenhuizen verdwijnen, wat lokaal de nodige onrust zal geven en waarop vooral linkse politici bij gebrek aan visie en strategie ad hoc en populistisch op zullen reageren.

Links heeft een verhaal nodig

De rechtse agenda van meer marktwerking en ruim baan voor verzekeraars wordt niet gehinderd door linkse oppositie. Links heeft geen verhaal. Marktwerking lijkt een succes, doordat het grillige, bemoeizuchtige en wantrouwige beleid tegenover instellingen en zorgverleners voor het brede publiek vrijwel onzichtbaar blijft. De hogere kosten worden eveneens nauwelijks opgemerkt; door kostenverschuiving van premiebetaler naar patiënt lijkt er zelfs van kostenbeheersing sprake.

Dat verzekeraars miljardenwinsten maken, terwijl patiënten cruciale behandelingen ontzegd worden, leidt niet tot massale verontwaardiging. Waarom klinkt er zo weinig protest? Als

Evelien Tonkens *Tijd voor een links antwoord op marktwerking in de zorg*

je dit aan artsen, bestuurders en managers van zorginstellingen vraagt, zeggen ze meestal dat de sector al zo in het defensief zit. De samenleving zal in hun protest vooral egoïstisch gezeur van zakkenvullers zien, zo vreest men.

De sector wordt gelukkig nog steeds gedragen door loyale en toegewijde zorgverleners. Zij zouden samen met de patiënten de spil moeten zijn van een linkse visie. Hoe versterk

je die enorme inzet en motivatie? Wat hebben patiënten (niet te verwarren met premiebetaalers) nu echt nodig? Wat kunnen we van hun ervaringen leren om de zorg te verbeteren? Hoe kan de macht van de verzekeraars worden ingeperkt en de zorg voor iedere patiënt – arm of rijk – toegankelijk blijven? Haast is geboden, want de marktwerking raast ongehinderd verder.

Literatuur

Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Gezondheid, leefstijl, zorggebruik en -aanbod, doodsoorzaken; kerncijfers* statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=81628NE&D1=85&D2=a&VW=T

Kuenen, J.W. (2010). *Kiezen voor kwaliteit. Porfoliokeuzes van ziekenhuizen zorg voor hogere kwaliteit en lager kosten*. Boston Consulting Group. www.bcg.nl/documents/file65689.pdf

Maarse, H. (2011). *Markthervorming*

in de zorg. Een analyse vanuit het perspectief van keuzevrijheid, solidariteit, toegankelijkheid en betaalbaarheid. Maas-tricht: University/ZonMW

Ministerie van VWS (2011). *Bestuurlijk hoofdlijnenakkoord 2012-2015 tussen de Nederlandse Vereniging van Ziekenhuizen, de Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra, Zelfstandige Klinieken Nederland, Zorgverzekeraars Nederland en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport*. www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/bsluiten/

2011/07/05/bestuurlijk-hoofdlijnenakkoord-2012-2015.html

Ministerie van VWS (2013). *Onderhandelingsresultaten Schippers met ziekenhuizen, medisch specialisten, zelfstandige behandelcentra, GGZ en huisartsen. Groei zorguitgaven verder teruggeschroefd, extra besparing van circa 1 miljard*. www.rijksoverheid.nl/ministeries/vws/nieuws/2013/07/16/onderhandelingsresultaten-schippers-met-ziekenhuizen-medisch-specialisten-zelfstandige-behandelcentra-ggz-en-huisartsen.html

Noten

- 1 Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Gezondheid, leefstijl, zorggebruik en -aanbod, doodsoorzaken; kerncijfers*
- 2 Zie www.oecd.org/health/health-systems/health-at-a-glance.htm
- 3 Maarse, H. (2011). *Markthervorming*

in de zorg. Een analyse vanuit het perspectief van keuzevrijheid, solidariteit, toegankelijkheid en betaalbaarheid. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2013). *Onderhandelingsresultaten Schippers met ziekenhuizen, medisch specialisten, zelfstandige behandelcentra, GGZ en huisartsen*.

- 4 Zie www.nrcq.nl/2014/05/23/zorgverzekeraars-houden-miljarden-achter-de-hand-en www.nu.nl/economie/3395280/zorgverzekeraars-maakten-14-miljard-winst.html
- 5 Zie www.nvz-ziekenhuizen.nl/onderwerpen/bestuurlijk-hoofdlijnenakkoord

Winnaars en verliezers van het nieuwe zorgstelsel

Hoe staat de zorg er acht jaar na de invoering van de geregleerde marktwerking voor? De overheid deed een stap terug; verzekeraar, consument en zorgaanbieder zouden er prima samen uit kunnen komen. Een rondgang langs patiëntenorganisaties, verzekeraars, zorgaanbieders en toezichthouders.

RENTSJE DE GRUYTER

Freelance journalist bij Mooie Verhalen

Acht jaar geleden werd een zorgstelsel van geregleerde marktwerking ingevoerd. Of het systeem zou functioneren zoals de ambtenaren van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport bedacht hadden, was vooraf onmogelijk te voorspellen. Het zit namelijk wezenlijk anders in elkaar: het gaat uit van een machtsevenwicht van verzekeraars, zorgaanbieders (artsen, ziekenhuizen) en patiënten, dat gefaciliteerd wordt door geregleerde marktwerking. In het oude stelsel begon en eindigde alles bij de overheid: die maakte het beleid, was verantwoordelijk voor de uitvoering én voor de centen. Na acht jaar is het de vraag of het nieuwe concept in de praktijk ook werkt. Is de macht inderdaad gespreid? En voeren de zorgverzekeraars als zorginkopers wel de regie, maar krijgen zij toch voldoende tegenwicht van consumenten en zorgaanbieders? Of hebben ze daarbij toch meer de sturende, regulerende hand van de overheid nodig dan aanvankelijk werd gedacht?

Die vragen kunnen niet worden beantwoord zonder eerst te kijken of de zorgverze-

kerars slagen in het realiseren van hun voorname taak: het beheersbaar maken van de kosten. Daarna komt ter sprake hoe de verhouding is tussen hen en de partijen bij wie zij zorg inkopen, zoals huisartsen, medisch specialisten en ziekenhuizen. Hebben zij inderdaad te veel macht gekregen, vooral ten opzichte van kleinere zorgaanbieders, zoals je vaak hoort? Of is machtsoverwicht geoorloofd zolang de consument daarvan profiteert?

Als we het toch over de consument hebben: heeft die de invloed gekregen die vooraf was beloofd? En is het daarvoor voldoende dat hij elk jaar van verzekeraar kan veranderen? Of is het voor de 'balance of power' cruciaal dat hij zijn eigen ziekenhuis en medisch specialist kan blijven kiezen? Een actuele kwestie nu VWS een wetswijziging heeft ingediend die al door de Tweede Kamer is goedgekeurd. Als de Eerste Kamer ook akkoord gaat, bepalen verzekeraars voortaan welke artsen of ziekenhuizen zij een contract geven en wie zij uitsluiten. Dat beperkt de vrije artsenkeuze van de consument.

Rentsje de Gruyter *Winnaars en verliezers van het nieuwe zorgstelsel*

Zorgverzekeraars: goede kosten-beheersers?

Volgens Frank de Grave is helder wat het kabinet-Balkenende II voor ogen stond bij invoering van het huidige stelsel: kostenbeheersing. De Grave was destijds de eerste voorzitter van de Nederlandse Zorgautoriteit (NZa), in 2006 opgericht om toezicht te houden op de nieuwe markt. 'Destijds namen de zorguitgaven jaarlijks zeven procent toe,' legt hij uit. 'Het Centraal Planbureau had uitgerekend dat als we een zorgstelsel wilden houden dat ook in 2040 nog betaalbaar was en dat burgers gelijke toegang bood tot goede zorg, de uitgaven voortaan jaarlijks nog hooguit 2,5 procent mochten stijgen.'

Om dat te bereiken kregen de zorgverzekeraars vanaf 2006 de regie: zij moesten voortaan alle zorg inkopen. Tegelijk werd de verantwoordelijkheid voor het stelsel gespreid over drie partijen. Verzekeraars, zorgaanbieders en consumenten zouden gezamenlijk voor evenwicht moeten zorgen en elkaar op basis van transparante informatie over de kosten en kwaliteit van de zorg moeten aanzetten tot verantwoorde keuzes. De overheid zou naar de achtergrond verdwijnen, al bleef voor haar een belangrijke taak weggelegd als regulator van de marktwerking, door middel van wetten en regels. Ook bleef zij eindverantwoordelijk voor toezicht op het nieuwe systeem, bijvoorbeeld door te controleren of onafhankelijke toezichthouders als de NZa hun werk goed doen.

Als De Grave het huidige stelsel moet beoordelen op zijn taak als kostenbeheerser, vindt hij het een succes. 'De totale zorgkosten groeien veel minder hard dan vóór 2006, de laatste jaren zelfs minder dan 2,5 procent per jaar,' zegt de huidige voorzitter van de Orde van Medisch Specialisten en Eerste Kamerlid voor de VVD. Hij wijst erop hoe goed de convenanten werken waarin vertegenwoordigers van de drie partijen plus de overheid sinds 2011 met elkaar afspreken hoeveel de kosten mogen stijgen. Stond in het eerste convenant

dat de totale uitgaven aan zorg het jaar erop niet meer dan 2 procent mochten stijgen, inmiddels is dat 1,5 procent, en van 2015 tot en met 2017 zelfs maar 1 procent. Tot nog toe houdt iedereen zich keurig aan die afspraken.

Maar die convenanten, vindt Erik Schut, hoogleraar gezondheidseconomie aan de Erasmus Universiteit, zijn juist het bewijs dat het nieuwe stelsel nog niet naar behoren werkt. 'De bedoeling was dat de zorgverzekeraars de regie namen: zij moesten als zorginkopers zorgen voor die kostenbeheersing. Dat is ze niet gelukt. De totale uitgaven in de curatieve zorg stegen vrolijk door na 2006. Het kantelpunt kwam pas in 2012, nadat minister Schippers van Volksgezondheid ingreep en met de zorgverzekeraars en zorgaanbieders aan tafel ging zitten. Zij rustte niet tot het eerste convenant op tafel lag.'

Kostenbesparingen kwamen er pas nadat Schippers had ingegrepen

Hugo Keuzenkamp, econoom en directeur van het Westfriesgasthuis in Hoorn, is het met Schut eens. 'De nieuwe spelregels zijn dat VWS zich op de achtergrond houdt en niet tussenbeide komt, ook niet als de verzekeraars hun werk niet goed doen. Dan verstoort je het nieuwe rollenspel.' Maar de meningen over de precieze rol van de overheid verschillen. Ab Klink, CDA-minister van Volksgezondheid tussen 2007 en 2010, vindt het juist 'uitermate verstandig dat Schippers in deze beginfase van gereguleerde marktwerking ingrijpt als dat noodzakelijk is'. Volgens Klink, sinds begin dit jaar bestuurslid bij VGZ, een van de grootste zorgverzekeraars, is het onvermijdelijk dat er nog zwakke plekken zitten in het nieuwe systeem. 'De convenanten maskeren die en fun-

Rentsje de Gruyter *Winnaars en verliezers van het nieuwe zorgstelsel*

geren als een noodverband.' Daar is niks mis mee, vindt hij, zeker omdat de verzekeraars zulke hulp op termijn niet meer nodig zullen hebben. Ook De Grave vindt 'dat een beetje hulp best mag, al hoort het in theorie misschien niet dat de minister zich hiermee bemoeit'. De zorgverzekeraars komen immers van ver en hebben sinds 2006 een totaal andere rol dan ze gewend waren. 'Geef ze tijd om te groeien.'

Zijn de zorgverzekeraars te machtig?

De felste kritiek op de verzekeraars komt van zorgverleners als logopedisten, fysiotherapeuten en psychotherapeuten — zzp'ers of in dienst van kleine zorginstellingen. Volgens hen hebben de verzekeraars te veel macht gekregen en misbruiken ze die bij de zorginkoop. Eind mei kregen ze steun uit onverwachte hoek, toen Chris Oomen, bestuursvoorzitter van zorgverzekeraar DSW uit Schiedam, een open brief schreef aan minister Schippers. Daarin zei hij dat het machtsverwicht tussen verzekeraar, zorgaanbieder en consument zoek is.

Een van de belangrijkste oorzaken daarvan is volgens hem dat vier zorgverzekeraars zo'n 90 procent van de markt in handen hebben, na vele fusies en overnames in de afgelopen twee decennia. 'In bijna elke regio hebben een of twee verzekeraars een monopolie,' zegt Oomen. 'De "Big Four" — Achmea, CZ, VGZ en Menzis — kunnen daardoor in de regio's die zij domineren eenzijdig hun voorwaarden bij de inkoop van zorg opleggen aan zorgaanbieders.' Dat resulteert volgens de NZa, die er dit jaar onderzoek naar deed, in standaardcontracten voor kleine zorgaanbieders, waarbij niet of amper over de prijs te onderhandelen valt. Bij ziekenhuizen en andere grotere partijen gaat dat anders: met hen wordt wél uitgebreid onderhandeld.

Logisch dus dat kleine zorgaanbieders het hardst klagen. Bovendien mogen verzekeraars voor bepaalde typen zorg vrij onderhandelen en legt de NZa hen sinds 2008 geen richtlijnen

of tarieven meer op. Dat geldt bijvoorbeeld bij fysiotherapie, logopedie en psychotherapie. De fysiotherapeuten verkeren wel in een heel andere situatie dan bijvoorbeeld de huisartsen. Die hebben ook veel klachten over verzekeraars, maar zij hebben een redelijk stabiel basisinkomen — ze krijgen een vast, gereguleerd bedrag per patiënt per jaar. Ook bestaat er geen overschot aan huisartsen. Dat is wel zo bij fysiotherapeuten en het ondermijnde hun machtspositie tegenover verzekeraars. Maar de doodsclap kwam toen de overheid fysiotherapie een paar jaar geleden bijna helemaal uit het basispakket haalde. Sindsdien is hun inkomen simpelweg een kwestie van vraag en aanbod, ofwel van marktwerking zonder dat die gereguleerd is.

Of de dominantie van verzekeraars over kleine zorgaanbieders een probleem is dat opgelost gaat worden, is de vraag. Oomen noemt kleine, zelfstandige zorgaanbieders 'slachtoffer van het huidige systeem' en heeft weinig vertrouwen dat dit nog verandert. 'Het is niet realistisch dat verzekeraars met duizenden individuele zorgverleners zouden moeten onderhandelen over tarieven,' vindt hij. Dat zou te veel mankracht en dus geld kosten.

Van de NZa hebben de kleine zorgaanbieders weinig te verwachten: het is onwaarschijnlijk dat die verzekeraars op de vingers gaat tikken. In een recent rapport over de zorginkoop was zij duidelijk: de inkoopmacht van de verzekeraars is 'nuttig zolang de gevolgen ten goede komen aan de consument'.

Dat is het geval: de afgelopen twee jaar daalden de premies van de basispolis, omdat verzekeraars efficiënter zorg inkochten en minder geld uitgaven. (Overigens kondigde VGZ onlangs aan de premie voor 2015 flink te verhogen.) De daling van de afgelopen twee jaar zorgde er wel voor dat zij de afspraken uit het laatste covenant konden nakomen. Je zult de NZa niet horen klagen over hun macht, zolang verzekeraars voldoende zorg inkopen en consumenten niet voor een dichte deur staan als zij medische hulp nodig hebben. Je

Rentsje de Gruyter *Winnaars en verliezers van het nieuwe zorgstelsel*

zou dus ook kunnen zeggen dat het belang van de consument het gewonnen heeft van dat van de kleine zorgaanbieders.

Want anders dan verzekeraars vaak verweten wordt, geven zij niet zoveel uit aan hun bedrijfsvoering. Vijf procent van de inkomsten, inclusief de salariskosten van bestuursleden (die meestal veel meer dan de balkenendenorm verdienen). Dat staat op zorgverzekeraars.nl, de voorlichtingssite voor consumenten die de koepelorganisatie van zorgverzekeraars half september lanceerde. De beschuldiging dat verzekeraars geld dat zij besparen door efficiënte inkoop grotendeels toevoegen aan hun reserves, klopt evenmin. Jaarlijks gaat daar maar één procent van de inkomsten naartoe.

Grote zorgaanbieders als machtsblok: is dat erg?

Grote zorgaanbieders maken zich óók zorgen over de toegenomen macht van de verzekeraars. Dat verklaart het grote aantal fusies en overnames in die hoek van de laatste jaren. Het lijkt een probate reactie: hoe groter de zorgaanbieder wordt, des te beter zijn onderhandelingspositie. Maar nu de overnamegolf aanhoudt, maken niet alleen verzekeraars zich zorgen. Onderzoekers van de Erasmus Universiteit noemden afgelopen voorjaar in een rapport het tempo waarin bijvoorbeeld ziekenhuizen fuseren en zorgmolochs vormen een van de vier grootste problemen van het zorgstelsel. De onderzoekers, onder wie Erik Schut, verbaast het dat de toezichthouder – in dit geval de Autoriteit Consument en Markt (ACM) – alle fusies en overnames onvoorwaardelijk goedkeurt, ondanks het gevaar van kartel- en monopolievorming.

‘In sommige regio’s is de consolidatie al zo ver doorgesloten dat dat het een fait accompli is waar niets meer aan te doen valt,’ zegt Schut. Dat is volgens hem een groter probleem dan regionale dominantie van zorgverzekeraars. ‘Als de inkomer te veel macht heeft, kan

hij een lagere prijs bedingen bij aanbieders. Dat is tenminste goed voor de consument. Andersom heeft een dominante zorgaanbieder niet alleen de macht om te hoge prijzen te eisen, waardoor de kosten voor consumenten stijgen, maar loop je ook het risico dat hij zorg van mindere kwaliteit gaat leveren.’ Dat beaamt Oomen van DSW: ‘Als organisaties te groot worden en er onvoldoende concurrentie overblijft, krijgen ze geen prikkels meer om hun kwaliteit te verbeteren.’

Volgens Schut is het probleem niet dat ACM over onvoldoende middelen beschikt om fusies tegen te houden: ‘Hun instrumentarium is prima, ACM wil niet ingrijpen.’ Omdat het een onafhankelijk orgaan is dat bovendien niet onder VWS maar onder Economische Zaken valt, kan minister Schippers daar weinig aan doen. Of liever gezegd: het kan wel, maar daar is groot overheidsingrijpen voor nodig – en dat wil de liberale Schippers alleen als het echt niet anders kan. Wat ze kan doen is verordeningen dat fusies in de zorg voortaan getoetst worden door de NZa – die wél onder haar ministerie valt. ‘Als de Tweede Kamer akkoord gaat, kan de minister de NZa zelfs inlijven bij haar ministerie,’ zegt Schut. Maar de kans dat dit gebeurt is klein; zeker na de recente kritiek van de commissie-Borstlap, die het functioneren van de toezichthouder analyseerde en concludeerde dat VWS te veel invloed uitoefent op de NZa. Schippers beloofde toen beterschap en heeft nu dus weinig bewegingsruimte.

De consument: keus uit tien zwarte dozen

Is de machtsverhouding tussen zorgverzekeraar en consument wél zoals die zou moeten zijn? Voorstanders van gereguleerde marktwerking benadrukten destijds dat verzekerden de macht zouden krijgen ‘met de voeten te stemmen’, zoals dat heet, en zorgverzekeraars te corrigeren. Dat was een sterk argument, want in het oude stelsel ontbrak die invloed goeddeels. Wie in het ziekenfonds zat – de

Rentsje de Gruyter *Winnaars en verliezers van het nieuwe zorgstelsel*

meerderheid van de bevolking — had sowieso niets te kiezen. Sinds 2006 kunnen burgers vrij kiezen tussen circa 25 zorgverzekeraars, die vaak meerdere polissen aanbieden en hen niet mogen weigeren voor de basispolis.

Slechts een kwart van de bevolking heeft sinds 2006 gekozen voor een andere zorgverzekeraar

Een groot goed, maar in de praktijk maken weinig mensen er gebruik van. In 2014 stapte slechts 6,5 procent over naar een andere zorgverzekeraar en bijna driekwart van de totale bevolking deed dat sinds 2006 helemaal niet, blijkt uit cijfers van Vectis, de club die voor de zorgverzekeraars hun declaraties en data over verzekeren beheert. Directeur Wilma Wind van de Nederlandse Patiënten en Consumenten Federatie (NPCF) wijst erop dat ongeveer 70 procent van de bevolking een collectieve zorgpolis heeft. Dat betekent dat van de circa 1,1 miljoen Nederlanders die dit jaar van verzekeraar wisselden, de meeste die keus niet zelf maakten, uit overtuiging. Zij volgden gewoon hun werkgever, die in de meeste gevallen 'vooral wil dat de polis goedkoop is', aldus Wind.

Haar verbaast het niet dat zo weinig consumenten van hun 'stemrecht' gebruikmaken. Dat komt volgens haar niet omdat ze weinig belangstelling hebben voor hun zorgpolis. 'In 2006 was er nul transparantie, behalve over de prijs van polissen. Wat het verschil in kwaliteit was tussen verschillende polissen — geen idee. Ze konden kiezen uit tien zwarte dozen.'

Voorals de laatste jaren is volgens Wind wel verbetering geboekt. Maar de informatie over kwaliteit die verzekeren bij de selectie van een polis ter beschikking staat noemt ze 'nog steeds volstrekt onvoldoende. Er is niet zozeer

sprake van een machtsevenwicht tussen drie partijen, zoals vooraf beoogd, maar tussen twee. De verzekeraars en grote zorgaanbieders hebben het grotendeels voor het zeggen.' Dat ligt in de ogen van ziekenhuisdirecteur Keuzenkamp en VGZ-bestuurder Klink genuanceerder, maar ook zij vinden dat de consument nog onvoldoende invloed heeft.

Zij geloven echter heilig dat dit gaat verbeteren, en dat de relatie tussen verzekeraars en kleine zorgaanbieders mettertijd óók evenwichtiger wordt. Maar hoe? Het toverwoord is nu 'kwaliteit'. Alle partijen — en ook VWS — zijn ervan overtuigd dat bij de inkoop kwaliteit een steeds belangrijker selectiecriteria wordt. En omdat ook consumenten steeds meer informatie zullen krijgen over die kwaliteit, zal de consument op termijn echt met de voeten kunnen stemmen, denken zij.

De kwaliteitsrevolutie: oplossing in bange tijden?

Tot nog toe concentreerden verzekeraars zich bij de inkoop vooral op de prijs — het belangrijkste doel was immers de kosten omlaag krijgen. Maar sinds een jaar of twee investeren zij veel in het boven water krijgen van de kwaliteit van zorg. Makkelijker gezegd dan gedaan: veel informatie ontbreekt, omdat artsen en zorginstellingen die niet systematisch verzamelden. Zo weten verzekeraars meestal niet wat het resultaat is van wat artsen doen: van welke behandeling knapt een patiënt het beste op? Ook verschilt per ziekenhuis en per arts vaak sterk hoe hij handelt: de een gaat opereren, de ander laat dat bewust na. Dat in kaart brengen is al een gigantische klus. Laat staan om alle huisartsen en medisch specialisten op één lijn te krijgen en hen te laten uitzoeken welke richtlijnen ze als beroepsgroep voortaan volgen.

Daarmee is iedereen nu druk bezig. Zo worden vragenlijsten ontwikkeld die patiënten moeten invullen na een behandeling in het ziekenhuis. Sommige beroepsgroepen, zoals

Rentsje de Gruyter *Winnaars en verliezers van het nieuwe zorgstelsel*

oncologisch chirurgen en orthopeden, zijn al een eind op weg in het meetbaar maken van de uitkomst van hun werk en het verkleinen van de lang niet altijd rationeel te verklaren behandelingsvariatie. 'Het kost artsen gigantisch veel tijd,' benadrukt De Grave. 'Er zit een hele bureaucratie en papierwinkel omheen. Die ziet de buitenwereld niet, maar het is wel nodig om de kwaliteit van zorg transparant te maken. Maar de tijd dat een arts daarmee bezig is, kan hij niet aan patiënten besteden.'

Ruim drie kwart van de artsen vindt marktwerking in de zorg maar niks

Voor hen geldt bovendien dat niet alleen de verzekeraars maar ook de toezichthouders NZa en ACM allerlei regels opleggen die de nodige administratie vergen. Dat verklaart wellicht deels waarom zoveel artsen negatief zijn over het nieuwe systeem: ruim driekwart vindt dat de marktwerking in de zorg afgeschaft moet worden, bleek twee jaar geleden uit een enquête in vakblad *Medisch Contact*.

Verzekeraars vormen de stuwende kracht achter de kwaliteitsrevolutie. Tegelijk zijn zij beducht de druk op artsen te ver op te voeren: de administratieve rompslomp roept veel weerstand op. Deze klus kan alleen geklaard worden als artsen er ook in geloven en meewerken, weten zij. Dat leidt er volgens Gert Westert, hoogleraar kwaliteit van zorg aan de Radboud Universiteit Nijmegen, toe 'dat er vooral gepraat wordt en snelle vooruitgang nodeloos lang op zich laat wachten'. Dat kunnen de verzekeraars doorbreken, zegt hij, door de data waarover zij beschikken vrij te geven. Al jaren is hij bezig een 'nationale zorgatlas' samen te stellen waarin de regionale verschillen staan in medische behandeling, en de kos-

ten en effectiviteit daarvan. Bij Vectis ligt een belangrijk deel van de benodigde data: de declaraties van alle zorgaanbieders en artsen. Maar verzekeraars stellen die volgens Westert amper beschikbaar.

Hij heeft nu de krachten gebundeld met de NPCF, voor wie hij dit jaar de praktijkvariatie en beste behandeling in kaart brengt van zeven veelvoorkomende aandoeningen, zoals staar. Uiteindelijk wil de NPCF op zorgkaart-nederland.nl zo'n overzicht voor alle ziektes waarvan de behandeling sterk varieert. Op deze consumentensite verzamelde zij de afgelopen vier jaar ruim 187.000 recensies van patiënten over hun ervaringen met artsen en zorginstellingen. Maar de 52-jarige Westert vreest dat 'als het in dit tempo blijft gaan, dat niet voor mijn pensioen lukt'. Navraag leert dat de verzekeraars – waaronder VGZ – de data bij Vectis zelf ook willen gebruiken voor eigen, online consumenteninformatiesystemen. Maar het duurt lang, zegt bestuurslid Klink, voordat VGZ de data kan ontsluiten. Eerst wil hij bij zorginstellingen nagaan waarom zij bepaalde operaties bijvoorbeeld vaker uitvoeren, of hogere kosten rekenen dan andere ziekenhuizen. 'Al met al duurt het nog wel tien jaar voor de kwaliteit van zorg werkelijk meetbaar en transparant is,' denkt Keuzenkamp. Lang dus. Hij gelooft wel dat verzekeraars nu zoveel doen dat de zoektocht naar transparantie en kwaliteit niet zal stranden. De NPCF noemt dit zelfs 'een onomkeerbaar proces'.

Power to the people of de consument als speelbal?

Of consumenten werkelijk aan macht winnen als zij meer informatie krijgen over de kwaliteit van zorg, is maar de vraag. Zullen zij als het zover is die informatie ook gebruiken en dan wél de moeite nemen polissen van verzekeraars te vergelijken? Eén ding is zeker: als burgers zo weinig blijven overstappen naar andere verzekeraars als de afgelopen acht jaar, blijft hun macht beperkt en kunnen zij verze-

Rentsje de Gruyter *Winnaars en verliezers van het nieuwe zorgstelsel*

keraars maar gedeeltelijk corrigeren. Keuzenkamp heeft er nauwelijks vertrouwen in: 'Ook hoger opgeleiden zullen die nauwelijks gaan gebruiken, zeker als ze die van de verzekeraars krijgen. Want die wantrouwen ze.'

Daarom heeft hij weinig moeite met de aanpassing van de Zorgverzekeringswet, die consumenten vanaf 2016 het recht ontnemt om met een standaardpolis zelf een specialist of ziekenhuis te kiezen. Gezien de passieve houding van de meeste burgers is hun zorgverzekeraar de beste zaakwaarnemer, denkt Keuzenkamp.

Een onzinnige gedachte volgens zorgverzekeraar Oomen: 'De bedoeling van de Zorgverzekeringswet was in 2006 juist dat de verzekerde meer keuzevrijheid kreeg.' Dat de minister die wet nu heeft aangepast, vindt hij een slecht teken. Begin juni keurde de Tweede Kamer de wetwijziging goed, nu is de Eerste Kamer aan zet. Zegt die ook 'ja', dan mogen zorgverzekeraars voortaan selectief contracten aanbieden aan zorginstellingen en artsen. In hun polisvoorwaarden staat vaak al dat ze zich dat recht voorbehouden, maar in de praktijk doen ze het amper — aangezien ze nog slecht kunnen vergelijken in hoeverre de kwaliteit van zorg verschilt tussen ziekenhuizen en artsen. Maar dat is een kwestie van tijd.

Grote verontwaardiging over de voorgestelde wetwijziging bleef uit. Er was een demonstratie, georganiseerd door huisartsen, maar echt storm liep het daar niet. Daarna liet de Tweede Kamer het wetsvoorstel aanpassen, zodat burgers hun huisarts wél mogen blijven kiezen, waarmee voor deze beroepsgroep de kous af was. Voor medisch specialisten is de wetwijziging evenmin een heikel punt, volgens ingewijden omdat zij niet verwachten dat de maatregel hen financieel schaadt. Zij zouden denken dat de patiënten evengoed wel komen, omdat verzekeraars alle ziekenhuizen en klinieken contracteren — tot nu toe althans. Volgens De Grave ziet de Orde van Medisch Specialisten het afschaffen van de vrije artsenuitvoering 'niet als inperking van de consumenten-

macht. Burgers die daar moeite mee hebben, kunnen toch voor een paar euro meer een restitutiepolis nemen? Die vergoedt nota's van alle zorgaanbieders.'

Maar zo simpel ligt het volgens Oomen niet. Vooral kleinere zorgaanbieders zullen omvallen als een in hun regio dominante verzekeraar hun geen contract meer aanbiedt, zegt hij. 'Het gevolg is dat er een schraler aanbod overblijft — óók voor de restitutiepolis,' zegt Oomen. 'En als de wetwijziging door de Eerste Kamer komt, zullen nog meer zorgaanbieders gaan fuseren, uit angst om bankroet te gaan. De spelers die overblijven worden dus steeds groter.'

Oomens voornaamste bezwaar is dat zorgverzekeraars dit extra wapen van selectief contracteren niet nodig hebben om kwalitatief goede zorg af te dwingen. 'Daar hebben we al genoeg andere middelen voor. We kunnen artsen bijvoorbeeld meer of minder betalen, afhankelijk van de kwaliteit die ze leveren. En we kunnen controleren of zorg doelmatig is of gepast.' Maar Oomen lijkt een roepende in de woestijn. Afgezien van hem geloven alle zorgverzekeraars dat zij de strijd om transparantie en kwaliteit niet kunnen winnen zonder strengere sancties. Schut is het daarmee eens: 'Als zij zorgaanbieders geen contract hoeven te geven, is dat de ultieme stok achter de deur.'

Nieuwe kansen voor kleine zorgaanbieders?

Voorstanders van selectieve contractering geloven dat kleine zorgaanbieders er juist op vooruitgaan en meer invloed krijgen als het plan doorgaat. 'Als we straks bij de inkoop de kwaliteit van zorg kunnen meewegen, hebben we meer aanknopingspunten om artsen of ziekenhuizen die goed werk leveren beter te belonen,' zegt Klink.

Zo zijn er meer mogelijkheden om de balans te herstellen tussen verzekeraar en kleine aanbieder. Dat dit gebeurt, zegt hij 'wel van belang te vinden'.

Rentsje de Gruyter *Winnaars en verliezers van het nieuwe zorgstelsel*

Hij kan zich ook voorstellen dat verzekeraars aparte tarieven introduceren voor zorg waarmee zorgvuldige beslissingen over een behandeling worden gestimuleerd. 'Zoals voor artsen die patiënten zorgvuldig voorlichten of voor collegiaal overleg over een patiënt.' Nu worden zij alleen betaald voor uitgevoerde behandelingen, wat tot onnodige zorg en onnodige kosten leidt.

Klink lijkt het de verantwoordelijkheid van de verzekeraars te vinden — als regisseurs van het stelsel — om iets te doen aan de scheefgetrokken verhouding en geringe invloed van kleine zorgaanbieders. 'Zij hebben toch beperkte mogelijkheden om zich te organiseren en gezamenlijk op te trekken bij onderhandelingen,' zegt hij. Hij doelt op de beperkingen die de NZa stelt. De toezichthouder deed in 2010 een inval bij de Landelijke Huisartsenvereniging en legde die later een megaboete op wegens (onder andere) kartelvorming.

Anderen denken dat kleine zelfstandigen zoals fysiotherapeuten en huisartsen zich meer in moeten spannen om hun macht te vergroten. 'Ik ben ervan overtuigd dat er organisatie modellen te bedenken zijn die de NZa wél toestaat,' zegt Keuzenkamp. 'Bijvoorbeeld een model dat lijkt op de franchiseformule.'

Zo zouden huisartsen twee vliegen in één klap kunnen slaan: 'Ze zouden dan ook de administratieve lasten kunnen delen die zijn toegelaten door het nieuwe stelsel.' Maar of het ervan komt, weet hij niet. 'Ze moeten wel bereid zijn om ook financieel te investeren in zo'n samenwerking. En het werkt ook niet als ze in elk opzicht aan hun zelfstandigheid vasthouden en elke huisartsenpraktijk zijn eigen IT-systeem wil houden.'

Huisartsen zouden een voorbeeld kunnen nemen aan de tactische zetten van de medisch specialisten: die vormden de afgelopen jaren in rap tempo 'regiomaatschappen' met collega's in andere ziekenhuizen. Zo is het voor zorgverzekeraars en ziekenhuisbestuurders moeilijker geworden hen financieel tegen elkaar uit te spelen, en staan zij sterker bij onderhandelingen. Als die zet iets leert, dan wel dat het nog steeds mogelijk is de balance of power in eigen voordeel te verschuiven — zelfs al sta je tegenover Goliath. Maar of de kleine zorgaanbieders en consumenten erin zullen slagen hun invloed te vergroten, is de vraag. Voor consumenten is het om te beginnen te hopen dat de NPCF een sterke lobby opzet bij de Eerste Kamer, en zich hard maakt voor behoud van de vrije artsenkeuze.

Overleven euro is vooral kwestie van politieke wil

Het succes van muntunies is voornamelijk afhankelijk van de politiek en niet van de economie. Dat geldt ook voor de euro. Nederland en Duitsland zullen in de nabije toekomst daarom nog flinke offers moeten brengen.

PETER RODENBURG

Econoom aan de Universiteit van Amsterdam

Als monetair project is de euro uniek. Nooit eerder in de geschiedenis namen zoveel landen deel aan een muntunie, die gezamenlijk de grootste economie van de wereld vormt. Toch is juist deze enorme schaal het meest significante probleem. Tegenstanders van de euro zoals Bruno de Haas en Arjo Klamer redeneren dat de eurozone te groot en te divers is om gezond te kunnen functioneren (De Haas, 2014; Klamer, 2014). Het monetaire beleid van de Europese Centrale Bank (ECB) volgens one size fits all kan nooit voor alle eurolanden effectief zijn. De Zuid-Europese landen gaan bovendien gebukt onder achterblijvende competitiviteit en het feit dat ze hun munt niet meer kunnen devalueren.

Waarschijnlijk, zo vrezen sceptici, zijn ze nog lange tijd aangewezen op leningen uit de noordelijke lidstaten. De euro is daarom op lange termijn onhoudbaar. Frits Bolkenstein stelde zelfs al onomwonden dat 'de muntunie is mislukt'.¹ Is het allemaal zo dramatisch of valt het in het licht van de geschiedenis wel mee? Aan de hand van historische voorbeelden zal ik een beeld schetsen van de muntunies door de jaren heen. Want was het niet diezelfde Bolkenstein die ooit opmerkte

dat 'slechts twee lampen het pad van de staatsman verlichten: de geschiedenis en de rede'?

Optimum Currency Area

De economische theorie over muntunies is een kosten-batenanalyse van een gemeenschappelijke munt en staat bekend als de Optimum Currency Area (OCA): het optimale valutagebied. Een OCA is een valutagebied waarin de baten van een gemeenschappelijke munt (het verdwijnen van wisselkoersrisico's en transactiekosten) groter zijn dan de lasten (het verlies van het monetaire beleidsinstrument). Deze nadelen manifesteren zich vooral wanneer landen ongelijk worden getroffen door een externe schok en hun munt niet kunnen devalueren. Ze zullen dan, net zoals Griekenland nu, het pijnlijke proces van een interne devaluatie moeten ondergaan door de lonen en prijzen te verlagen teneinde weer concurrerend te worden.

Helaas zijn deze baten en lasten niet eenvoudig te kwantificeren. Economen hebben daarom een aantal criteria ontwikkeld waaraan muntunies moeten voldoen om zich te

kwalificeren als optimaal valutagebied. Dit betreft criteria op het gebied van internationale handel, arbeidsmobiliteit, openheid van de economie, exportdiversificatie, budgetoverdrachten naar andere regio's of landen en homogeniteit van beleidspreferenties (Baldwin en Wyplosz, 2012). De algemene opvatting onder economen is dat de Economische en Monetaire Unie (EMU) aan ongeveer de helft van deze criteria voldoet (ibid.: pp. 424-425). Zo voldoet de EMU wel op het gebied van openheid, voldoende internationale handel en exportdiversificatie, maar scoort ze slecht op arbeidsmobiliteit en overdracht van budgetten. Strikt genomen slaagt de EMU dus niet voor de OCA-test.

Les 1: Muntunies hebben (veel) tijd nodig

De geschiedenis leert dat muntunies vrijwel nooit beginnen als een optimaal valutagebied. De Verenigde Staten worden algemeen gezien als een succesvolle muntunie, maar het heeft zeer lang geduurd voordat dat zo was. De dollar kwam tot stand met het tekenen van de Constitutie in 1789. Uit angst gedomineerd te worden door een centrale macht (zoals voorheen de koning van Engeland) kregen de afzonderlijke staten relatief veel autonomie. Als gevolg daarvan waren budgetoverdrachten tussen staten beperkt terwijl de grote onder-

linge verschillen in economische structuur tot op heden niet zijn weggenomen.

Volgens Bordo en Jonung (1999) kwalificeerden de Verenigde Staten zich daarom pas na de Eerste Wereldoorlog als duurzame muntunie. Hugh Rockoff (2000) meent zelfs dat ze pas een OCA werden nadat president Roosevelt de New Deal van openbare werken, rudimentaire sociale zekerheid en budgetoverdrachten tussen staten introduceerde. Kouparitas concludeerde in een econometrische studie uit 2001 nog dat slechts vijf van de acht regio's die hij voor de VS onderscheidde kwalificeren als OCA.³ Het vormen van een muntunie is dus een kwestie van de lange adem. Het vereist dat de deelnemende economieën daadwerkelijk goed geïntegreerd zijn.

Les 2: Muntunies hebben eigen dynamiek

In 2000 publiceerde de econometrist Andrew Rose een studie waarin hij het effect van een gemeenschappelijke munt op de internationale handel tussen de deelnemende landen onderzocht. Doordat het vergelijken van prijzen en het doen van internationale transacties wordt vereenvoudigd, neemt de internationale handel na de introductie van een gemeenschappelijke munt met 200% toe. Hoewel latere studies dit 'Rose-effect' bevestigen, zijn zij voorzichtiger in hun schattingen. Frankel

Muntunies door de eeuwen heen

De gemeenschappelijke Europese munt kent voorgangers als de monetaire unie van de Verenigde Staten (sinds 1789), de Italiaanse en Duitse muntunies in de 19de eeuw, en multinationale muntunies zoals de Latijnse (1865-1927), Scandinavische (1873-1914) en Belgisch-Luxemburgse Economische Unie (1921-2002) en de Sovjet-Unie (1922-1991). Een aantal hiervan zijn zeker succesvol gebleken. Zo kennen bijvoorbeeld West- en Centraal-Afrika sinds 1945 twee tamelijk sterke muntunies gebaseerd op de CFA-frank.²

Daarnaast valt veel te leren uit de tijd dat goud het internationale betalingsmiddel was. Tussen ruwweg 1870 en 1970 waren valuta's met vaste wisselkoersen aan elkaar gekoppeld en fungeerde goud feitelijk als gemeenschappelijke munt. Economisch historici onderscheiden drie van zulke periodes: de klassieke gouden standaard (circa 1870-1914), de goudwisselstandaard (1925-1931) en de gouden standaard van Bretton Woods (1944-1971/1973).

(2008) meet een toename van 10-15%, terwijl Baldwin (2006) uitkomt op 5-10%. Mogelijkerwijs zal dat percentage nog verdubbelen in de tijd.⁴ De meeste studies vinden in ieder geval positieve effecten voor een muntunie.⁵

Met dit resultaat doet zich iets opmerkelijks voor. Veel onderlinge internationale handel is namelijk ook een van de OCA-criteria. Door de toegenomen handel als gevolg van de muntunie kunnen landen die ex ante niet aan de voorwaarden voldoen, daar ex post wellicht wel in slagen. In de economische literatuur staat dit bekend als de 'endogeniteit van de OCA-criteria' (Frankel & Rose, 1998). Wat de bevindingen van het Rose-effect vooral laten zien is dat muntunies een eigen dynamiek hebben en de neiging hebben zichzelf te versterken via additionele internationale handel.

Les 3: Politieke wil is het bindmiddel van een muntunie

De belangrijke les die Bordo en Jonung ons leren over muntunies is de cruciale rol van politieke wil. Zolang regeringsleiders geen twijfel kennen, lopen ook muntunies die niet aan alle criteria van de OCA voldoen nauwelijks gevaar. Mislukking is dan ook vrijwel altijd het gevolg van gebrek aan politieke steun, zoals in het geval van de Sovjet-Unie en Joegoslavië. Dit terwijl het vertrouwen in de Amerikaanse dollar juist zo hoog is door de bereidwilligheid van de centrale Amerikaanse regering om staten in nood te allen tijde te helpen. Politieke steun is een eerste voorwaarde voor een muntunie.⁶

Vooralsnog heeft het europroject de onvoorwaardelijke steun van de Europese beleidselite. Geen enkel land dreigt immers met uitreden (zelfs de Grieken niet) en impopulaire maatregelen die de nationale soevereiniteit verder terugdringen zijn inmiddels bespreekbaar. De ECB heeft gezegd dat zij alles uit de kast zal halen om de euro te redden.

Waar een monetaire unie historisch gezien volgt op een politieke, ontbreekt deze bij de EMU. Zo'n politieke unie garandeert dat er

voldoende solidariteit is om bijvoorbeeld regio's die getroffen worden door asymmetrische schokken financieel te steunen. Ondanks de brede steun die het europroject nog steeds onder de Europese beleidselite geniet, is het goed om te bedenken dat het verdwijnen van deze politieke wil verstrekkende gevolgen kan hebben.

Les 4: De status quo bias

Vrij snel na de oprichting van de goudstandaard van Bretton Woods in 1944 bleek dat het systeem ernstige tekortkomingen had door de dubbelrol van de dollar: als betaalmiddel in de VS en als internationale reservevaluta. In 1960 publiceerde Robert Triffin een studie waarin hij de keuze tussen het tekort aan internationale liquiditeit en aantasting van het vertrouwen in de dollar analyseerde.⁷ Voor het Amerikaanse Congres verklaarde Triffin dat als gevolg van deze ontwerpfout een dollarcrisis onvermijdelijk was.

Toch duurde het nog tot 1973 voordat Bretton Woods definitief instortte. Dat het zo lang duurde, laat zich verklaren door de opstelling van beleidsmakers. In tijden van grote crisis en onzekerheid geven politici er de voorkeur

De euro voldoet niet aan de OCA-criteria

aan om de huidige situatie te handhaven. Deze status-quo wordt als referentie genomen en de alternatieven worden mede door de grote onzekerheid als een verslechtering gezien. Dat gold bijvoorbeeld ook voor Nederland waar Hendrik Colijn in de jaren dertig uit angst dogmatisch lang vast bleef houden aan de goudwisselstandaard.

Bij onzekerheid lijkt voor beleidsmakers vooral te gelden: je weet wat je hebt, maar je weet niet wat je terugkrijgt. Daarmee ontstaat

er een politieke inertie tegen verandering die wordt aangeduid als status quo bias: een voorkeur voor handhaving van de bestaande toestand (Samuelson & Zeckhauser, 1988). Ook bij de Europese beleidselite is er momenteel een grote aversie merkbaar tegen veranderingen van de bestaande orde. Alternatieven voor de EMU kunnen niet op veel bijval rekenen of worden ronduit afgekeurd.

**Les 5: Kosten van een muntunie:
de lage-groeival**

Misschien wel de meest voor de hand liggende les is een vergelijking van de EMU met de goudwisselstandaard van de jaren dertig.⁸ Na de Eerste Wereldoorlog wilde men terug naar de vooroorlogse wisselkoerspariteiten. Daarvoor werd een herintroductie van de gouden standaard noodzakelijk geacht. Als gevolg van

inflatieverschillen tijdens de oorlog waren echter de reële wisselkoerspariteiten sterk veranderd en moest naar nieuwe pariteiten gezocht worden door middel van deflationair beleid (interne devaluatie). Onder Colijn kwam die politiek te boek te staan als ‘aanpassingsbeleid’. In september 1931 verlieten het Verenigd Koninkrijk en de Scandinavische landen de gouden standaard, gevolgd door de Verenigde Staten in 1933. Nederland bleef samen met Frankrijk, Zwitserland, België, Luxemburg, Polen en Italië achter in het zogenaamde ‘goudblok’.

Inmiddels is er een overweldigende hoeveelheid literatuur (o.a. Eichengreen & Sachs, 1985; Crafts, 2014) die laat zien dat vasthouden aan de gouden standaard een verkeerde beleidskeuze was. Interne devaluaties in de goudbloklanden brachten een ‘omgekeerde’ keynesiaanse multiplier tot stand: bezuinigin-

Tabel 1 Datum verandering gouden-standaardbeleid en economisch herstel

	Devaluatie	Terug op inkomensniveau 1929
<i>België</i>	1935, maart	1939
<i>Duitsland</i>	*	1935
<i>Finland</i>	1931, oktober	1934
<i>Frankrijk</i>	1936, oktober	1939
<i>Griekenland</i>	1932, april	1933
<i>Italië</i>	1936, oktober	1938
<i>Nederland</i>	1936, september	1949
<i>Noorwegen</i>	1931, september	1932
<i>Oostenrijk</i>	1931, september	1939
<i>Verenigd Koninkrijk</i>	1931, september	1934
<i>Verenigde Staten</i>	1933, april	1940
<i>Zweden</i>	1931, september	1934
<i>Zwitserland</i>	1936, september	1946

Bron: Crafts, 2014: 717. *Opmerking:* Duitsland devalueerde niet maar verliet in feite de gouden standaard door het instellen van kapitaalrestricties in juli 1931.

gen leidden tot krimp van de economie waardoor geplande bezuinigingen niet gerealiseerd werden en nieuwe besparingen onvermijdelijk waren. De crisis in de goudbloklannen duurde daardoor zeer lang en was bovendien erg zwaar. Zo was in Nederland het inkomen pas in 1949 net zo hoog als in 1929. In Engeland was dat al in 1934 het geval; drie jaar na de devaluatie. Tabel 1 geeft het verband tussen de beslissing om te devalueren en het economisch herstel.

Het is evident dat het verlies van het monetaire beleidsinstrument voor betrokken landen een periode van lage groei kan inhouden. Het verlies van de mogelijkheid om te devalueren fungeerde zo als een 'lage-groeival', die nu ook voor de EMU-landen actueel is. Tegenwoordig zien historici de gouden standaard daarom niet meer als oplossing voor de crisis (zoals tijdgenoten dat zagen) maar als oorzaak van de langdurige malaise die volgde op de Wall Street-krach (Eichengreen; 1992; Morys, 2014: 736).

Les 6: Exit uit een muntunie

Eind 1931 hadden 16 van de 24 landen de gouden standaard verlaten en de overige zouden dat binnen vijf jaar doen. Wat waren de overwegingen van deze landen om te gaan zweven? De OCA-theorie wekt door haar kostenbatenraamwerk de suggestie dat landen de voor- en nadelen telkens tegen elkaar afwegen en daarmee de deelname aan een muntunie continu heroverwegen.

De geschiedenis leert dat dit geenszins het geval is. In de jaren dertig verliet geen enkel Europees land vrijwillig de gouden standaard. Overheden namen deze drastische stap enkel als ze daartoe gedwongen werden door de omstandigheden, zoals dramatisch verlies van reserves, een bankencrisis of devaluatie van een belangrijke handelspartner (Straumann, 2010: 616). Zij waren zeer beducht voor inflatie in geval van devaluatie. Hoewel de goudbloklannen er financieel beter voor stonden dan de landen die in 1931 uittraden, werden zij in

toenemende mate geconfronteerd met twijfel over hun commitment aan het internationale monetaire systeem in het algemeen en aan goud in het bijzonder. Dit resulteerde in kapitaalvlucht en speculatie, waarna uiteindelijk uittreding volgde.

Politici hielden vast aan de muntunie uit overtuiging (les 3) of uit angst voor de consequenties van loslaten (les 4). Maar er zijn grenzen aan de kosten die ze bereid zijn te nemen. Landen zullen, als ze de geaccumuleerde kosten als te groot ervaren en het perspectief op herstel te gering, hun concurrentiepositie ineens willen herstellen en de muntunie verlaten. Bij aanhoudende onevenwichtigheden vinden er dan niet geleidelijke aanpassingen naar evenwicht plaats maar culminerende onevenwichtigheden in schoksgewijze aanpassingen.

Les 7: Het belang van binnenlandse doelstellingen

De klassieke gouden standaard viel samen met een periode van sterke economische groei en globalisering van de wereldeconomie (1870-1913). Vanwege die associatie zorgde de gouden standaard internationaal voor vertrouwen en leidde zij tot een sterke groei van kapitaalexporten en buitenlandse investeringen. Omdat betalingsbalansonevenwichtigheden gepaard gingen met een vermindering van de nationale reserves die maar beperkt vol was te houden, stond de gouden standaard garant voor prudent monetair en begrotingsbeleid en sprak zij daarom zowel de liberale als conservatieve politieke elite aan. Voor een goede werking was het echter vaak noodzakelijk om binnenlandse beleidsdoelstellingen zoals groei van de productie en werkgelegenheid op te offeren aan de externe doelstelling van wisselkoersstabiliteit. Als bijvoorbeeld een verhoging van de rente nodig bleek om stabiele wisselkoersen te handhaven, dan aarzelden politici niet, ongeacht de consequenties voor de binnenlandse economie.

Deze ‘gouden-standaardmentaliteit’ (Mo-ry, 2014) begon na de Eerste Wereldoorlog te veranderen. Na de invoering van het algemeen kiesrecht en de daarmee gepaard gaande opkomst van de arbeidersbeweging luisterde het politieke establishment steeds beter naar de gewone man. Gedurende de jaren twintig vond er een politisering van het monetair beleid plaats. Overheden en centrale banken verdedigden het vaste-wisselkoersbeleid van de gouden standaard steeds minder standvastig. Zo weigerde de Bank of England in 1931 vanwege de schadelijke gevolgen voor de werkgelegenheid tijdens de speculatieve crisis tegen het pond om de rente verder te verhogen dan 4,5% (Crafts, 2014: 717).

Hedendaagse politici worden nog steeds geconfronteerd met deze afruil tussen externe stabiliteit (bezuinigen om te voldoen aan het Stabiliteits- en Groeipact) en interne stabiliteit (minder bezuinigen om werkgelegenheid en groei bevorderen). In deze tijd van groeiend populisme, neo-nationalisme en eurosceptis is het niet uit te sluiten dat politici hun oren nog meer zullen laten hangen naar de ‘stem van het volk’. Het optreden van Silvio Berlusconi tijdens de eurocrisis is in dit opzicht veelzeggend; zijn prioriteit lag volledig bij binnenlandse doelstellingen en nimmer bij stabiliteit van de EMU.

Conclusie

De eurozone is geen optimaal valutagebied. De EMU voldoet wel aan de ‘economische’ OCA-criteria (zoals internationale handel en productdiversificatie) maar niet aan de ‘politieke’ criteria (zoals budgetoverdrachten, solidariteit en supranationale beleidspreferenties). Voor economen is het daarmee een uitgemaakte zaak: de EMU vertoont structurele problemen en zal mislukken als die niet worden weggenomen. De geschiedenis leert echter dat een muntunie vrijwel nooit als OCA begint (les 1) en bovendien een eigen, zichzelf versterkende dynamiek kent (les 2). Succes hangt van meer af dan de OCA-criteria alleen,

met name het al dan niet ontbreken van politieke wil is van levensbelang (les 3).

Ruwweg lijken er twee scenario’s voor de eurozone mogelijk. Zo bestaat er de mogelijkheid dat eurolanden op enig moment de kosten van deelname aan de muntunie als onacceptabel hoog zullen ervaren en ervoor kiezen

Eurolanden belanden het komend decennium in een lage-groeival

deze te verlaten. Hoewel dit ‘jaren-dertigs scenario’ heel reëel is, valt er toch behoorlijk wat tegen in te brengen. Ten eerste kent de eurozone nu meer internationale steun en samenwerking dan tachtig jaar geleden. Die periode werd gekarakteriseerd door internationale economische vijandigheden, zoals protectionisme, handelsoorlogen, ‘beggar-thy-neighbor’-politiek en competitieve devaluaties (currency wars). Momenteel bestaan er in de eurozone veel meer mechanismen die de lasten voor lidstaten verdelen, zoals de noodfondsen en de maatregelen van het ‘sixpack’ van Van Rompuy.

Daarnaast heeft geen enkele lidstaat gezinspeeld op uittreding, ook niet op het hoogtepunt van de eurocrisis in 2011. Hoewel er momenteel (nog) geen wetenschappelijk onderzoek bestaat naar de motieven van de Zuid-Europese landen om ondanks de evidente nadelen toch in de euro te blijven, lijkt het erop dat zij de alternatieven zoals hoge inflatie, dito rentestanden en macro-economische instabiliteit bij uittreding nog erger vrezen. In dat opzicht hebben ze wat weg van Hendrik Colijn en verkeren ze misschien wel in de status quo bias van les 4. Tot slot is er nog de onvoorwaardelijke steun van de Europese beleidselite die zich uit overtuiging (les 3) of uit angst (les 4) achter de euro blijft scharen, ter-

wijl groeiend populisme die steun in de toekomst mogelijk zal aantasten (les 7).

Een tweede scenario is daarom waarschijnlijker: de euro valt niet uit elkaar maar de eurolanden belanden het komend decennium in een lage-groeival. De vraag is dan hoe de Europese beleidselite een daadwerkelijk effectieve agenda voor groei kan formuleren. Verdergaande Europese samenwerking is in dat geval onafwendbaar. Bovendien moet er dan worden nagedacht over maatregelen die de kosten van de muntunie verdelen. De 'excessive imbalance procedure', die grenzen stelt aan handelsoverschotten van surpluslanden, is een goed begin, maar in de toekomst zal het Noorden zich waarschijnlijk nog vergevingsgezinder moeten opstellen.

Daarnaast zullen de balansen van banken in de eurozone verder moeten worden gezuiverd. De ophanden zijnde bankenunie voorziet hier weliswaar in, maar vooralsnog blijft Europa achter. De Amerikanen lijken beter geleerd te hebben van de radicale maatregelen die de Roosevelt-regering in 1933 nam om de acute bankencrisis te bezweren. Dat wil zeggen: een goedkoop-geldpolitiek moet leiden tot een bewuste toename van de inflatie na een periode van deflatie. Dit proces, dat ook

wel reflatiepolitiek wordt genoemd, resulteerde al snel in een devaluatie van de dollar en bespoedigde uiteindelijk het herstel in de VS (Friedman & Schwartz, 1963; Eichengreen & Sachs, 1985).

Momenteel bevindt de eurozone zich echter in een 'Japan-scenario': een stagnerende economie gecombineerd met dalende prijzen. Een reflationaire politiek wordt inmiddels bemoeilijkt doordat de ECB-rente bijna op nul staat en daarom als instrument uitgeput is (het nulrente-probleem). Er zou daarom ook aan andere, minder conventionele maatregelen gedacht kunnen worden, zoals het optrekken van de inflatiedoelstelling van de ECB van 2% tot bijvoorbeeld 4% (Stegeman, 2014).

Het is echter evident dat een hogere inflatiedoelstelling en het redden van probleemlanden strijdig zijn met de fundamentele uitgangspunten van de EMU zoals vastgelegd in het stabiliteitspact. Vooral in Nederland en Duitsland ziet men dit niet zitten. Daarmee dient zich een beleidspolitieke impasse aan die de eurocrisis onbedoeld zal verlengen. De ironie wil nu dus dat de voorzitter van de eurogroep, Jeroen Dijsselbloem, kopje-onder dreigt te gaan in een conflict dat hijzelf als minister van Financiën mede veroorzaakt heeft.

Literatuur

- Baldwin, R. (2006), 'The euro's trade effects', *ECB Working Paper Series*.
- Baldwin, R. & Wyplosz, C. (2012), *The Economics of European Integration*, fourth edition, McGraw Hill, Maidenhead.
- Bordo, M.D. & Jonung, L. (1999), 'The Future of EMU: What does the history of Monetary Unions tell us?', *NBER Working Paper No. 7365*.
- Bordo, M.D., Markiewicz, A. & Jonung, L., (2011), 'A fiscal union for the euro: Some lessons from history', *NBER Working Paper No. 17380*.
- Crafts, N. (2014), 'What does the 1930s' experience tell us about the future of the Eurozone?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 52.
- Eichengreen, B. & Sachs, J. (1985), 'Exchange Rates and Economic Recovery in the 1930s', *Journal of Economic History*, vol. 45.
- Eichengreen, B. (1992), *Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919-1939*, Oxford University Press.
- Eichengreen, B. (2008), *Globalizing Capital: A history of the International Monetary System*, Princeton University Press.
- Frankel, J.A. & Rose, A.K. (1998), 'The endogeneity of the Optimum Currency Area criteria', *The Economic Journal*, Volume 108, Issue 449.
- Frankel, J.A. (2006), 'Comments on Baldwin "The euro's trade effects"', *ECB Working Paper Series*.
- Friedman, M. & Schwartz, A. (1963), *A monetary history of the United States, 1867-1960*, Princeton, Princeton University Press.
- Haas, B. de (2014), *Laat de leeuw niet in zijn hempie staan — waarom de euro ons zal opbreken*, Uitgeverij van Brug.
- Klamer, A. (2014), *De euro valt! En wat dan?*, Nieuw Amsterdam.

- Kouparitas, M.A. (2001), *Is the United States an optimum currency area? An empirical analysis of regional business cycles*, Federal Reserve bank of Chicago, WP.
- Morys, M. (2014), 'Gold Standard Lessons for the Eurozone', *Journal of Common Market Studies*, vol. 52.
- Rockoff, H. (2000), 'How long did it take the United States to become an Optimal Currency Area?', *NBER Historical Working Paper* No. 124.
- Rose, A.K. (2000), 'One money, one market: The effects of common currencies on trade', *Economic Policy*, 15 (30).
- Samuelson, W. & Zeckhauser, R. (1988), 'Status Quo Bias in Decision Making', *Journal of risk and uncertainty*, 1.
- Stegeman, H. (2014), '2 procent-inflatie doelstelling niet meer van deze tijd', *Me Judice*, 4 juni 2014.
- Straumann, T. (2010), *Fixed ideas of money: Small states and Exchange Rate Regimes in twentieth-century Europe*, Cambridge University Press.

Noten

- 1 Frits Bolkenstein in *Buitenhof*, 4 mei 2014.
- 2 De West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie omvat Benin, Burkina Faso, Ivoorkust, Guinee-Bissau, Mali, Niger, Senegal en Togo. De Economische en Monetaire Gemeenschap van Centraal-Afrika omvat de Centraal-Afrikaanse Republiek, Congo-Brazzaville, Equatoriaal-Guinea, Gabon, Kameroen en Tsjaad.
- 3 Volgens Kouparitas is de regio 'de Vlakke' (the Plains) geen OCA en is dat voor het 'Zuidoosten' en 'Zuidwesten' twijfelachtig.
- 4 Zie voor een overzicht van de literatuur over het Rose-effect: Tomáš Havránek, (2010), 'Rose effect and the euro; is the magic gone?', *Review of World Economics*, vol. 146(2), pp. 241-261.
- 5 Er bestaat nog een alternatieve hypothese die suggereert dat meer internationale handel leidt tot meer specialisatie en daardoor tot een meer asymmetrische economische structuur die gevoeliger is voor schokken. Een muntunie zou daardoor juist minder geschikt worden als valutagebied. Het testen van deze hypothese is moeilijk gebleken en heeft nog niet veel empirische steun opgeleverd.
- 6 Bordo en Jonung achten de OCA-theorie daarom ook weinig relevant: de theorie heeft geen politieke en historische dimensies en blijkt geen voorspellende waarde te hebben (Bordo & Jonung; 1999: 32).
- 7 Robert Triffin, (1960), *Gold and the Dollar Crisis: The future of convertibility*, Yale University Press, New Haven. De problematische dubbelrol van de dollar staat sindsdien bekend als het Triffin-dilemma.
- 8 De goudwisselstandaard verschilt van de klassieke standaard doordat in het interbellum centrale banken naast goud ook bankbiljetten van solide goudlanden (Engeland, Verenigde Staten en Frankrijk) als internationale reserves gingen gebruiken.

Met elke bom op IS raakt de politieke oplossing verder weg

Waarom bombarderen we IS? Vanwege de mensenrechtenschendingen en de terroristische dreiging, zegt het kabinet. Volgens Bastiaan van Apeldoorn een naïeve en onjuiste gedachte. Deze nieuwe fase in de zich almaar voortslepende ‘war on terror’ zal de situatie in het Midden-Oosten alleen maar doen verslechteren. De enige uitweg is een politieke oplossing waarbij de grieven van de soennieten weggenomen worden.

BASTIAAN VAN APELDOORN

Universitair Hoofddocent Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit Amsterdam en (samen met Naná de Graaff) auteur van ‘American Grand Strategy and Corporate Elite Networks. The Open Door and its Variations since the End of the Cold War’ (Routledge, te verschijnen)

Eind oktober klopte het ministerie van Defensie zichzelf op de borst met het bericht dat een Nederlandse F-16-piloot de leiding had gehad over een succesvolle bombardementsmissie in Noord-Irak van in totaal vijftien vliegtuigen (waaronder een Amerikaanse B-1 bommenwerper).¹ De oorlog tegen de Islamitische Staat (IS), die president Obama begin september aankondigde als een langdurige campagne met als einddoel vernietiging van de terreurorganisatie, is inmiddels in volle gang, en wel met een ongekend strijdlustige maar voor het overige beperkte Nederlandse militaire deelname. Maar aan welke oorlog doen wij eigenlijk mee en waarom?

In de week dat het kabinet besloot tot de inzet van F-16's, erkende Diederik Samsom dat de terrorismedreiging in Nederland nu toe zou kunnen nemen. Hij vertolkte echter het gevoel van velen toen hij daaraan toevoegde:

‘Niets doen maakt het nog erger. Dan wordt het gevaar, ook in onze straten, wellicht nog groter.’² ‘Tets’ werd dus al snel actieve deelname aan de door de VS geleide ‘coalitie van bereidwilligen’. En inderdaad heeft Nederland zich zelden zo bereidwillig getoond. Maar met de jihadisten in het vizier van de F-16's lijkt het verstand wel op nul gezet. Hoe weet de leider van de sociaal-democraten eigenlijk zo zeker dat het zonder bombarderen nog erger wordt? Of zal dit eerder een kwestie worden van dat we het met de ‘kennis van nu’ achteraf gezien toch niet zo goed wisten?

Waarom zijn de strijders van IS — waar tot de zomer bijna geen Nederlander van gehoord had — nu ineens een vijand die vernietigd dient te worden? Of zoals VVD-buitenlandwoordvoerder Han ten Broeke het uitdrukte, onkruid dat gewied moet worden.³ Hieronder beargumenteer ik dat IS geen bedreiging

vormt voor onze veiligheid en dat de terreurgroep in de regio weliswaar dood en verderf zaait, maar dat IS noch het enige noch het grootste probleem vormt. Ten tweede toon ik aan dat de oorlog tegen IS in de eerste plaats een Amerikaanse oorlog is, gevoerd vanuit Amerikaanse machtspolitieke motieven en onderdeel van wat een uitzichtloze en einde-loze 'oorlog tegen de terreur' is geworden.

Nederlandse argumenten voor deelname

Een veelgehoord argument voor de oorlog lijkt te zijn dat we toch iets moeten doen om de barbarij waar IS voor staat te stuiten. Hier lijken morele verontwaardiging en een superioriteitsgevoel voorop te staan, in die zin dat er een binaire constructie van beschaving versus barbarij aan ten grondslag ligt. Ja, we moeten meedoen aan deze oorlog want 'ze onthoofden mensen!' hoor je met enige regelmaat iemand roepen in de media. Daarbij lijkt de onthoofding van westerlingen de doorslag te geven (om niet-westerse levens maken we ons toch echt minder druk). Ook Nederlandse politici, het kabinet inclusief, bedienen zich kennelijk van de retoriek van de morele verontwaardiging over de barbaarse daden van IS. Zo zei premier Rutte in zijn toespraak voor de VN in september: 'The horrifying images of mass executions and beheadings in the region are burned into our memories', en dat zou de noodzaak onderstrepen 'to act boldly and decisively'.⁴

Maar het enkele feit dat onschuldigen onthoofd worden, is uiteraard geen grond voor het voeren van een oorlog. In Jeddah worden wekelijks mensen onthoofd, maar over deze praktijken van handelspartner en westerse bondgenoot Saoedi-Arabië horen we maar zelden. Hebben we dan echt zo'n vertrouwen in de Saoedische rechtstaat dat we er zeker van kunnen zijn dat al deze onthoofden schuldig waren (nog afgezien van de barbaarsheid van de straf zelf)? Veel van de onthoofdingsslachtoffers van het Saoedische regime zijn Aziatische dienstmeisjes, die bijvoorbeeld na jaren

van mishandeling het recht in eigen hadden hebben genomen. En is het niet eveneens een daad van barbarij als Pakistaanse kinderen in Noordwest-Waziristan door vanuit Amerikaanse drones afgevuurde 'Hellfire'-raketten aan flarden worden geschoten? Aan een ander front van de mondiale oorlog tegen de terreur begaan de door het Westen gesteunde Nigeriaanse regeringstroepen volgens Amnesty International regelmatig oorlogsmisdaden en gruweldaden in de strijd tegen de Islamitische terreurgroep Boko Haram. Maar deze 'beelden' branden niet op ons netvlies omdat we ze niet eens gezien hebben.⁵ De barbarij is overal en soms hoeven we er slechts voor in de spiegel te kijken. Niet dat het allemaal één pot nat is, of dat de moordpartijen, kruisigingen en slavernijpraktijken van IS niet onze scherpste veroordeling eisen. Maar dat maakt oorlog nog geen oplossing en 'ze onthoofden mensen' nog geen valide argument.

In Saoedi-Arabië worden wekelijks mensen onthoofd, maar daar hoor je niemand over

Misschien, zo zullen velen opwerpen, is er meer aan de hand dan alleen selectieve morele verontwaardiging en zijn de mensenrechtenschendingen van IS van een dusdanige schaal en gruwelijkheid dat zij mogelijk ingrijpen zouden rechtvaardigen. Dit humanitaire argument wordt ook door het kabinet aangevoerd in zijn Artikel 100- brief aan de Tweede Kamer. Het doel van de Nederlandse deelname aan de strijd tegen IS zou onder meer zijn: 'Het voorkomen en beëindigen van ernstige schendingen van fundamentele mensenrechten door ISIS.' Hierbij wordt eveneens naar 'genocide' verwezen, die al 'hoogstwaarschijnlijk' zou hebben plaatsgevonden.⁶

Afgezien van het feit dat voor dit laatste geen bewijzen zijn, is het vooral de vraag of men via bombardementen dit geconstateerde humanitaire leed effectief kan stoppen of erger, zoals een daadwerkelijk genocide, kan voorkomen. Mogelijk was dit het geval toen de VS in augustus luchtaanvallen uitvoerden op stellingen van IS teneinde de op een berg omsingelde Yezidi's te ontzetten. Als de Amerikanen het daarbij hadden gelaten, was het humanitaire argument overtuigender geweest. Maar ook toen ging het de VS om meer. Vandaar de aankondiging van een langdurig luchtoffensief (naar verwachting tot zeker in de ambtstermijn van Obama's opvolger). Dit alles heeft echter weinig met het voorkomen van genocide te maken. Van een dergelijke dreiging is op dit moment ook geen sprake. Wel van ernstige mensenrechtenschendingen, maar die gaan ook met de bombardementen onverminderd voort.

Een bedreiging voor onze veiligheid?

Indien het helpen van volkeren in nood niet opgaat, is bombarderen dan misschien noodzakelijk vanwege de bescherming van de Nederlandse belangen en onze nationale veiligheid? Ook dit argument wordt door het kabinet aangedragen, en is tweeledig. In de eerste plaats wordt, teruggrijpend op het eerder besproken barbaarse gevaar, gerept van een algemene bedreiging voor onze beschaving, of zoals vicepremier Asscher het uitdrukte: 'ISIS heeft de ambitie om wereldwijd de aanval te openen op onze manier van leven'.⁷ Weinig meer dan holle retoriek, want hoe ziet de aanval er dan uit en hoe wordt onze manier van leven precies bedreigd?

De opstandelingen van IS zijn nog niet eens in staat aldaar een levensvatbare staat te creëren, laat staan dat het IS-leger via Turkije en de Balkan op zal rukken richting de Rijn. Het leven hier gaat gewoon door. Behalve natuurlijk als je te boek staat als radicale moslim, je onder verscherpte controle komt van de AIVD en je paspoort of kinderen ineens

zonder tussenkomst van de rechter van je afgenomen worden.

Het tweede, preciezere veiligheidsargument is dat het gevaar vooral schuilt in terugkerende Nederlandse jihadisten of anderen die zich door IS zouden laten inspireren en over zouden kunnen gaan tot het plegen van terreurdaden. Ook de Nederlandse regering voert dit argument aan. Zij stelt dat deze oorlog nodig is vanwege de 'dreiging die uitgaat van jihadisten in Syrië en Irak', opdat 'de slagkracht van ISIS [zal] worden gebroken en de ideologische aantrekkingskracht [zal] worden aangetast'.⁸ Ondertussen worden door het sturen van F-16's deze terugkerende Europese jihadisten niet tegengehouden noch weerhouden van het plegen van aanslagen op Nederlandse bodem. Nu we het 'kalifaat' tot vijand hebben verklaard, neemt de kans daarop juist toe. Hoewel het in dit verband ook goed is op te merken dat IS zelf tot op heden voor zover bekend geen enkele aanslag op westerse doelwitten heeft beraamd.

Vormt IS dan helemaal geen probleem of bedreiging, ook niet op het slagveld? Natuurlijk wel, maar we moeten dit wel plaatsen in de context van een hele regio, die al jaren door sektarisch geweld geteisterd wordt. Een conflict waar zowel de inmenging van regionale mogendheden als Saoedi-Arabië, Qatar en Turkije als de naweeën van de Amerikaanse Irakoorlog de boel alleen maar verergeren. Binnen dit complexere geheel is IS slechts één van de partijen die zich schuldig maken aan 'barbaarse' praktijken of oorlogsmisdaden.

Zoals algemeen bekend heeft Assad — die door deze interventie opnieuw steviger in het zadel wordt geholpen — nog steeds veel meer doden op zijn geweten. Maar ook de veelal sjiitische soldaten van het Iraakse leger hebben regelmatig huisgehouden onder de soennitische bevolking (waar de opkomst van IS dus weer mede een gevolg van is). En ook Koerdische strijders maken zich mogelijk schuldig aan oorlogsmisdaden.⁹ Natuurlijk is het simplistisch en gevaarlijk om alles en iedereen over één kam te scheren.

Maar het is eveneens dom en kortzichtig om er een eenduidige strijd van goed en kwaad van te maken en IS tot het absolute kwaad te verheffen. Bovenal is het belangrijk te onderkennen dat in het Irak van na Saddam de soennieten systematisch het onderspit hebben gedolven en dat IS-strijders in het huidige sektarische conflict vooral de stoottroepen zijn van een veel grotere soennitische bevolkingsgroep die voor zijn rechten strijdt. Hun achterstelling en onvrede zal met de huidige burgeroorlog alleen maar toenemen.

En boven op al dat geweld komt dus nu weer het geweld van Amerikaanse Tomahawk-kruisraketten, F-22's en een enkele Nederlandse F-16. Uiteraard vallen ook hierbij burger-slachtoffers, 'collateral damage' blijkt altijd onvermijdelijk. Zelfs als de Syrische burgers de bombardementen van Assad en de terreur van IS weten te overleven, kunnen ze slachtoffer worden van een 'verdwaalde' Amerikaanse kruisraket die 'per ongeluk' op hun huis valt. Voor Irakezen geldt hetzelfde. Obama is de vierde president op rij die Irak bombardeert. Is het land er ook maar één haar beter van geworden? Zijn vrede en stabiliteit in de regio een stap dichterbij gebracht? Is het lot van de gewoon Irakees in enige mate structureel verbeterd?

Deze vragen lijken in Den Haag niet eens gesteld te worden. In plaats daarvan leeft de regering met steun van een overgrote meerderheid in de Kamer kennelijk in de illusie dat onze deelname aan deze oorlog een bijdrage levert 'aan het de-escaleren van de situatie in de regio'. Al geeft het kabinet in dezelfde brief toe dat 'militaire inzet radicalisering en sektarische onrust op korte termijn in de hand werkt, zowel in de regio als in Nederland'.¹⁰ Terwijl er in diezelfde brief geen enkele reden gegeven wordt waarom het op de lange termijn wel goed zal uitpakken. Die reden is er dan ook niet. Integendeel, als we de oorlog bekijken in het licht van de grotere oorlog waarvan hij deel uitmaakt, namelijk die tegen terreur, wordt helder dat een langetermijnvisie in het geheel ontbreekt.

Alweer een Amerikaanse oorlog

Al doen er (op papier) nog zoveel landen mee aan deze coalitie, duidelijk is dat deze langdurige militaire campagne in de eerste plaats een Amerikaanse aangelegenheid is: geïnitieerd door de VS, geleid door een Amerikaans 'command and control center' in Qatar en voor het overgrote gedeelte uitgevoerd door de Amerikaanse luchtmacht en 'Special Forces'. Uiteraard zijn de Nederlandse verantwoordelijke bewindslieden zich hier terdege van bewust. Vicepremier Lodewijk Asscher liet tijdens de persconferentie over de Nederlandse deelname aan deze nieuwe oorlog in het Midden-Oosten weten: 'We staan aan de kant van de Amerikanen.'¹¹ Nederland is slechts een kleine onderaannemer. Een Amerikaanse oorlog wordt uiteraard vanuit Amerikaanse motieven gevoerd. Dus in welke oorlogsstrategie laten wij ons meezuigen?

Met de nieuwe campagne tegen IS voegt Obama een nieuw hoofdstuk toe aan wat nu, dertien jaar na elf september, een eindeloze oorlog tegen de terreur is geworden. Alhoewel Obama eerder aankondigde dat de war on terror toch een keer moest eindigen, is die opzet dus faliekant mislukt.¹² Eigenlijk hoeft dat ook helemaal niet te verbazen want ondanks Obama's oprechte intenties om te leren van het mislukte militaire avonturisme van zijn voorganger, is het idee dat hij een non-interventionist zou zijn vooral een Republikeinse mythe. Als we terugkijken op de afgelopen zes jaar zien we niet alleen dat Obama vanaf het begin een oorlogspresident is geweest, maar ook dat zijn buitenlandbeleid zich in algemene zin kenmerkt door het militarisme van zijn voorgangers.

Hoewel de winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede de troepen in Irak eind 2011 volledig terugtrok, verdrievoudigde hij het aantal troepen in Afghanistan. Terwijl die inmiddels jammerlijk mislukte 'counterinsurgency' weer werd afgebouwd, breidde Obama de drone-oorlog uit van Pakistan naar Jemen en Somalië – wat we kunnen beschouwen als de 'war on

terror 2.0' na de eerste versie van Bush. Obama haalde de 'counterterrorism'-operaties in beide laatste landen in zijn speech aan als successen die model zouden moeten staan voor de nieuwe campagne tegen IS.¹³ Wie Obama's maatstaf van succes wil begrijpen zou in die betreffende landen eens een kijkje moeten nemen: de oorlog met onbemande vliegtuigjes heeft inmiddels al geleid tot duizenden doden (waaronder vele burgers) en een nieuwe voedingsbodem (alsof we die nog nodig hadden) voor terrorisme gecreëerd.¹⁴ En nu laat Obama zich dus, ondanks zijn kritiek op de Irakoorlog destijds als een 'dumb war' en ondanks zijn herhaalde wens om het hoofdstuk af te sluiten, toch weer terugzuigen in datzelfde Iraakse moeras.

Wat ons hierbij het meest zou moeten verontrusten is dat de gevolgen van de eerdere Irakoorlog – te weten het ontstane machtsvacuüm dat werd ingenomen door groepen als

De Amerikanen zijn in dertien jaar geen steek verder gekomen

IS – als rechtvaardiging gebruikt worden voor het voeren van een nieuwe oorlog in het Midden-Oosten, de 'war on terror 3.0'. Het Amerikaanse buitenlandbeleid komt dus elke keer als een boemerang terug, door de CIA treffend 'blowback' genoemd. Overal waar het terrorisme succesvol bestreden wordt, steekt het elders weer de kop op. De 'long war', die de neoconservatieven destijds al aankondigden, is dus niets anders dan een selffulfilling prophecy.

Ook de nieuwe strijd tegen IS zal weer een eigen blowback generen. Zeker is dat het plan om IS te vernietigen een gebed zonder end zal blijken. De belofte om Al-Qaida te vernietigen en de taliban te verslaan is evenmin ingelost.

Sterker nog, de Amerikanen zijn volgens hun eigen juridische onderbouwing in dertien jaar nog geen steek verder gekomen: IS moet namelijk als dezelfde vijand worden beschouwd en is voor een gedeelte zelfs voortgekomen uit Al-Qaida. De huidige strategie biedt helaas geen enkel uitzicht op verbetering. De terreur van IS of van andere soennitische groepen zal zich, zoals Al-Qaida eerder deed in Pakistan, het Arabisch schiereiland, de Hoorn van Afrika, Irak en Syrië, verspreiden of transformeren.

Na een aantal weken bombarderen is nu al duidelijk dat de campagne ook militair gezien weinig succesvol is. En dat was ook te voorspellen. Sterker nog: de Amerikanen zelf, ook bij monde van Obama, hebben keer op keer gezegd dat de luchtmacht alleen het leger van IS niet effectief kon bestrijden en dat grondtroepen daarom nodig zullen zijn. De VS willen die echter zelf niet leveren. Dus worden wapens geleverd aan lokale 'proxy's' als de Koerden in Noord-Syrië.

Een slimme strategie? Nee, een buitengewoon slecht plan. Of de beelden van door IS buitgemaakte kisten met Amerikaanse wapens bestemd voor de Koerden nu authentiek zijn of niet, de geschiedenis leert dat wapens keer op keer in de 'verkeerde' handen vallen of dat de ontvangers zich later tegen je keren. Zulke leveranties verbreden en verlengen de conflicten bovendien eerder dan dat ze de vrede dichterbij brengen. Zo hebben de taliban de afgelopen jaren de Amerikanen vaak effectief bestreden met wapens die nog geleverd werden door Bush senior in de strijd tegen de Russen, en rijdt IS rond in hypermoderne Humvees die zijn buitgemaakt op het Iraakse leger.

Behalve aan de Koerden leveren de VS nu ook wapens aan andere gewapende Syrische oppositiegroepen. Tegelijkertijd bombarderen ze echter weer andere tegenstanders van Assad. Los van de vraag wie nu eigenlijk precies gesteund worden en waarom, is het gevaar dus levensgroot dat het niet bij één of een paar incidenten zal blijven. Veel van het wa-

pentuig dat nu gedropt wordt, zal of in de handen van IS vallen of uiteindelijk weer door anderen tegen de VS gebruikt worden. Zo zouden andere soennitische strijders mogelijk het idee kunnen opvatten dat Obama de kant van de sjiieten heeft gekozen. Hoe dan ook, het kruitvat van het Midden-Oosten nog verder vol stoppen met wapens, zal niet tot de door het Nederlandse kabinet gewenste de-escalatie leiden.

Hoewel Obama zich voorlopig niet lijkt te willen branden aan een echt grondoffensief, is het niet uit te sluiten dat dit er sluipenderwijs toch van komt als het steunen van proxy's inderdaad niet blijkt te werken. Het is vrijwel

Het Midden-Oosten volstoppen met wapens is geen oplossing

zeker dat inzet van grondtroepen – ook vanuit Amerikaans perspectief – op een enorme catastrofe zal uitlopen en dat het de burgers van Irak of Syrië in elk geval niet zal helpen. Ondanks de lessen van Bush heeft Obama de grondoorlog in Afghanistan behoorlijk opgevoerd (tot honderdduizend troepen). Maar na dertien jaar, vele duizenden doden en meer dan 1500 miljard dollar zijn de taliban nog steeds niet verslagen en trekt Obama zich nu grotendeels terug.

De 130.000 Amerikaanse soldaten in Irak waren rond 2006 evenmin in staat de uitbraak van een nog bloederigere burgeroorlog te voorkomen. Door massieve inzet van een landmacht met honderdduizenden manschappen zou je theoretisch oorlog kunnen voeren tot de laatste strijder van IS. Afgezien van de enorme kosten in geld en vooral in mensenlevens zal elke keer blijken dat zodra de laatste IS-militant 'vernietigd' is er weer een nieuwe strijder zijn plaats inneemt: ofwel uit naam

van de Islamitische Staat ofwel ter verdediging van de soennieten. Wat de Amerikanen counterinsurgency (gepraktiseerd in zowel Vietnam als in Afghanistan) noemen, levert juist altijd weer brandstof op voor de insurgency en zal de opstandelingen moreel en getalsmatig eerder versterken.

Obama is zich bewust van deze beperkingen van zijn militaire strategie en ook van de eerdergenoemde risico's van blowback. Waarom dan toch deze oorlog? Wat hier in een notendop tot uitdrukking komt, zijn de dilemma's van het Amerikaanse imperium. Natuurlijk kan Obama het boemerangeffect voorkomen door te kiezen voor non-interventionisme en zich terug te trekken uit het Midden-Oosten. Dit betekent wel het opgeven van de illusie dat de VS stabiliteit in het Midden-Oosten kunnen brengen. Op zich moet dit niet heel moeilijk zijn, aangezien de situatie na elke militaire interventie alleen maar verslechterd is.

Het betekent echter tevens afscheid van Amerika's mondiale hegemonie. IS is niet zo zeer een bedreiging voor de Amerikaanse veiligheid als wel voor de strategische belangen als leider en hoeder van de liberale wereldorde in het Midden-Oosten. IS vormt een directe bedreiging voor het olierijke Koerdistan: het enige relatief succesvolle gebied in het huidige Irak en een belangrijke bestemming van westerse investeringen.

Een nog groter belang is de status en geloofwaardigheid van de VS als leidende supermacht. Niets doen of terugtrekken is geen optie, want dan geef je feitelijk je claim tot mondiaal leiderschap op. Niet voor niets een thema waar Obama op hamerde in de toespraak waarin hij de Amerikaanse oorlogsstrategie ontvouwde.¹⁵ En dus is hij, zijn eerdere beloften het tijdperk van oorlog te beëindigen ten spijt, weer aan een nieuwe uitzichtloze oorlog begonnen. Het was verstandig geweest als Den Haag zich eerst verdiept had in de machtspolitieke logica achter deze oorlog. Met de lessen van de failliete westerse interventiepolitiek in het achterhoofd was men wellicht tot een andere keuze gekomen.

Wat kunnen we dan wel doen?

De situatie voor velen in de regio is ellendig en uitzichtloos. Inmiddels moge duidelijk zijn dat sektarisch geweld en de onderliggende geopolitieke rivaliteit tussen het soennitische en sjiiitische machtsblok geen militaire oplossing kent en dat de Amerikaanse war on terror inderdaad een heilloze oorlog is waar Nederland geen deel van uit zou moeten willen maken. Maar wat kunnen we dan wel doen? Zijn er alternatieven?

Uiteindelijk is een nuchtere blik geboden. De mogelijkheden van buiten de regio om de burgeroorlogen in Syrië en Irak na zoveel jaren van verwoesting te beëindigen en in enige mate te stabiliseren zijn beperkt. Het is daarom al een hele stap vooruit als we ophouden de zaken erger te maken en onderkennen dat er alleen een politieke oplossing is. Op bescheiden schaal zou Nederland – wellicht in Europees verband – daaraan bij kunnen dragen.

Allereerst kan Nederland het geld dat nu wordt gespendeerd aan de F-16's, gebruiken voor royelere humanitaire hulp zoals het op-

vangen van de vele miljoenen ontheemden in de regio. Ten tweede moet de politieke druk op Bagdad tot het maximale worden opgevoerd. Behalve een vergelijk tussen de verschillende bevolkingsgroepen zal er in Irak een regering van nationale eenheid moeten komen waar ruimschoots plek is voor de zich terecht gekrenkt voelende soennieten.

De strijdende partijen in Syrië zullen eveneens opnieuw rond de tafel gebracht moeten komen. Als de grootmachten van deze wereld (de VS, China, Rusland) zich samen met de EU hiervoor zouden inspannen, hoeft dat niet perse onmogelijk te zijn. Duurzame vrede is ook onder de gunstigste omstandigheden nog heel ver. Waar Samsom denkt dat een interventie de situatie verbetert, durf ik te stellen dat met elke bom de broodnodige politieke oplossing verder uit beeld raakt. We kunnen natuurlijk blind blijven voor de gevolgen en de achteruitkijkspiegel van de geschiedenis consequent negeren, maar wie olie op het vuur gooit, moet niet verbaasd opkijken als de brand verder uitslaat.

Noten

- Zie www.defensie.nl/actueel/nieuws/2014/10/27/nederlandse-vlieger-leidt-luchtaanval-op-isis.
- Uitzending van *Nieuwsuur* van 24 september, 2014: <http://nieuwsuur.nl/video/702391-nederlandse-fi6s-naar-irak.html>.
- Uitzending *Pauw*, 23 september 2014: <http://pauwvara.nl/media/321003>.
- Toespraak van minister-president Rutte in de Algemene Vergadering van de VN Toespraak, 26 september, 2014, www.rijksoverheid.nl/regering/bewindspersonen/mark-rutte/toespraken/2014/09/26/toespraak-minister-president-rutte-in-de-algemene-vergadering-van-de-verenigde-naties.html.
- Maar zie www.amnesty.org/en/news/nigeria-gruesome-footage-implicates-military-war-crimes-2014-08-05.
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (2014). *Brief van het kabinet aan de Tweede Kamer over het besluit om een Nederlandse bijdrage te leveren aan de strijd tegen ISIS*, 24 september, www.rijksoverheid.nl/documenten-publicaties/kamerstukken/2014/09/24/artikel-100-brief-deelneming-aan-internationale-strijd-tegen-isis.html.
- Joost de Vries (2014). 'Wat gaat het Nederlandse leger doen in Irak?', *de Volkskrant*, 25 september, www.volkskrant.nl/dossier-kabinet-rutte-ii/wat-gaat-het-nederlandse-leger-doen-in-irak~a3754611/
- Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Brief van het kabinet*.
- <http://nos.nl/artikel/713552-koerden-executeren-issstrijders.html>.
- Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Brief van het kabinet*.
- Joost de Vries, 'Wat gaat het Nederlandse leger doen in Irak?'
- Barack Obama (2013). 'Remarks at National Defense University', May 23, *The American Presidency Project*, www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=103625.
- Barack Obama (2014). 'Address to the Nation on United States Strategy to Combat the Islamic State of Iraq and the Levant Terrorist Organization (ISIL)', September 10, *The Ame-*

rican Presidency Project, www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=107266.

14 Zie de data verzameld door

Bureau of Investigative Journalism, www.thebureauinvestigates.com/category/projects/drones.

15 Obama, Address to the Nation on United States Strategy to Combat the Islamic State.

Een arbeidsbestel voor alle werkende Nederlanders

Het kabinet springt in de bres voor het vaste contract en wil daarom de wildgroei aan flex- en zzp-contracten een halt toeroepen. Sympathiek, maar volkomen uit de tijd, want de afname van het percentage vaste contracten is niet meer te stoppen. Asscher zou er verstandig aan doen te luisteren naar de Baliegroep en de AWWN, die allebei de flexwerkers en zzp'ers in het arbeidsbestel willen opnemen.

► **Leni Beukema, Ivo Kuijpers & Kick van der Pol**, *Nieuwe verbintenissen. Contouren van een ander meerstromenland*, Baliegroep, Amsterdam 2014

► **AWWN**, *Nieuw sociaal beleid voor Nederland. Een verantwoorde weg naar groei*, AWWN, Den Haag 2014

PAUL F. VAN DER HEIJDEN

Hoogleraar internationaal arbeidsrecht aan de Universiteit Leiden

Het tegeltje met de tekst 'Alles woelt om verandering', veel gebruikt in de jaren zestig maar oorspronkelijk afkomstig uit Psalmen, kan weer afgestoft worden. De eenentwintigste eeuw brengt een nieuwe (r)evolutie. De robotisering, informatisering, globalisering, flexibilisering en individualisering woelen tezamen met de nieuwe technologieën en de netwerksamenleving de oude akkers om. Het door vakbonden en sociaal-democraten bevochten arbeidsbestel, gepokt en gemazeld in de Nederlandse overlegpolder na de Tweede Wereldoorlog, is aan een nieuwe fase toe. Hoe gaat dat eruitzien? En waarom?

De spil van het twintigste-eeuwse arbeidsbestel is het vaste arbeidscontract. Werkne-

mers sluiten met hun werkgever een arbeidscontract voor onbepaalde tijd en blijven op basis daarvan en de voor hen geldende cao een leven lang voor hun baas werken. Alles geregeld: loon plus regelmatige verhoging, doorbetaalde vakantie, vakantiegeld, doorbetaling tijdens ziekte, verlof bij zwangerschap en bevalling, zeker van AOW en pensioen, loongerelateerde uitkering bij arbeidsongeschiktheid of werkloosheid wegens reorganisatie. In de jaren tachtig van de vorige eeuw had tegen de 90% van de werkenden zo'n soort overeenkomst. Heb je niet zo'n contract, dan val je bijna overal buiten.

De feiten zijn inmiddels danig veranderd. Baanzekerheid is vervangen door werkzeker-

Paul F. van der Heijden

heid, nog maar weinigen zullen tot aan hun pensioen bij dezelfde baas werken. Velen 'hoppen' of worden 'gehopt' van werk naar werk of naar een andere baas.

Starters op de arbeidsmarkt krijgen eerst jarenlang een flexcontract, en daaropvolgend dikwijls geen vast contract. Veel jongeren kiezen voor zelfstandigheid, beginnen een eigen onderneming of zijn zzp'er. Ook wegens reorganisaties ontslagen ouderen, overigens een heel heterogene groep, voorzien in hun bestaan als zzp'er. Hun aantal nadert het miljoen. Het aandeel van de werkende bevolking met een vast arbeidscontract is teruggelopen naar 65% en daalt nog steeds. Uitzendbureaus zijn de grootste werkgevers in ons land. Grote bedrijven als Philips, Hoogovens (dat nu Tata Steel heet), Akzo etc., waar eertijds honderdduizenden mensen werkten, zijn gesplitst, gekrompen en geslonken. Veel productie is naar lagelonenlanden gebracht.

Grote afname van het aantal vaste contracten, grote toename van de flexcontracten en opdrachtcontracten (zzp'ers) — dat is het feitelijke beeld. En het is niet een tijdelijke kwestie vanwege de crisis, maar een al lang geleden ingezette, niet meer te stoppen trend. Zoals meestal bij dit soort ontwikkelingen is er niet één oorzaak aan te wijzen, maar is het een multicausaal verschijnsel.

Gewezen wordt bijvoorbeeld op een economische oorzaak, gelegen in de hoge bruto arbeidskosten voor een werkgever, met name in het midden- en kleinbedrijf, de motor van de werkgelegenheid. En een hiermee verbonden oorzaak: de wig tussen brutokosten voor de werkgever en netto-inkomsten voor de werknemer is te groot geworden. Niet alleen werkgevers vinden dat het aannemen van vast personeel te duur is, ook werknemers vinden dat ze door hoge belastingen en verplichte pensioenbijdragen te weinig van hun brutoloon overhouden. Velen geven daarom de voorkeur aan het zzp-schap, dat fiscaal gunstiger is.

Naast economische zijn er ook sociaal-culturele oorzaken: individualisering en flexibilite-

sering zijn deel gaan uitmaken van de dominante cultuur, daarbij sterk beïnvloed door de technologische mogelijkheden en internet.

'Kurieren am Symptom'

Over deze veranderingen zijn de afgelopen tijd vele studies en rapporten verschenen, en die van de SER en WRR staan nog op stapel. Dat is begrijpelijk en nodig, want de geschatste ontwikkelingen raken het hart van ons arbeidsbestel, en daarmee van onze samenleving. Omdat het de kern betreft en niet een randverschijnsel, raakt de discussie dikwijls verhit. Het gaat immers om de onderliggende waarden van ons bestel. Er zijn verschillende beleidsopties: welke keuzes maken we en waarop zijn die gebaseerd?

Het kabinet lost de structurele problemen van het arbeidsbestel niet op

Het kabinet met minister Asscher voorop maakt de keuze om flexwerk terug te dringen en meer vaste banen te bevorderen. Het arbeidsrecht is hiertoe aangepast in de nieuwe Wet Werk en Zekerheid (WWZ), die op 1 juli 2015 in werking treedt. Na drie flexcontracten of twee jaar werken heeft een werknemer recht op een vast dienstverband. Om ook voor werkgevers aanvaardbaar te zijn, wordt het ontslagrecht gewijzigd, waardoor ontslag goedkoper wordt en sneller gaat. Ook de WW wordt aangepast zodat snel ander werk zoeken nog meer wordt bevorderd. Over deze wijzigingen bestaat overeenstemming in de polder, er is een sociaal akkoord tussen kabinet, werkgevers en vakbonden over gesloten.

Of dit gaat werken weet niemand, het wordt door velen op goede gronden betwij-

Paul F. van der Heijden

feld. Werkgevers zullen flexwerkers nu na drie contracten ontslaan, het ontslagrecht is nog steeds ingewikkeld en kostbaar (anders dan nu kun je straks veel meer in beroep), en aan de hoge arbeidskosten wordt niks gedaan.

Maar het kabinet gaat verder op de ingezette lijn in de discussie over een nieuw belastingstelsel: het zzp-schap moet fiscaal minder aantrekkelijk worden gemaakt, zelfstandigenaftrek moet verdwijnen of verminderd. Al die zzp'ers leveren de schatkist minder op dan wanneer zij werknemers zouden zijn, en het vaste contract blijft het ideaal. De Duitsers noemen dergelijke beleidsopties 'kurieren am Symptom'. Het gaat voorbij aan de kern: de structurele problemen van het arbeidsbestel en de oorzaken daarvan.

'Des Pudels Kern'

In de studie die de Baliegroep dit jaar publiceerde onder de titel *Nieuwe verbintenissen. Contouren van een ander meerstromenland*, wordt wel recht gedaan aan de structurele veranderingen in de samenleving. De groep bepleit een nieuw paradigma voor arbeidsverhoudingen en sociale zekerheid, uitgaande van de toenemende differentiatie in de totale groep werkenden van ongeveer acht miljoen mensen. Die mensen moeten zelf de ruimte krijgen om te kiezen voor verschillende soorten zekerheid en bijbehorende risicoprofielen. Een ruime collectiviteit blijft evenwel nodig, juist ook voor de outsiders op de arbeidsmarkt. Er moet naar een nieuwe balans worden gezocht, die tegelijkertijd redelijke basisgaranties op bestaanszekerheid biedt en recht doet aan individualiteit en pluriformiteit. Dit evenwicht kan worden gevonden als de ideeën over de toekomst van arbeid worden verbonden met perspectieven op andere levensdoelmeinen zoals onderwijs, zorg en wonen.

De Baliegroep gaat voor de nieuwe balans uit van twee grondvormen van nieuwe verbintenissen: een basisvoorziening voor inkomen die voor alle burgers geldt, en collectieve rege-

lingen met maximale individuele keuzemogelijkheden die alleen voor werkenden gelden. Maar dan ook alle werkenden, ongeacht of zij een vast of los arbeidscontract hebben, dan wel als zzp'er werken.

Hiermee raakt de Baliegroep 'des Pudels Kern': niet meer het vaste arbeidscontract is de basis van het bestel, maar alle werkenden passen in het bestel, onafhankelijk van de juridische basis.

Eenzelfde benadering is te vinden in het rapport *Nieuw sociaal beleid voor Nederland. Een verantwoorde weg naar groei* van de Algemene Werkgeversvereniging Nederland (AWVN). Ook hier wordt gezocht naar een nieuwe, verantwoorde mix van collectiviteit en individuele verantwoordelijkheid. AAVN bepleit een uniforme basisregeling voor sociale zekerheid voor alle werkenden, ook weer onafhankelijk van status als flex, vast of zzp'er. Met daarbij een uniforme en verplichte basispensioenregeling voor alle werkenden, boven op de AOW. Verder worden voorstellen gedaan over opleiding en ontwikkeling van alle werkenden en voor de invoering van dienstencheques.

Zowel de Baliegroep als de AAVN baseert haar voorstellen op een fundamenteel ander uitgangspunt dan het kabinet tot nu toe heeft laten zien. Terwijl het kabinet blijft uitgaan van het bestaande bestel met als kern een vast arbeidscontract, erkennen zij dat de 21ste eeuw al een tijdje op weg is en om fundamentele veranderingen vraagt.

Beingselen van sociale rechtsvorming

De problematiek raakt de beginselen van sociale rechtsvorming. Arbeidsrecht en sociale zekerheid zijn in de 20ste eeuw gebouwd op een aantal paradigmatische pijlers of basiswaarden. In een preadvies aan de Nederlandse Juristenvereniging uit 2001, onder de titel *'De Waarde(n) van het sociaal recht'*, hebben Frits Noordam en ik deze basiswaarden benoemd en beschreven. Wij onderscheidden zes uitdrukkingvormen van sociale rechtvaar-

Paul F. van der Heijden

digheid: eigen verantwoordelijkheid, bestaanszekerheid, bescherming, solidariteit, non-discriminatie en participatie.

Het gaat hier om enigszins abstracte begrippen die nadere invulling behoeven. Die invulling kan per tijdsgewricht variëren. Eigen verantwoordelijkheid en bestaanszekerheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Het arbeidsbestel moet draaien om iedereen die werkt, ongeacht de juridische basis

den. Uitgangspunt is dat ieder individu verantwoordelijkheid draagt voor zijn eigen bestaan: hij moet zorgen voor inkomen, een dak boven zijn hoofd en bescherming tegen ziekte en ouderdom. Maar er zijn ook anderen die hier een rol toekomt, zoals het gezin, de familie, de werkgever, opdrachtgevers en de overheid. Er bestaat geen vaste, tijdloze sleutel voor de rolverdeling tussen deze spelers als het gaat om eigen verantwoordelijkheid en bestaanszekerheid. De verdeling is afhankelijk van maatschappelijke en politieke opvattingen en machtsverhoudingen.

Maatschappelijk gezien is de verantwoordelijkheid van het individu voor zijn bestaanszekerheid de laatste decennia toegenomen, ten nadele van het collectief. Niettemin is de verantwoordelijkheid van de overheid voor bestaanszekerheid nog steeds groot. Denk bijvoorbeeld aan de miljarden die jaarlijks aan sociale zekerheid en gezondheid worden uitgegeven.

De vraag hoe in de moderne verzorgingsstaat de verantwoordelijkheidsverdeling tussen individu en overheid eruit zou kunnen zien, krijgt aandacht in de Rotterdamse oratie van Kees Schuyt op de J.A.A. Van Doorn-leer-

stoel, getiteld *Noden en wensen* (EUR 2013). Uitgangspunt is het essentiële onderscheid tussen noden en wensen, als gemaakt door Rawls: '[T]he notion of needs which are distinct from aspirations and desires'. De overheid is er voor de noden; de groep waarin iemand werkt en het individu zijn er voor de wensen. Een mooi voorbeeld hiervan op beleidsniveau is de drieslag bij pensioen: de AOW als basis voor iedereen, daarop het bedrijfspensioen voor deelnemers in het collectieve fonds en daarop weer de vrijwillige verzekeringen en polissen als kersen op de taart.

Bescherming van economisch zwakkere werknemers tegen economisch sterkere werkgevers is de kern van het arbeidsrecht. 'Arbeidsrecht ist Schutzrecht', zeggen de Duitsers beeldend. Daarom is er bescherming tegen onredelijk ontslag, onveilige arbeidsomstandigheden en draconische arbeidstijden. Solidariteit heeft vorm gekregen via de vorming van vakbonden, die via het afsluiten van cao's opkomen voor het collectief van de werknemers. Non-discriminatie en participatie (medezeggenschap) zijn zelfs in onze grondwet opgenomen.

Naar mijn mening kunnen deze basiswaarden nog steeds dienen als grondslag van het denken over de inrichting van het arbeidsbestel. Zij zijn ook de grondslag van de Europese verzorgingsstaten, zoals die in de twintigste eeuw zijn gegroeid. De discussie gaat niet zozeer over deze waarden, die nog op brede steun kunnen rekenen. Het gaat veeleer over de nadere invullingsvraag: wie vallen onder enige beschermingsregel, wie moet eraan meebetalen en wat is het niveau van de bescherming?

Zo zijn bijvoorbeeld bestuurders van beursgenoteerde ondernemingen of zelfstandige medisch specialisten of advocaten in theorie zzp'er, maar is het de vraag in hoeverre zij collectief beschermd hoeven te worden tegen risico's als ontslag, ziekte, werkloosheid en ouderdom. De jonge starter of de zzp'er die net geswitcht is van een vaste baan naar het

Paul F. van der Heijden

zzp-bestaan, zal daar wel weer behoefte aan hebben. Het niveau van bescherming kan ook verschillen en kan weer afhankelijk zijn van de bijdrage die zij er zelf aan leveren.

Nieuw arbeidsbestel

Brede erkenning dat een nieuw arbeidsbestel hoogst noodzakelijk is, lijkt mij daarom essentieel. Beide hier besproken studies geven een goede aanzet hiertoe, en het is jammer dat bijvoorbeeld de FNV al snel na de publicatie van het AWWN-rapport met een negatieve reactie kwam. Deze defensieve houding is wel begrijpelijk, want als de 'doelgroep' van het arbeidsbestel wordt veranderd van werkne-

mers naar werkenden, zal de 'koek' voor de werknemers wel eens kleiner kunnen worden. Als er meer eters komen worden de uit te delen stukjes bij een eerlijke verdeling immers kleiner.

Maar de samenleving is geen statisch geheel. Veranderingen zijn van alle tijden en vragen om regelmatige aanpassing van gegroeide systemen. Aan zo'n verandering zijn we nu toe. Het arbeidsbestel moet draaien om iedereen die werkt, ongeacht de juridische basis. Het gaat in de 21ste eeuw om de arbeidsverhouding, en niet zozeer om het type (arbeids)contract dat daaraan ten grondslag ligt. De nieuwe kern van het nieuwe arbeidsbestel heet dan ook: de arbeidsverhouding.

Interventie

Franse malheur treft ons allemaal

Door **Hendrik Noten**

Bestuurskundige en student Frans in Parijs

Het is een politieke en economische puinhoop in Frankrijk. In Nederland wist men dat allang — we zijn nou eenmaal goed in het aanwijzen van andermans zwakten — maar de Fransen zijn er nu zelf ook achter. Wanneer *Le Monde* zich hardop afvraagt of de Republiek de zieke man van Europa is geworden, mogen de alarmbellen gerust gaan rinkelen: tsaar Nicolaas I omschreef het Ottomaanse Rijk op dezelfde wijze en nog geen twintig jaar later was het afgelopen.

Le Monde heeft gelijk. De problemen zijn talrijk. Op politiek vlak heeft president Hollande al lange tijd geleden zijn populariteit verloren. In een poging iets te redden voerde hij meerdere wisselingen in zijn kabinet door. De Parti Socialiste (PS) kent van oudsher twee flanken; sociaal-democraten zijn bekend met het probleem. In de meest recente stoelendans heeft 'le Chef d'État' een aantal klassieke socialistische geloosd in een poging in zijn ploeg meer bereidheid voor de Duitse koers te krijgen. Als gevolg daarvan worden de conflicten en tegenstellingen tussen beiden kampen steeds groter en is een implosie van de PS op dit moment een reële dreiging. Aan de andere kant van het spectrum is het plaatje niet fraai-er: bij de rechts-conservatieve UMP gaan twee kandidaten met een strafblad het tegen elkaar opnemen voor de komende presidentsverkiezingen. Marine Le Pen en haar Front National blijven als lachende derde achter.

Economisch kampt het land met evenveel malaise: verlies aan concurrentievermogen, terugvallende investeringen, de-industrialisatie, machtige vakbonden met weinig verstand, een blijvend hoge werkloosheid én — daar is

hij dan — een structureel begrotingstekort boven de gouden grens van 3%.

De president bevindt zich in een ingewikkelde spagaat. Al zwalkend probeert hij te laveren tussen Brussel en de Fransen. Tussen begrotingsdiscipline en een gekrenkt volk. Tot op heden leidt die strategie tot ontevredenheid in beide kampen. Dat is niet geheel terecht, want Hollande werkt wel degelijk aan broodnodige hervormingen om de economie weer aan te zwengelen.

Helaas beweegt hij te traag. Het land zal namelijk steeds meer gaan lijden onder problemen die op Europees niveau spelen, vraagstukken die niets te maken hebben met op hol geslagen vakbondsmensen of frauderende politici.

Toen de boel eind 2008 in elkaar klapte, stapten we van stimuleren al gauw over op bezuinigen. Er is eindeloos gedebatteerd, men was boos, maar uiteindelijk werden de marsorders van Mutti Merkel gewoon uitgevoerd. Vijf jaar verder is de situatie vrij makkelijk te omschrijven: de werkloosheid blijft overal hoog, een volgende recessie staat voor de deur en deflatie dreigt als een mistbank langzaam over Europa te trekken. Mogen we eindelijk concluderen dat menig politicus het niet heeft begrepen?

De zwakke broeders van dit moment — zoals Frankrijk, Italië, Griekenland — zullen het klappen van de zweep als eerste voelen. Maar degene die denkt dat de Hollandse dijken wel stand zullen houden tegen deze enorme vraagstukken, is een naïeve dromer. Onze sociaaleconomische problemen zijn niet voorbij, ze staan pas op het punt om te beginnen.

Loonmatiging, afbouw van sociale voorzieningen en een hyper-flexibiliserende arbeidsmarkt. Aan alle kanten is de afgelopen jaren geprobeerd de Europese economieën gezon-

Interventie

der en concurrerender te maken door de kosten (lees: op arbeid) naar beneden te brengen. Met averechts effect: het afbrokkelen van binnenlandse vraag en uiteindelijk deflatie.

Nederland staat er structureel beter voor dan de Fransen, maar gaat onder dezelfde problematiek lijden. Verhuld door flexibilisering en een aantrekkende wereldeconomie zijn we fundamentele vraagstukken uit het oog verloren. Loonmatiging en bezuinigingen hebben geleid tot hogere winsten, maar wat is het nut wanneer dat geld niet in de samenleving terecht komt? De bakker verkoopt geen brood aan exportcijfers. Ondertussen blijft dat andere punt dat wél zo belangrijk is voor ontwikkeling – investeringen – ver achter. In plaats van de weg beter te maken, betalen we de

chauffeur minder. In plaats van energie efficiënter te maken gaat de gieterij dicht. In plaats van arbeid productiever te maken, maken we het goedkoper.

Europa moet op zoek naar nieuwe antwoorden, maar is nu te bang om het te proberen. Meer of minder bezuinigen, het debat zal wel weer beginnen en blijft even hol als teleurstellend. Het is tijd voor Europese leiders om zich tot de inwoners te wenden, excuses te maken – het IMF is alvast begonnen – en aan de slag te gaan met dat waar ze voor worden betaald: het oplossen van collectieve vraagstukken. Lukt dit niet, dan zet de deflatie door en drijven we een nieuwe recessie in, dan treft de Franse malheur ons allemaal en is Le Pen over drie jaar president.

Decentraliseren op z'n Deens

Door **Annemarieke Nierop**

Medewerker Wiardi Beckman Stichting

In de discussie over de decentralisatie van taken naar de gemeenten wordt nogal eens verwezen naar Denemarken. Nergens ter wereld zijn zoveel verantwoordelijkheden op gemeentelijk niveau belegd als daar. En nergens zeggen mensen zo gelukkig te zijn en waarderen ze hun verzorgingsstaat zozeer als in Denemarken. Veertig jaar geleden deden de Denen wat wij nu op het punt staan te gaan doen: ze hevelde een groot aantal taken voor de zorg en arbeidsmarkt over van het Rijk naar de gemeenten. Zeven jaar geleden kwam daar nog een verschuiving bij: onder andere de verantwoordelijkheid voor het onderwijs ging van de provincies naar de gemeenten, en tegelijk werden veel gemeenten samengevoegd: van 271 naar 98, met een gemiddelde grootte

van 55.000 inwoners. Alle reden dus om de casus-Denemarken nader te bestuderen. Begin november reisde een kleine delegatie van de WBS en het Centrum voor Lokaal Bestuur af naar Kopenhagen.

Anders dan bij ons bepalen de Deense gemeenten niet alleen waar zij hun budget aan besteden, ook de belastingheffing loopt in Denemarken grotendeels via de gemeenten. Nog een belangrijk verschil: Denemarken kent nauwelijks marktwerking in de publieke sector. Ziekenhuizen worden gefinancierd vanuit het collectief, net als revalidatiecentra, verpleeghuizen en het onderwijs (ook dat voor volwassenen).

De Deense burgemeesters zijn sinds de laatste hervorming een stuk machtiger geworden, en de gemeentelijke politiek is in rap tempo geprofessionaliseerd. Sommigen zijn daar lyrisch over, zoals Jacob Torfing, hoogleraar aan Roskilde University, die onderzoek doet

naar de innovatieve democratische krachten die met de gemeentelijke herindelingen zijn vrijgekomen. Doordat gemeenten zijn samen-gevoegd en een groter gebied bestrijken, zijn ze gedwongen veel beter na te denken over hun democratische legitimiteit. Niet alle burgers worden meer gekend, en omdat men toch iedereen wil bereiken moeten gemeenten meer hun best doen, met allerlei democratische vernieuwingen tot gevolg. Ambtenaren zijn ook steeds hoger opgeleid.

Maar of burgers hierdoor werkelijk meer bij de lokale politiek betrokken worden? Lennart Damsbo-Anderson, parlamentslid voor de Socialdemokraterne, meent dat de schaalvergroting van de gemeenten politici juist op grotere afstand van de burgers heeft gezet. In de afgelegen gebieden, vooral in het noordwesten van het land, zijn dorpen in versneld tempo leeggelopen doordat het lokale bestuur uit de gehuchten verdween, en kleine scholen en ziekenhuizen in groten getale werden gesloten. De lokale politicus is voor deze burgers ver weg komen te staan, letterlijk.

Net als in Nederland ging de Deense hervorming hand in hand met een ideologische herijking: de Denen namen afscheid van de oude, passieve verzorgingsstaat en gingen streven naar een inclusieve samenleving. Zo min mogelijk ouderen in verzorgingshuizen, maar mensen zolang mogelijk thuis laten wonen. Zo kort mogelijke ziekenhuisopnames en zoveel mogelijk thuis of in revalidatiecentra in de gemeenten zelf revalideren. Minder psychiatrische instellingen en meer begeleiding aan huis. Van burgers wordt verwacht dat ze zoveel mogelijk zelf doen én meer voor elkaar doen – dat klinkt bekend.

Passend onderwijs is in Denemarken al sinds 2007 de norm. Waar voor die tijd 10% van de kinderen in het speciaal onderwijs les kreeg, is het streven dat nu nog maar 4% te laten zijn. Kinderen die niet goed mee kunnen komen omdat ze bijvoorbeeld een zeer laag IQ of gedragsstoornissen hebben, of omdat ze

autistisch zijn, krijgen in groepjes op hun eigen school een aantal uur apart onderwijs, en volgen de rest van de lessen gewoon in de klas. Scholen krijgen hiervoor in de meeste gemeenten veel hulp van hbo-geschoolde maatschappelijk werkers, die ook in de jeugdzorg werken. Als dat nodig is, worden ook de ouders betrokken.

Nederland en Denemarken zijn niet zonder meer te vergelijken. De Deense verzorgingsstaat is wezenlijk anders ingericht dan de Nederlandse, en ook is het land groter en dunner bevolkt. Maar een paar lessen zijn wel te trekken: met het ingevoerde passend onderwijs is bijvoorbeeld niet iedereen blij. Leraren klagen over de hoge werkdruk en grote klassen, leerlingen in het speciaal onderwijs moeten ver reizen om naar school te komen, en kinderen die voorheen in het speciaal onderwijs beland zouden zijn, lopen geregeld vast op de reguliere scholen. Als ze dan op dertienjarige leeftijd alsnog naar het speciaal onderwijs moeten, voelt dat als mislukken, en zijn hun problemen vaak vele malen groter en moeilijker op te lossen. Er is aanzienlijk meer schooluitval dan voorheen. Ook is er veel expertise verdwenen, doordat deze versnipperd is geraakt over de 98 gemeenten. Met heel specifieke pedagogische vragen weten docenten vaak niet waar ze heen moeten; hun oude netwerk is verdwenen. Het behouden of opnieuw vormgeven van de kennisinfrastructuur tussen verschillende scholen en instellingen blijkt minder simpel dan gedacht.

Ook de Deense gemeenten hebben de afgelopen recessiejaren flink moeten bezuinigen. Bij een inclusieve samenleving hoort een publieke ruimte waar mensen elkaar kunnen tegenkomen, maar het beschikbare budget ging vaak op aan urgentere kwesties, zoals het wegwerken van wachtlijsten voor zorg. Veel bibliotheken sloten de afgelopen jaren de deuren, en ook op parken wordt bezuinigd.

Grofweg zou je kunnen zeggen dat het gros van de Denen beter af is met het huidige sys-

Interventie

teem. Het is efficiënter en kosten zijn beter beheersbaar dan voorheen, en meer mensen doen 'mee' in de gewone maatschappij. De keerzijde is dat outsiders het zwaarder hebben gekregen: psychiatrisch patiënten die uit de instellingen verhuisden 'de maatschappij in', belandden vaak toch op straat; in dunbevolkte gebieden liggen verlaten huizen er vervallen bij en ook in Denemarken is een inclusieve arbeidsmarkt nog een utopie.

De sociaal-democraten doen er goed aan scherp voor ogen te houden wat voor een verzorgingsstaat zij wensen — dat geldt voor zo-

wel de Denen als de Nederlanders. Al was het maar omdat veel kiezers de verzorgingsstaat nog steeds met de sociaal-democratie verbinden. Deense burgers vinden in elk geval dat de politiek ingewikkelder is geworden nu de gemeenten groter zijn. Ze hebben minder vertrouwen in de politiek en zijn minder tevreden met de taken die de gemeente uitvoert en met de democratie. Daar staat tegenover dat bij de laatste Deense gemeenteraadsverkiezingen de opkomst wel jaloersmakend hoog was, nog hoger dan gebruikelijk: 72%.

De gemiste afslag van Bos

Door **Willem Minderhout**

Lid PvdA-Statenvructie in Zuid-Holland en docent bestuurskunde en overheidsmanagement aan de Haagse Hogeschool

Thijs Niemantsverdriet beschrijft in *De Vechtpartij* de aanloop naar de verkiezingen in 2006 als een cruciale periode in de recente geschiedenis van de PvdA. Aangezien de SP na die verkiezingen definitief doorbrak als serieuze electorale concurrent, noemt de journalist de PvdA-uitslag 'erger dan de nederlaag van 2002'. De auteur wijt dat verlies onder meer aan de onduidelijke opstelling die Wouter Bos innam ten opzichte van samenwerking met SP en GroenLinks. Onder invloed van de schimmige 'Mercuriusgroep' wilde Bos tot kort voor de verkiezingen niets weten van linkse samenwerking — en zeker niet met de SP. Toen hij om vijf voor twaalf alsnog van gedachte veranderde, leidde dat tot het 'symbolische kopje koffie' met Marijnissen en Halsema. Te laat een nietszeggend gebaar: geen wonder dat het door de media werd weggezet als een lachertje.

Had het ook anders kunnen lopen? Ik denk het wel. Waar Niemantsverdriet helaas geen aandacht aan besteedt, is het initiatief *Een Ander Nederland* van parlementariërs van PvdA, SP en GroenLinks. Door de overeenkomsten tussen de partijen te zoeken wilde men een gezamenlijke vuist maken tegen het uitgesproken rechtse beleid van Balkenende. Ik zat er als medewerker van initiatiefnemer Adri Duivesteijn bovenop. Adri, Staf Depla en Diederik Samsom vormden samen met de senatoren Leo Platvoet, Jos van der Lans (beiden GroenLinks), Tiny Cox en Ronald van Raak (beiden SP) de 'kerngroep'. Een Ander Nederland organiseerde een reeks goedbezochte bijeenkomsten. Tijdens deze bijeenkomsten bleek dat de politieke verschillen overbrugbaar waren en — misschien nog belangrijker — dat ook op het persoonlijke vlak de wil tot samenwerking aanwezig was.

Een Ander Nederland kon, zo was de overtuiging van deze harde kern, de opmaat vormen tot linkse machtsvorming. De omstandigheden waren ernaar: alle drie de partijen zaten in de oppositie. Daarnaast leek het niet onre-

delijk om te denken dat samenwerking in de aanloop naar de volgende verkiezingen zou kunnen leiden tot een links machtsblok waar men bij de kabinetsformatie niet omheen kon. Nu valt er op de haalbaarheid meteen wel wat af te dingen. Zo bestond de GroenLinks-delegatie voornamelijk uit opposanten tegen de 'D66-light'-koers van Halsema en hield Wouter Bos zich verre van het initiatief.

En toch was er volgens mij veel mogelijk geweest als Bos zich meer betrokken had getoond bij dit initiatief. De SP – zo was mijn indruk – zag op dat moment samenwerking met de PvdA als enige weg naar regeringsdeelname. *Een Ander Nederland* was voor hen dan ook een uitgelezen kans om dit te realiseren. We weten allemaal hoe het afgelopen is. Duivesteijn vertrok vlak voor de verkiezingen naar Almere, Bos kreeg een electorale opdoffer en de aangeslagen PvdA vormde vervolgens een kabinet met CDA en CU. De buitengesloten SP'ers voelden zich verraden en het veelbelovende initiatief stierf een stille dood.

Het grootste gevolg van deze gemiste afslag is dat de SP nu bij het zoeken naar coalitiepartners juist met een grote boog om de PvdA lijkt heen te gaan. De strategie dat de socialistische alleen in het kielzog van de PvdA aan het bestuur zullen deelnemen, heeft men

verlaten. Menige gemeente en provincie kent nu een bestuur met SP, maar zonder sociaaldemocraten. Tekenend is Amsterdam, waar Laurens Ivens, mijn counterpart namens de SP binnen *Een Ander Nederland*, zijn partij met opvallend gemak een PvdA-loze coalitie binnenvoerde.

Is het nu te laat om deze strategische misstap te herstellen? Je zou zeggen van niet. Als de VVD de SP al als een mogelijke coalitiepartner ziet, dan moet de weerzin tegen de SP die bij sommige PvdA'ers leeft, toch als achterhaald beschouwd worden. Bovendien is er bij Van Ojik veel meer mogelijk dan destijds bij Halsema. Tegelijkertijd is de politieke werkelijkheid wel fundamenteel veranderd. De PvdA kan de SP nu alleen nog als volwaardige partner tegemoet treden en niet langer als het kleine afhankelijke broertje.

De noodzaak is allerm minst verdwenen. Toen ik dit stuk vooraf aan Adri Duivesteijn liet lezen, reageerde hij: 'Ook nu ben ik ervan overtuigd, dat alleen progressieve machtsvorming nog in staat is tot het afdwingen van een fundamenteel ander beleid. Dus niet met een "progressieve" inbreng in een hoofdzakelijk rechts kabinet om verdere schade te voorkomen. Links zal moeten samenwerken, wil zij in dit tijdsgewricht nog een tegenmacht zijn.'

De volgende halte

Een denktank van studenten aan de Radboud Universiteit Nijmegen boog zich over de kloof tussen laag- en hoogopgeleiden. Twee van hen schreven er een literair essay over.

MICKEY STEIJAERT & TJERK EKEN

Deelnemers aan de studenten-denktank 'Diplomademocratie' van het honoursprogramma aan de Radboud Universiteit Nijmegen

De busreis met lijn 10 vanaf Nijmegen CS naar halte Erasmusgebouw is kort en verloopt meestal voorspoedig. Vandaag is het echter bijzonder druk op de Nijmeegse wegen, en de bus zit overvol. Bij Heyendaal remt de bus af. Ik zie iedereen in de bus opschrikken: daar komen ze. Als eerste stapt Johnny (spreek uit: zjonnie) in. Vandaag heeft hij zijn hooliganpetje met de klep op halftwee staan, met de capuchon van zijn sweater er nog eens overheen. Het regent niet. Na Johnny stapt Anita de bus binnen, luid kakelend met een vriendin door haar met nepdiamantjes ingelegde Sony. Ze heeft het over de opening van de Primark, of zoiets, ik kan haar plat Groesbeeks dialect niet heel goed verstaan. Wie er daarna binnenstapt zie ik niet; Johnny staat naast me en kijkt me aan met een blik die het midden houdt tussen brutaliteit en domheid.

'Ook goedemorgen', zeg ik, en ik schuif op. Johnny gaat naast me zitten, zijn benen zo wijd dat ik de mijne tegen het raam aan moet drukken. 'Einsicht ist der erste Schritt zur Besserung.' Het Duitse gezegde schiet door mijn hoofd. Het ligt voor de hand dat we alleen iets kunnen veranderen wanneer we ons daar ook van bewust zijn. Als wij dus vinden dat er een maatschappelijk probleem in Nederland is, dan is het belangrijk dat we hier een bewust-

zijn voor scheppen. En dat probleem is er. 'Beseft je wel dat wij jou niet mogen?' vraag ik aan Johnny. Geen reactie. Ik vraag het nog eens. 'Heb je door dat ik jou niet zou moeten mogen?' Hij grijpt onder zijn capuchon, haalt zijn koptelefoon van zijn oren en laat deze op zijn schouders rusten. 'Wat?'

'Een paar jaar geleden brachten politiek filosoof Mark Bovens en politicoloog Anchrit Wille het boek *Diplomademocratie* uit. Ooit van gehoord? Vast niet. Zij betogen hierin dat, hoewel politieke ambten vrijwel de enige functies in Nederland zijn waar je geen papieren voor nodig hebt, dit in Nederland niet het geval is. Ons land wordt bestuurd door de mensen met de hoogste diploma's, door mensen zoals ik. Zo worden alle formele en informele politieke arena's gedomineerd door hoogopgeleiden. Denk maar eens aan het kabinet, of aan in-spraakavonden.'

'Cultuurhistoricus van Reybrouck schrijft in zijn manifest *Pleidooi voor populisme* uit 2011 over een groeiende kloof tussen hoog- en laagopgeleiden. Volgens hem bracht de verzuiling vroeger laagopgeleiden in contact met hoge cultuur. Cultuureducatie werd gezien als de kerntaak van elke zuil, met volksverheffing als ultiem doel. Door de opkomst van het cultuurrelativisme eind vorige eeuw is dit stre-

Mickey Steijaert & Tjerk Eken

ven verloren gegaan. Een vervelende bijkomstigheid hiervan is natuurlijk dat hoog- en laagopgeleiden elkaar niet meer tegenkomen, zoals jij en ik nu bij uitzondering wel doen. De zuilen hadden eigen organisaties zoals jeugdbewegingen, vrijetijdsbewegingen en vakbonden, waar hoog en laag elkaar in levenden lijve ontmoetten. Nu zit de maatschappij met een scherpe tweedeling. Ik ben een hoogopgeleide kosmopoliet die vertrouwensvol naar de toekomst kijkt. Jij bent een wantrouwend, cynisch en xenofob aanhanger van de populistische partijen.'

Ik heb geen idee waarom ik dit doe. Johnny heeft zijn koptelefoon toch alweer opgezet. Maar ik weet van geen ophouden. Het verhaal van diplomademocratie is een verhaal van maatschappelijk belang. Inmiddels draait Anita haar in panterlegging gewurmd achterwerk op het klapstoeltje dat bestemd is voor gehandicapten. Haar gezicht, zo zie ik nu, is gestuukt met een dikke laag foundation. Ik buig me over de reling voor de stoel in haar richting.

'Bovens en Wille zoeken de oplossing voor de diplomademocratie in politieke hervormingen. Ook andere voorstellen, zoals die van oud-Kamervoorzitter Gerdi Verbeet, die ervoor pleitte dat meer laagopgeleiden in de Tweede Kamer zouden moeten zitten, richten zich vooral op veranderingen in en rond Den Haag. De vraag is of hier daadwerkelijk het probleem zijn oorsprong en eventuele oplossing vindt. Zijn wij niet totaal verschillend? Het is toch geen probleem dat in Den Haag kan worden opgelost? Reikt het niet veel verder — namelijk tot in de wortels van onze samenleving — en moet daar niet naar een oplossing worden gezocht? Wat vind jij, Anita?'

Anita frons haar getatoeëerde wenkbrauwen, waarbij een stofwolk van foundation loskomt van haar voorhoofd. 'Anita? Tegen wie heb jij het? Ik heet Priscilla hoor.'

Ik ben verrast. 'Sorry, je ziet er laagopgeleid uit dus ik nam aan dat je Anita heette. Oké, misschien ga ik te snel. Je bent het wellicht

niet met me eens dat er überhaupt sprake is van een probleem. Immers, het verschil tussen hoge en lage cultuur is zo oud als Methusalem. Net als het verschil tussen hoog- en laagopgeleiden. We zouden juist kunnen concluderen dat het ons eindelijk is gelukt om Plato's ideaal van bestuur door de verstandigsten te bereiken. Niets mis mee, laten zo. Juist als universitair student zou ik deze ontwikkeling moeten toejuichen. En jij ook, want wij weten beter hoe we jou kunnen besturen dan jijzelf. Ik weet bijvoorbeeld dat het voor Johnny beter zou zijn die muziek uit te zetten, want dat ding staat veel te hard. Zo heeft hij binnen de kortste keren tinnitus aurium.'

Cultureel kapitaal bepaalt tegenwoordig de sociale klasse

Ik stoot Johnny aan en gebaar dat hij zijn koptelefoon af moet zetten. Johnny zit al enige tijd argwanend het gesprek met zijn ogen te volgen. 'Hij staat al uit man, wat jij zegt is bullshit, waar de f*ck bemoei je je mee? Beter doe je gewoon normaal en laat je ons gewoon es. Waarom praat je al die dure woorden? Je weet best dat wij die niet begrijpen. Doe eens normaal man!' 'Exactement!' roep ik uit, 'Wij spreken een taal die jullie helemaal niet begrijpen. Dat is precies waar Foucault het over heeft in zijn discours-theorie. Ik en mijn vrienden, de hoogopgeleiden, praten in veel verfijndere taal dan jij en Anita.'

'Daarmee sluit Foucault eigenlijk aan op Bourdieu, een andere Franse socioloog. In *La distinction* stelt hij dat smaak en stijl in onze moderne samenleving belangrijke markeringen zijn van sociale klasse. Cultureel kapitaal vormt tegenwoordig het distinctiemechanisme, in plaats van je banksaldo of bezit. Het

Mickey Steijaert & Tjerk Eken

probleem met cultureel kapitaal is alleen dat het, net als financieel kapitaal, overdraagbaar is. Volgens Bourdieu gebruikt de hogere klasse bewust of onbewust strategieën om haar klaspositie te behouden. Waar dit vroeger eenvoudig met een titel of geld kon, is nu het cultureel kapitaal belangrijk.'

'Ouders uit Oud-Zuid in Amsterdam, de Kwakkenberg in Nijmegen en andere elitewijken voeden hun kinderen op met de normen en waarden die passen bij de elite. Wij hebben cultureel kapitaal — jullie niet. Denk aan het

spreken met twee woorden en beschaafde tafelmanieren, maar ook aan vaardigheden die de schoolcarrière gemakkelijker maken. Om over een gezonde afkeer jegens jullie maar te zwijgen. Dankzij ons cultureel kapitaal mogen we jullie niet.'

Het belooft een lastige kluit te worden om Johnny bij de discussie te betrekken. Hij lijkt meer interesse te hebben in zijn gesprekspartner op WhatsApp dan in Bourdieus briljante theorieën betreffende distinctiemechanismen. Anita, daarentegen, kijkt me met grote

Toelichting bij literair essay

'Maar het is toch gewoon logisch dat hoogopgeleiden het voor het zeggen hebben in een land! Politiek en bestuur zijn toch veel te ingewikkeld voor mensen zonder opleiding? Dan krijg je van dat domme kortetermijnbeleid.' De student geschiedenis keek uitdagend om zich heen. 'Zullen we dan niet gewoon meteen het algemeen kiesrecht afschaffen? Dat alleen afgestudeerden mogen stemmen!' hapte de studente culturele antropologie verbeten toe. 'Nou ja, als studenten dan tenminste ook nog mogen stemmen', grapte de student cognitieve kunstmatige intelligentie. De rechtenstudent viel de aspirant-historicus bij: 'We willen toch ook dat goedgeschoolde rechters recht spreken? Of willen we juryrechtspraak zoals in de Verenigde Staten?'

Het ging er tijdens de donderdagavonden in het Erasmusgebouw van de Radboud Universiteit Nijmegen vaak geanimeerd aan toe. De colleges vonden plaats in het kader van de Radboud Honours Academy waarin getalenteerde en extra gemotiveerde studenten de mogelijkheid hebben om naast hun reguliere onderwijs deel te nemen aan een interdisciplinair honoursprogramma. Hiervan is de denktank, waarin studenten vanuit hun eigen expertise een hedendaags maatschappelijk probleem bestuderen, een onderdeel.

De vermeende tegenstelling of zelfs kloof tussen lager en hoger opgeleiden is zo'n maatschappelijk probleem. In verschillende studies is naar voren gekomen dat er op tal van terreinen steeds grotere verschillen bestaan tussen groepen Nederlanders. Opleiding is daarbij vaak een belangrijk onderscheidend kenmerk. Laagopgeleiden verdienen niet alleen minder, ze leven ook ongezonder, consumeren andere media, geven hun kinderen andere voornamen, hebben een andere smaak op tal van gebieden en houden er dikwijls andere politieke opvattingen op na. Maar is die tegenstelling echt zo sterk als dikwijls wordt verondersteld? Als deze al bestaat, is zij dan dermate problematisch dat er ook wat aan moet worden gedaan? En zo ja, wat zou er dan aan gedaan kunnen worden?

Een prachtig thema kortom voor een denktank van 25 bollebozen die bezig zijn om zich binnen hun academische opleiding verder te onderscheiden. Ooit opgericht als emancipatie-universiteit voor de katholieken en later bekend als de 'kritiese volksuni-

Mickey Steijaert & Tjerk Eken

ogen aan, opzichtig smakkend met haar kauwgom. De muffige geur van namaakaardbei waait me tegemoet. Ik vraag me af of Anita echt geïnteresseerd is in de verhalen die ik vertel of dat ze het graag eens met een intellectueel wil proberen. Ik besluit maar van het eerste uit te gaan.

‘Wauw, jij bent echt f*cking slim volgens mij’, zegt ze. ‘Hoe weet jij al die dingen dan?’ Ik glimlach. ‘Ach, het is niets. Op de universiteit heb je een speciaal programma, het twee jaar durende honoursprogramma, speciaal voor

excellente studenten zoals ik. Als honoursstudent volg ik een college over diplomademocratie. Met twaalf uitblinkende studenten doen wij uitvoerig literatuuronderzoek naar de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden en hebben wij een aantal professionals uit het werkveld geïnterviewd. Dat allemaal in opdracht van de wetenschappelijke bureaus van het CDA en de PvdA.’

‘Honours’, ‘excellent’, ‘uitblinkend’. Ik zie dat de woorden indruk maken op Anita. ‘Maar laat ik teruggaan naar waar ik gebleven was.

versiteit’, is Nijmegen de aangewezen plek voor zulk denkwerk. De wetenschappelijke bureaus van de twee traditionele volkspartijen, de PvdA en het CDA, waren bereid de denktank te ondersteunen.

Verschillende deskundigen werden uitgenodigd om over deze vermeende kloof te spreken. Electoraal geograaf Josse de Voogd beschreef de verschillen tussen de wijken met de bakfiets en die met de rolluiken; hoogleraar bestuurskunde Mark Bovens gaf een college over de problemen rondom de diplomademocratie; socioloog Peter Achterberg vertelde over het gebroken huwelijk tussen arbeiders en schoolmeesters in de sociaal-democratie; politicologe Monique Leyenaar besprak de mogelijkheden en beperkingen van meer directe democratie en burgerjury; en socioloog Merijn Oudenampsen waarschuwde de groep voor een te kritiekloos meegaan in het discours rond ‘de kloof’.

Dankzij de gastcolleges, de discussies en de geraadpleegde literatuur ontstond gaandeweg een wat scherper beeld van een hele serie verschillen en fricties, zonder dat nu zonneklaar werd hoe problematisch deze verschillen en fricties precies zijn. Het Sociaal en Cultureel Planbureau en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid bleken op hetzelfde probleem te stuiten in hun rapport met de vragende titel *Gescheiden werelden?*

Bij het nadenken over eventuele oplossingen was de denktank zich dan ook bewust dat sommige middelen zwaarder kunnen zijn dan de niet eens onomstotelijk vastgestelde kwaal. Om die reden werden politieke paardenmiddelen als opkomsdplicht, loting of een quotum van lager opgeleiden afgewezen. Een subgroep koos er uiteindelijk voor om veel van de observaties en twijfels te verwerken in een fictief verhaal. Met de input van andere studenten, ieder vanuit zijn eigen specifieke studierichting, schreven Tjerk Eken en Mickey Steijaert een illustratief en bij vlagen pijnlijk verhaal over de ontmoeting van twee werelden.

Koen Vossen

Begeleider Radboud Honours Academy, historicus & auteur van *‘Rondom Wilders’*

Mickey Steijaert & Tjerk Eken

Waarom is er sprake van een probleem als wij niet met elkaar om kunnen gaan? Ik zal je vertellen wat wij denken. Neem bijvoorbeeld het bedrijfsleven. Wacht!

Ik wend me tot Johnny. In een opwelling besluit ik hem weer in het gesprek te betrekken. 'Heb jij een bijbaantje?'

Hij veert op: 'Ja, schoonmaker en vakkenvuller bij de Appie. Wat dan?' Ik vraag door. 'Hoe heet de algemeen directeur van de Albert Heijn? En wat is de naam van de ceo van Ahold, de multinational waar Albert Heijn toe behoort?' Johnny haalt zijn schouders op. 'Weet ik het.'

Ik knik, een minzame glimlach met moeite onderdrukkend.

'Precies, zo gaat dat in een machinebureaucratie. De verschillende lagen van de organisatie hebben nauwelijks contact met elkaar. Jij weet welke taken je moet uitvoeren, maar je hebt geen idee hoe de complete organisatie eruitziet. Je bent een radertje in de machine die Ahold heet, Johnny.'

'Ik heet Glenn', reageert Johnny vlak. Ik ga verder. 'Johnny, zo'n verschil in arbeidsmarktpositie heeft natuurlijk ook invloed op je inkomen. Terwijl ik over dertig jaar als bijzonder hoogleraar twee keer modaal verdien, zul jij met je monteursdiploma amper boven het minimumloon uitkomen.' Het lijkt me beter om Johnny's beledigde blik te negeren. 'Met jouw lage inkomen kun je je natuurlijk niet veel meer veroorloven dan sociale huur of een betaalbare koopwoning, een rijtjeshuis in Arnhem-Zuidoost bijvoorbeeld. Dat terwijl ik een leuk negentiende-eeuws pand in Bottendaal of Nijmegen-Oost kan betrekken. Fijn: dan hoeft ik jou en Anita ook niet meer op straat tegen te komen. Zien jullie waar ik heen wil?' Johnny en Anita zwijgen.

'Probeer de kloof in ogenschouw te nemen als je vergelijkt op welke manier we zijn opgegroeid. Al vanaf groep acht worden wij van elkaar gescheiden. Met Cito 550 nam ik de afdeling gymnasium/universiteit, terwijl jullie het moesten zien te redden tussen de andere troebele geesten. En dan te bedenken dat de leef-

tijdsgenoten waar je mee omgaat, de peer-group, zo'n grote invloed hebben op je normen en waarden! Het is niet gek dat er dan een groot verschil ontstaat, toch?'

'Wij hebben als denktank bijvoorbeeld gekeken naar verschillen in opvattingen over de rechtspraak. Anita, zeg eens, wat vind jij van de rechtspraak in Nederland? Vind jij dat de rechters het goed doen?'

Anita haalt haar schouders op. 'Nou, meestal denk ik wel van: is dat alles? Dat je echt een moord hebt gepleegd en dat je dan echt al na vijf jaar ofzo al vrij komt, dan heb ik echt wel zoiets van: Tjezus. Dat is echt stom toch?' Johnny knikt heftig. 'Zo'n verkrachter of pedo moet gewoon een kogel door z'n kop krijgen.'

'Dat vind ik niet', zeg ik stellig. 'Maar ik heb dan ook veel meer institutioneel vertrouwen dan jullie.' Anita's pupillen verwijden zich en een zacht kreuntje ontsnapt uit haar rode mond. 'Da's ook weer een kloof!' Klopt helemaal. 'Wij geleerde mensen hebben een groot vertrouwen in instituties, omdat we de processen die erachter schuil gaan begrijpen. Jullie zijn echter afhankelijk van voorlichting en media, en die geven vaak een negatief beeld van de gang van zaken.'

'In de rechtsgeleerdheid speelt de punitiviteitskloof een belangrijke rol. Deze vertrouwenskloof is het verschil in hoogte van straffen die door de Nederlandse bevolking worden opgelegd, en de hoogte van straffen die rechters opleggen. Hoogopgeleiden vinden over het algemeen dat er lagere gevangenisstraffen moeten worden opgelegd dan laagopgeleiden. De punitiviteitskloof wordt beschouwd als een belangrijk onderdeel van het vertrouwen in de rechtspraak. Rechtspraak is een van de drie staatsmachten en is doordrenkt van de hoogopgeleiden. Er kunnen bij het functioneren van de rechtspraak vraagtekens worden geplaatst als deze minder vertrouwen geniet bij laagopgeleiden.'

'Het belangrijkste wat achter deze kloven schuilt is dat ze worden gereproduceerd. Volgens Bourdieu zullen laagopgeleide ouders hun kinderen minder stimuleren om door te

Mickey Steijaert & Tjerk Eken

leren omdat zij ook geen hoger onderwijs gevolgd hebben. Lager onderwijs is korter, waardoor jongeren sneller op de arbeidsmarkt geraken en een vast inkomen vergaren. Door de langere duur, bijkomende kosten en grotere kans op uitval is hoger onderwijs een groter financieel risico dan lager onderwijs. Met de hedendaagse onzekere banenmarkt zijn een vaste baan en economische zekerheid een deugd. Daarnaast beschikken hoogopgeleide ouders over betere financiële middelen om hun kinderen te ondersteunen tijdens de studie.'

'Ik ben of word zoveel rijker dan jullie. Niet alleen in geld, maar ook in kennis en cultuur. Het komt erop neer dat ik veel meer cultureel kapitaal aan mijn kinderen zal willen en kunnen doorgeven dan jullie, waardoor de kloof tussen onze soorten steeds groter zal worden. Nu kunnen we nog samen in de bus zitten, maar zal dit in de nabije toekomst ook het geval blijven? Nu al zie je dat de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden in bijvoorbeeld het onderwijs toeneemt. Straks zijn er in Nederland twee volledig langs elkaar heen levende groepen volleden. Zeg eens, hoe vaak maken jullie mee dat een beschaafde hoogopgeleide als ik zomaar tegen jullie begint te praten?'

Johnny en Anita kijken elkaar aan.

'Ik weet niet', stamelt Anita. 'Af en toe wel als ik word versierd in een kroeg door zo'n bal ofzo. Maar dan gaan we meestal alleen een beetje tongen en niet echt praten.' Dan komt Johnny met een nuttige bijdrage aan de conversatie. 'Ja joh, zo'n vroegere maat van mij, van de basisschool, die heeft ook vwo gedaan enzo, die studeert nu ook bedrijfscommunicering. Maar man, die gast was vroeger vet relaxed en is nu ook zo'n dikke bal. Ze zijn echt allemaal hetzelfde man, al die studenten op de universiteit.'

'Zie je?' Triomfantelijk leun ik achterover. 'Jullie hebben geen contact met mensen zoals ik, en ik niet met jullie. Tenzij ik tegen jullie begin te praten in de bus, ogenschijnlijk zonder goede reden. Vertel me eens, Johnny. Hoe komt het dat de vriend waar je net over sprak

zo is geworden? Waarom zijn jullie zo uit elkaar gegroeid?' Johnny denkt even na voordat hij antwoordt. 'Ja weetje, hij had gewoon van die dikke nerd-vrienden. Die gasten voelden zich echt te f*cking goed, dus ja, nu voelt hij zich ook te goed voor mij.' Ik knik hem bemoeidigend toe. 'Oké, en sinds wanneer ging hij met die vrienden van hem om?'

'Ja, toen hij naar vwo ging tussen alle nerds.' Ik roep het uit: 'Dus daar gaat iets mis! Voor het vwo kon je wel met hem omgaan,

Wie *De Telegraaf* leest, heeft een vertekend beeld van de werkelijkheid

maar daarna ineens niet meer. Bizar, niet-waar? Wat nou als het vwo helemaal niet zou bestaan? Dat je allemaal in één grote klas samen zat? Zouden jullie dan ook zo uit elkaar groeien? Wat denk jij, Anita?' Ze schrikt op. 'Maar, dat kan niet toch? Want bij hullie is alles echt veel moeilijker als bij ons.'

'Dan laat je leerlingen toch gewoon kiezen welke vakken ze op welk niveau doen?' werp ik tegen. 'Vakken waarbij je niet op niveau hoeft te onderscheiden, zoals gym, levensbeschouwing en Nederlands – wat betreft spelling en grammatica – kun je op de middelbare school gewoon met z'n allen volgen.'

Johnny is sceptisch. 'Hoe zit het dan met de taal? Ik bedoel, als ik een politiek programma zie zoals *De Wereld Draait Door* snap ik er de ballen van. Ik denk dat ik die gemeenschappelijke vakken ook niet zou kunnen volgen.'

'Maak van taal geen grens!' Omstanders, wier bestemming duidelijk halte Erasmusgebouw betreft, blijken mee te luisteren en knikken instemmend. Ik krijg preekaspiraties.

'Wij, de hoogopgeleiden, moeten ook ons best doen om jullie te bereiken. Zolang we steeds maar ons eigen discours blijven gebruik-

Mickey Steijaert & Tjerk Eken

ken, wordt het voor jullie lastig om aan te haken en ons niveau te begrijpen. We moeten ons bewust zijn van de dynamiek van taal, en dat het vinden van een middenweg tussen onze taalgemeenschappen essentieel is. Dan kunnen jullie tenminste ook *DWDD* kijken, en luisteren naar de o zo breed geïnteresseerde Matthijs van Nieuwkerk.'

Dan voel ik een tik op mijn schouder. Ik draai me om. Achter ons zit een rechtenstudent. Tenminste, ik ga ervan uit dat hij rechten studeert: hij draagt een smetteloos zwart pak en in zijn strak gekamde vette haar pronkt een kaarsrechte scheiding. Als hij begint te spreken, weet ik het zeker: het is een rechtenstudent, een Pleitbezorger. 'Hé, jij daar. Je had het net over het vertrouwen in de rechtspraak en de punitiviteitskloof. Nou, ik geloof niet dat deze twee PROLETEN (hij legt overdreven veel nadruk op het woord proleten, pleiten gaat deze student blijkbaar goed af) ook maar enig vertrouwen in instituties hebben, laat staan in de rechtspraak. Zelf heb ik ook weinig vertrouwen. Weinig vertrouwen in het feit dat de punitiviteitskloof gedicht kan worden, welteverstaan!'

Op dat moment klinkt er een doffe knal en de bus stopt abrupt. Fietsers stappen af en werpen boze blikken op de buschauffeur. Ik realiseer me dat onze bus op de gevaarlijkste rotonde van Nijmegen — pal voor het Erasmusgebouw — een fietser heeft aangereiden.

Johnny kijkt Anita aan. 'Wat gebeurt hier allemaal? Wat is dit voor een busrit? Godver, de halte is echt honderd meter verder en nu komen we verdomme nog te laat. Straks moeten we de sporthallen met z'n tweeën gaan schoonmaken.'

Ik draai me van de Pleitbezorger naar Johnny en Anita. 'Interessant, toch? Wat denken jullie? Is de punitiviteitskloof inderdaad niet te dichten?' De Pleitbezorger maakt wat vreemde handgebaren en neemt brutaal het woord. 'Laagopgeleiden worden negatief gelouterd door pulpmedia als *Hart van Nederland* en *WNL*, die alle criminelen en verdachten in een kwaad daglicht stellen. Kranten, *De Telegraaf*

voorop, berichten veelal negatief over de rechtspraak.

Het aantal artikelen over rechtspraak is de afgelopen twintig jaar sterk toegenomen. De grote hoeveelheid negatieve berichten werkt in de hand dat de rechtspraak wordt gezien als een instituut dat louter slecht functioneert. Stukken op internet en televisie zijn echter nog negatiever. Zij geven een korter en nog ongenuanceerder beeld van de werkelijkheid. De serie *De Rechtbank* en krantenrubrieken doen tenminste uitgebreid verslag van een rechtszaak, net als de rubriek *De Uitspraak* in het *NRC* en *Rechtspraak*. Naast de verrijking aan informatie wordt ook duidelijk uitgelegd hoe bijvoorbeeld een rechter tot zijn oordeel komt. Als jullie plebs nu eens fatsoenlijke media zouden consumeren, dan zou er helemaal geen probleem zijn.'

'Wacht eens even', onderbreek ik het betoog van de Pleitbezorger. 'Laat eerst hen eens het woord voeren voor je jouw hoogopgeleide visie uiteenzet. Wie weet hebben ze zelf een interessant inzicht in deze kwestie.' Anita neemt het woord. 'Weet je? Die moeilijke media enzo, dat is echt niet nodig voor mij. Als nou gewoon een beetje de leuke televisie en websites ons gewoon eens goed uitleggen hoe het zit, nouja, dan hebben we al die moeilijke dingen niet nodig joh.'

'Inderdaad', vervolgt Johnny, 'laat ons gewoon onze programma's kijken, maar zorg dan gewoon dat ze de zaak ook van de andere kant laten zien. Zo ontstaat er een middenweg, wat ook een goed idee was bij de taalgemeenschappen.'

Ik kijk naar de Pleitbezorger, die halve woorden stamelt en handbewegingen maakt maar geen duidelijk weerwoord heeft. 'Wel, dit pleit lijkt me beslecht.' Johnny en Anita glunderen van trots, en zelf krijg ik steeds meer het gevoel dat het ons gaat lukken. Ik heb twee laagopgeleiden al zover gekregen dat ze de kloof herkennen en het vertrouwen hebben dat ze deze zelf kunnen dichten.

'Laten we nog eens verder kijken', stel ik voor. 'Uit een onderzoek van het Sociaal en

Mickey Steijaert & Tjerk Eken

Cultureel Planbureau uit 2013 blijkt dat er een nivelleringswens bestaat onder de Nederlandse bevolking. Wij willen graag dat de inkomensverschillen in ons land kleiner worden. Dan zouden jullie ook makkelijker hoger onderwijs voor jullie kinderen kunnen betalen.'

'Met twee overheidsingrepen zou de nivelleringswens bewerkstelligd kunnen worden. Ten eerste met de geleidelijke afschaffing van de hypotheekrenteaftrek. Nu kunnen belastingbetalers met een hypotheek op hun koopwoning de hypotheekrente aftrekken van hun inkomen waarover belasting betaald moet worden. Hierdoor betalen mensen met een hypotheek dus minder belasting dan wanneer ze deze niet zouden hebben. De geleidelijke afschaffing van de hypotheekrenteaftrek zou ervoor zorgen dat de inkomensverschillen

'Mijn naam is Glenn.' 'Tot ziens Johnny,' zeg ik, al lopend naar de Ivoren Toren

kleiner worden. Ten tweede zou er meer belasting geheven kunnen worden op vermogen. Vermogen is de waarde van alle bezittingen die iemand heeft, minus de waarde van de op dat moment bestaande schulden. Zo voorkom je dat geld zich bij ons opstapelt en kun je het herinvesteren in algemene zaken.'

'Ja lekker hoor', verweert Johnny zich. 'Maar ik wil gewoon nu een baan hebben, anders kom ik nog nergens. Straks komt er weer een of andere Pool of Roemeen die mijn baan inpikt. Lekker veel ga ik dan verdienen.' Ik haal mijn schouders op. 'Er is geen bewijs voor een "race to the bottom"-effect; de notie dat delen van de productie die eerst in Nederland plaatsvonden, verplaatst worden naar goedkopere, bijvoorbeeld Oost-Europese landen. Dat wil niet zeggen dat ik me niets kan voorstellen bij het sentiment dat buitenlanders onze banen

inpikken. Het ligt voor de hand om dan een Europees minimumloon in te stellen, dan heeft het voor die Polen ook geen zin om jouw baan in te pikken.

'Wat ik belangrijker vind is dat laagopgeleiden een lagere levensverwachting kennen dan hoogopgeleiden. Dit komt vanwege een ongezondere levensstijl. Denk aan jullie eetgewoontes, het roken, het minder bewegen, plus dat jullie directe woonomgeving ongezonder is.' Johnny interrumpeert. 'Wij zijn gewoon druk met werk, alles is al hartstikke duur door die bezuinigingen en dan is vet eten gewoon het handigst.'

'Klopt, jullie zijn dan ook het slachtoffer', antwoord ik. 'Jullie gezonder laten eten kan gerealiseerd worden met bijvoorbeeld campagnes, voorlichting en een vettaks: belasting op vet eten. Hierdoor wordt het duurder om ongezond eten te kopen en kunnen de opbrengsten van deze belasting dienen als subsidie voor gezond eten. Deze vettaks brengt ook bewustwording met zich mee: op het moment dat mensen meer geld moeten betalen voor vet eten, en gezondere producten dus goedkoper worden, gaan ze nadenken over waarom dat zo is.'

'Sorry hoor', valt Anita in de rede, 'maar mijn werk is al zo verschrikkelijk eentonig en altijd maar hetzelfde. Denken aan dat eten is waar ik de dag mee doorkom. Ik zie altijd maar dezelfde mensen en moet op werk altijd dezelfde taak doen. Het zou veel schelen als er gewoon, weet je, wat afwisseling zou zijn ofzo.' Extase vult me. De timing van Anita om over haar laagopgeleide baan te beginnen is perfect.

'De grondlegger van de moderne sociotechniek in Nederland, Ulbo de Sitter, dacht er net zo over als jij, Anita. Bedrijven zouden bijvoorbeeld kunnen denken aan een "Team diversiteit". Er worden teams ontwikkeld waarbij collega's met verschillende opleidingsniveaus en opleidingsachtergronden samenkomen. De Sitter hield zich ook bezig met het ontwerpen van taken. Hij veronderstelde dat de werkzaamheden die medewerkers moeten uitvoeren zowel een uitvoerende als een regelende

Mickey Steijaert & Tjerk Eken

taak moeten omvatten. Wanneer medewerkers beide taken mogen uitvoeren, zal het contact tussen verschillende medewerkers groeien.'

'In een fabriek houdt een medewerker zich dan niet louter bezig met het maken van een tafelblad, maar ook met de beslissingen die gaan over het creëren van een bijpassende tafelpoot. Hierdoor is overleg nodig met andere medewerkers, zodat het contact toeneemt. Tot slot speelt de huisvesting ook een rol. Wanneer je om het halfjaar rouleert van werkplek zul je telkens met andere collega's komen te werken. Op kantoor bieden flexplekken daar ook uitkomst voor. Alle gegevens worden opgeslagen op de computers, zodat vaste werkplekken verdwijnen. Belangrijk hierbij is dat managers ook gebruikmaken van deze flexplekken, zo komen hoog- en laagopgeleid meer onder elkaar.'

De aanrijding is blijkbaar niet ernstig. Omstanders maken de weg vrij en de bus trekt nog een laatste sprint. 'Snappen jullie het nu?' vraag ik. Anita en Johnny knikken – een beetje voorzichtig nog.

'Maar wat ik niet snap', zegt Anita, 'is dat je hierover nergens wat hoort ofzo. Niemand heeft het erover. Dat vind ik echt vreemd.'

'Juist', antwoord ik. 'Kennen jullie dat Duitse gezegde: *Einsicht ist der erste Schritt zur Besserung?*' Anita en Johnny schudden van nee. Ik knipoog. 'Maakt niet uit, zolang jullie dat inzicht maar wel hebben. Dan moeten wij ervoor zorgen dat de slimme mensen er ook oog voor krijgen.'

De verkenningstocht door de kloof van hoog- en laagopgeleid is ten einde. Piepend

komt de bus tot stilstand bij het Erasmusgebouw. Ik check uit, zwaai naar de chauffeur en stap samen met Johnny en Anita de bus uit. Blijkbaar poetsen ze beiden in het Sportcentrum. In het voorbijgaan raakt Anita me aan.

'Ik vond het leuk om met je te praten. Wat fijn dat er zoiets is als een groep met alleen hoogopgeleiden die twee jaar lang nadenken over de problemen die wij als laagopgeleiden blijkbaar hebben. Zullen we telefoonnummers uitwisselen?'

Ik knik. Natuurlijk geef ik haar een verkeerd nummer. Ik date niet met een laagopgeleide. Wat zouden mijn medestudenten wel niet denken?

Ik keer mij tot Johnny. 'Tot kijk, Johnny. Waar de werelden van hoog- en laagopgeleiden voor een kort moment samensmolten, scheiden hier onze wegen. Niet getreurd echter; elk afscheid is namelijk de geboorte van een nieuwe herinnering.' Johnny staart me aan. 'Mijn naam is Glenn.'

'Tot ziens Johnny', herhaal ik en loop richting de Ivoren Toren. Zonnestrallen schijnen op mijn gezicht. Ofschoon ik nog geen stap heb gezet in de UB of het Erasmusgebouw, heb ik het gevoel dat ik zojuist twee jaar werk heb verricht.

Dit verhaal is gebaseerd op mogelijk ware gebeurtenissen. De namen van Johnny en Anita zijn fictief, maar representatief. In de denktank zaten verder Rian Bobbink, Jip J. Dekker, Calou Demmink, Carine Kleine Haar, Myrthe Martinot, Julia Norget, Geert Remmelink en Luuk Scholten.

In memoriam Wouter Gortzak (1931–2014)

De reus is geveld

Door **Paul Kalma**

Oud-directeur van de WBS

De reus is geveld, zou je kunnen zeggen. Ik bedoel: de vriendelijke, zachtmoedige reus zoals we die uit het werk van Roald Dahl kennen. Wouter Gortzak was een grote, markante man, die scherp kon analyseren zonder zijn zelfrelativerend vermogen te verliezen. Bij wie kritiek en humor samengingen – en bij wie leiding geven en samenwerken dicht bij elkaar lagen. Toenmalige WBS-medewerkers bewaren bijzonder goede herinneringen aan hem en ervaren zijn dood als een echt verlies.

Wouter heeft het wetenschappelijk bureau van de PvdA in de tweede helft van de jaren zeventig vernieuwd, een stuk opener gemaakt en door het woelige water geloodst. De WBS werd een levendig centrum voor onderzoek en debat, met terugdringing van traditionele organisatievormen (de vaste ‘secties’ die de WBS kende) en met een sterke toename van het aantal studies en conferenties. Over cultuurpolitiek; over Duitsland ten tijde van de Rote Armee Fraktion; over beheersing van de technologische ontwikkeling – en nog heel veel meer.

S&D onderging grote veranderingen. Wouter werd redactiesecretaris en betrok stafleden bij de inhoudelijke vormgeving van het blad. Nieuwe, opinievormende rubrieken, vertaalde artikelen en rondetafelgesprekken gaven het blad een veel pluriformer en politieker karakter. Op die manier zette Wouter zijn journalistieke expertise erg vruchtbaar in. Hetzelfde gebeurde bij de evaluatie van de regeringsdeelname van de PvdA. In 1978 verscheen *De kleine stappen van het kabinet-Den Uyl*, opgebouwd uit interviews met de PvdA-bewindslieden door onafhankelijke journalisten.

Zonder wrijving ging het niet. Bij S&D had Wouter er bijvoorbeeld bezwaar tegen dat elk concept-artikel langs de feministische meetlat zou worden gelegd. Dat kwam hem op een (overigens verzoenende) brief van een redacteur te staan, met als aanhef: ‘Beste Wouter Olifant’. Zo werd hij enigszins met gelijke munt terugbetaald, want zelf kon hij zich in kleine kring ook redelijk geprononceerd uiten. Bescheidenheid en een zekere verlegenheid hielden hem niet af van regelmatig gebezigde uitdrukkingen als ‘Christus-te-paard’, ‘met-het-zweet-in-de-bilspleet’ en ‘een ongehoorde oliekoek’. Uitdrukkingen (er waren er nog veel meer) die bij zijn afscheid van de WBS in ‘Wouters vloekenboek’ bijeen zijn gebracht.

Typerend voor Wouters inhoudelijke rol als directeur was de vasthoudendheid waarmee hij de zelfstandigheid van het bureau verdedigde – tegen de druk om het vooral ‘dienstverlenend’ aan de PvdA te laten zijn. ‘De WBS’, schreef hij, ‘is geen verzameling van freischwebende Intelligenz’. Maar: ze is wel een wetenschappelijk instituut en dient ‘de vrijheden (...) te hebben die (daarvoor) van essentiële betekenis zijn’.

Minstens zo opvallend was de vrijheid die hij zelf aan jonge WBS-medewerkers liet en zijn vermogen om van de staf (bij een hoog individueel eigenwijsheidsgehalte) een samenwerkingsverband te maken. Joop van den Berg, Wouters opvolger bij de WBS vanaf 1981, bracht die eigenschap mooi onder woorden. ‘Ik heb’, zo vertelde hij mij, ‘indirect veel van hem geleerd. Je taak je medewerkers te beschermen en je opdracht van al die eigenwijze mensen een club te maken.’

En dan Wouters eigen werk. Hij was niet de man van het ‘grote boek’, zoals het bij de WBS werd genoemd. Wel de schrijver van tal van verhelderende beschouwingen, later verza-

Wouter Gortzak, destijds directeur van de Wiardi Beckman Stichting, op het PvdA-partijcongres in 1977.

meld in *Alledaags socialisme*. Hij heeft zijn partij, die in 1977 na een grote verkiezingsoverwinning de kans op voortgezette regeringsdeelname verspeelde, op een realistischer koers proberen te brengen – zonder zijn steun aan het betrekkelijk radicale beginselprogramma van datzelfde jaar te verloochenen.

Kenmerkend voor zijn opvattingen is het essay *Publiek, kunst en socialisme* uit 1980. Het bevatte onder meer een scherpzinnige analyse van de hindernissen voor verdere emancipatie van de arbeidersklasse – waaronder een overmatig hoge waardering van academisch en hoger onderwijs. Die leidt (vast onbedoeld) tot een lage waardering van alle niet-intellectuele beroepen. ‘Gelukkig’, schreef Wouter met enig sarcasme, ‘gelukkig dat er nog steeds geen gelijke kansen zijn. Want daaraan kan een timmerman de zekerheid ontlenuen dat het niet zijn domheid of gemakzucht waren die hem verhinderden architect te worden.’

Zo’n uitspraak brengt me, tot slot, bij Wouters wijze van schrijven. Hij beschikte, zoals de uitdrukking luidt, over de gave des woords. Wat hij schreef getuigde van nieuwsgierigheid, die polemiek allerminst in de weg stond; het was ook wars van pompeuze taal – en soms gewoon prachtig geformuleerd. Neem een artikel uit 1979 over de Rotterdamse havenstaking – en vooral de eerste zin. Die luidt: ‘Albeda is, behalve minister, een redelijk verstandig mens.’ Waarna de auteur ingehouden maar trefzeker uithaalt: ‘Toch had hij, meen ik, ongelijk toen hij de Rotterdamse havenstaking een incident noemde.’

Zo een artikel beginnen – het is een van Wouters eigenschappen die het gemakkelijk maken om ons hem, bij de gebreken die hij natuurlijk ook had, met bewondering en met warmte te blijven herinneren. Wouter Gortzak was, behalve journalist, politicus en onderzoeker, een heel-erg-echt mens.

A.L. Snijders

Het ongeziene

Ik liep met een autochtone man op een kaarsrechte weg aan de rand van de Veluwe. Ik sprak mijn verwondering uit over de kaarsrechtheid die ik juist in deze streek niet verwacht had. Hij vertelde me de geschiedenis, want hij was hier geboren en had er zijn hele jeugd gewoond. Na het verhaal over het Apeldoorns kanaal en de papierfabrieken stapte hij over op de grote fietstocht van Alaska naar Patagonië die hij twintig jaar geleden gemaakt had. In Zuid-Amerika had hij weken gefietst op een weg die steeg en daalde, steeg en daalde, maar geen bocht maakte. Deze weg was het product van twee raadsels: de onpeilbare natuur en de onverzettelijke mens. De rechtheid, de stilte, de ijle lucht, de sterren en de maan brachten hem soms in een staat van hallucinatie. Hier was het ook dat hij werd aangevallen door een schreeuwende man met een mes, het enige incident op de reis die bijna een jaar zou duren. Een gebeurtenis die hij later in het licht van de hallucinaties betwijfelde.

De reis had zijn leven trouwens ernstig veranderd. Hij kwam uit een succesvol milieu van gestage klimmers. Zijn grootvader had zijn geld als melkboer verdiend, zijn vader was tandarts die in Amerika had gestudeerd en in Nederland het implantaat had geïntroduceerd – zijn moeder was hoofd van een basisschool. Bij hem thuis werd niet getwijfeld aan de westerse waarden, democratie en gematigd kapitalisme. Die twijfel begon bij hem, na de fietstocht. Hij had te veel gezien om de rest van zijn leven in een huis met een garage en een tuin te kunnen wonen. En ook een degelijke opleiding met een vaste baan interesseerde hem niet meer.

Ik vroeg hoe hij dan leefde. Dat is makkelijk, zei hij, ik leef op straat, en het wordt nog makkelijker nu Europa heeft gezegd dat ik recht heb op bad, bed en brood. Ik vroeg of hij op straat niet vereenzaamde. Integendeel, zei hij, de mensen komen naar me toe. Vorige week maakte ik een strandwandeling en bouwde een zeilbootje van materiaal dat ik bij de vloedlijn gevonden had – schuimplastic, veren en een schelp in de vorm van een scheermes. De volgende avond probeerde ik het ding in een grachtje in Leiden waar ik die nacht een bed had. Na enige aanpassingen voer de boot werkelijk in de zachte wind. Er dreigde echter welvaartsgevaar. Twee geslaagde zakenmannen en twee aangeschoten wijven kwamen gillend van het lachen kijken. Ze wilden weten wat dat te betekenen had. Ik zei: 'Meestal maken mijn handen wat mijn ogen zien, maar nu hebben ze het ongeziene gemaakt.' En omdat in iedereen wel een vage herinnering aan de waarheid schuilt, zwegen de geslaagde mannen en gingen met hun dronken vrouwen naar huis.

Register S&D 2014

Vetgedrukte cijfers verwijzen naar het editienummer van deze jaargang.

Thema's

- Het reëel bestaande neoliberalisme 1
- Tussenstand decentralisatie 1
- Gemeenteraadsverkiezingen 2014 2
- Heimwee naar het CDA (van vroeger) 2
- Piketty's $r > g$ 3
- In memoriam Willem Witteveen 5
- Linkse toekomst voor de zorg 6

Columns

- Linthorst, Marijke, *Solidariteit vereist onderscheid* 1-4
- Cornelissen, Wout, *Onvertaalbare termen* 2-4
- Linthorst, Marijke, *Bewaak de onafhankelijkheid van de Eerste Kamer* 3-4
- Eijsbouts, Tom, *Het reëel bestaande politieke spel in de EU* 4-4
- Linthorst, Marijke, *De overheid moet ook naar zichzelf kijken* 5-4
- Koole, Ruud, *De slinkende oppositie* 6-4

Interventie

- Groenendijk, Kees
 - *PvdA bemoeilijkt integratie* 5-38
- Fijen, Djurre
 - *ABN Amro is lakmoesproef voor PvdA* 4-88
- Jong, Ben de
 - *AIVD houdt zijn verleden binnenskamers* 5-39
- Kalma, Paul
 - *Het referendum: nuttig als noodrem* 4-87
- Luning, Jan
 - *Succesvolle open lijsttrekkersverkiezingen* 1-115
- Minderhout, Willem
 - *Referendumwetten zijn paardenmiddel* 3-95
 - *De gemiste afslag van Bos* 6-56
- Nierop, Annemariëke
 - *Decentraliseren op z'n Deens* 6-54

Nieuwenhuijsen, Pieter

- *Van Verzorgingsstaat naar Verzorgingsstad* 1-116

Noten, Hendrik

- *Franse malheur treft ons allemaal* 6-53

Ohanjanyan, Marina

- *Rusland vraagt om een duidelijk antwoord* 2-96

Tadic, Danijel

- *Autoritair populisme in Servië* 3-96 (zie ook: Woltring, Naomi)

Woltring, Naomi

- *Autoritair populisme in Servië* 3-96 (zie ook: Tadic, Danijel)

Artikelen

Apeldoorn, Bastiaan van

- *Met elke bom op IS raakt de politieke oplossing verder weg* 6-39

Barth, Marleen

- *Meritocratie vereist verzorgingsstaat* 1-96

Beer, Paul de

- *Een sociaal Europa, wie is tegen?* 2-16
- *Wat kunnen sociaal-democraten van Piketty leren?* 3-31

Berg, J.Th.J. van den

- *De angst van Ronald Plasterk voor de blauwdruk en de gevolgen daarvan* 1-102

Bolhuis, Wimar

- *Hoe de PvdA Den Haag verloor* 2-50

Bordewijk, Paul

- *Ze weten alles van ons* 1-48

Cuperus, René

- *Terug naar domineesland* 2-58 (zie ook: Ummelen, Bert)

Dam, Peter van

- *Religie, een inspirerend alternatief?* 2-28 (zie ook: Kennedy, James)

Dankbaar, Ben

- *Duurzaam de crisis uit* 1-61

- Dekker, Fabian
– *Hoe nieuwe technologie ons werk verandert* 5-26
- Derksen, Wim
– *Op weg naar de gemeenteraadsverkiezingen* 1-110
- DeVille, Ferdie
– *Trans-Atlantische vrijhandelszone: een kans op meer regulering* 2-30
- Dijk, Jouke van
– *Laat de regio het werk doen* 5-8 (zie ook: Edzes, Arjen)
- Duyvesteyn, Isabelle
– *Tijd voor een handboek cyberoorlog* 5-32
- Dunk, Thomas von den
– *Neoliberalisme, of hoe de rekening bij de burger terecht kwam* 1-23
- Edzes, Arjen
– *Laat de regio het werk doen* 5-8 (zie ook: Dijk, Jouke van)
- Eijsbouts, Tom
– *Europa is een vreemd land: de stemmen tellen daar anders* 2-5
- Eken, Tjerk
– *De volgende halte* 6-58 (zie ook: Steijaert, Mickey)
- Elion-Valter, Carinne
– *De betekenis van literatuur* 5-57
- Esajas, Mitchell
– *Hoe de PvdA de migrantenstem kan terugwinnen* 4-52 (zie ook: Kranendonk, Maria en Vermeulen, Floris)
- Eshuis, Wim
– *Zelfregulering door werkgevers mislukt* 3-64
- Fraanje, Rien
– *Geen verbinding prediken, maar verbinding zoeken* 2-79
- Gunsteren, Herman van
– *Willem is weg* 5-72
- Heijden, Paul F. van der
– *Een arbeidsbestel voor alle werkende Nederlanders* 6-47
- Hemerijck, Anton
– *Studie WRR verdient serieus weerwoord* 4-24
- Hijzen, Constant
– *De toekomst van de inlichtingendiensten* 4-73 (zie ook: Tjepkema, Anne)
- Hollanders, David
– *De rekening is verkeerd bezorgd* 1-43
- Hooven, Marcel ten
– *PvdA en CDA maken het verschil niet meer* 2-71
- Hurenkamp, Menno
– *Houden van de publieke sector* 1-70
– *Een roos is een roos is een roos* 2-43
– *Rode wangen* 5-5
- Groot, Ed
– *Nieuw belastingstelsel moet voor meer banen zorgen* 5-15 (zie ook: Nijboer, Henk)
- Gruyter, Rentsje de
– *Winnaars en verliezers van het nieuwe zorgstelsel* 6-23
- Kalma, Paul
– *Het neoliberalisme voor coalitiepartners verklaard* 1-14
– *Beminnelijk en strijd lustig* 5-49 (zie ook: Sie Dhian Ho, Monika)
– *De reus is geveld. In memoriam Wouter Gortzak (1931-2014)* 6-67
- Kam, Flip de
– *Een hachelijk avontuur* 1-74
– *Ongelijkheid: belastingen als breekijzer* 4-35
- Kennedy, James
– *Religie, een inspirerend alternatief?* 2-28 (zie ook: Dam, Peter van)
- Kersbergen, Kees van
– *Afbrokkelende verzorgingsstaten en impopulaire politici* 3-86
- Klosse, Saskia
– *Een inclusieve arbeidsmarkt vergt meer dan garantiebanen* 4-64 (zie ook: Joan Muysken)
- Knipscheer, Jacob P.
– *In memoriam: het wethouderssocialisme van Floor Wibaut 1914-2014* 2-46
- Koole, Ruud
– *Twee diepterecords* 3-5
– *Politiek handelen* 5-66
- Kranendonk, Maria
– *Hoe de PvdA de migrantenstem kan terugwinnen* 4-52 (zie ook: Esajas, Mitchell en Vermeulen, Floris)
- Lenning, Alkeline van
– *Zachte kracht* 5-63
- Linthorst, Marijke
– *Vwo is niet de ultieme verheffing* 6-5

- Maij, Marit
– *Syrië: de noodzaak tot contact* 1-8
- Marcouch, Ahmed
– *Tijd voor politieke integratie* 4-60
- Meer, Tom van der
– *Een perfecte storm* 2-38
- Meijer, Erik
– *Linkse samenwerking: de noodzaak groeit* 4-5
- Metten, Alman
– *Help de middenklasse, belast de superrijken* 3-39
- Mulder, Bertus
– *Beroepsrisico nummer 1: stress* 3-70
- Muysken, Joan
– *Een inclusieve arbeidsmarkt vergt meer dan garantiebanen* 4-64 (zie ook: Klosse, Saskia)
- Naron, Bernard
– *De politiek van het aanbesteden* 1-56 (zie ook: Plat, Tom)
- Nijboer, Henk
– *Nieuw belastingstelsel moet voor meer banen zorgen* 5-15 (zie ook: Groot, Ed)
- Oversloot, Hans
– *Oekraïne: meer continuïteit dan verandering* 4-80
- Piketty, Thomas
– *De toekomst van ongelijkheid* 3-61
- Plat, Tom
– *De politiek van het aanbesteden* 1-56 (zie ook: Naron, Bernard)
- Schuyt, Kees
– *Topoi: de kunst van de herinnering* 5-52
- Sie Dhian Ho, Monika
– *Economen, welkom in de wereld* 3-24
– *Beminnelijk en strijdlustig* 5-49 (zie ook: Kalma, Paul)
- Salverda, Wiemer
– *De cijfers: ongelijkheid ook in Nederland* 3-49
- Steijaert, Mickey
– *De volgende halte* 6-58 (zie ook: Eken, Tjerk)
- Tinnemans, Will
– *De Participatiewet: voorbode van een drama* 2-89
- Tjepkema, Anne
– *De toekomst van de inlichtingendiensten* 4-73 (zie ook: Hijzen, Constant)
- Tonkens, Evelien
– *Herover de participatiesamenleving* 1-85
– *Winstuitkering in ziekenhuizen: een radicale misstap* 4-17
– *Tijd voor een links antwoord op marktwerking in de zorg* 6-16
- Trappenburg, Margo
– *Creatieve wetenschapper* 5-70
– *Hulpverleners in de 21ste eeuw* 6-9
- Trommel, Willem
– *De maatschappij is sterker dan de decentralisatie, gelukkig* 3-75
- Polter, Evelien
– *Stop het mbo de les te lezen* 1-5
- Rodenburg, Peter
– *Overleven euro is vooral kwestie van politieke wil* 6-31
- Ummelen, Bert
– *Terug naar domineesland* 2-58 (zie ook: Cuperus, René)
- Vandenbroucke, Frank
– *Pleidooi voor een Europese Sociale Unie* 3-10
- Vermeersch, Wim
– *Zware tijden voor de sociaal-democraten in Vlaanderen* 2-84
- Vermeulen, Floris
– *Hoe de PvdA de migrantenstem kan terugwinnen* 4-52 (zie ook: Kranendonk, Maria en Esajas, Mitchell)
- Vliegenthart, Arjan
– *Het neoliberalisme bestaat – en hoe!* 1-30
- Vossen, Koen
– *Toelichting bij literair essay over diploma-democratie* 6-60
- Went, Robert
– *Het juiste boek op het juiste moment* 3-28
- Wilterdink, Nico
– *Ongelijkheid als beleidsvraagstuk* 5-19
- Woltring, Naomi
– *Neoliberalisme in drie bedrijven* 1-36
- Witteveen, Willem
– *De wet als kunstwerk (voorpublicatie)* 5-42
- A.L. Snijders**
– *Steiger* 1-118
– *Een schandaal* 2-98

- *De natuur is* 3-98
- *Crime passionel* 4-90
- *De stad* 5-74
- *Het ongeziene* 6-70